

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE SOSYAL HARCAMALARIN EKONOMİK
BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİNİN AMPİRİK ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DAVUT ÖZTÜRK

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Tarık Vural

BOLU, ŞUBAT - 2022

KABUL VE ONAY SAYFASI

Davut ÖZTÜRK tarafından hazırlanan “**TÜRKİYE’DE SOSYAL HARCAMALARIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİNİN AMPİRİK ANALİZİ**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından Maliye Anabilim Dalı Maliye Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği/ oy çokluğuyla kabul edilmiştir. 7/02/2022

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Prof. Dr. Tarık VURAL
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. Hilmi ÇOBAN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

.....

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Nisa YAZICI A.
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
 - Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
 - Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
 - Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
 - Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,
- aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını

kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin 08/02/2022 tarihinde Turnitin adlı intihal tespit programından enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 16 olarak tespit edilmiştir.

.....
DAVUT ÖZTÜRK

ÖZET

**TÜRKİYE’DE SOSYAL HARCAMALARIN EKONOMİK BÜYÜME
ÜZERİNE ETKİSİNİN AMPİRİK ANALİZİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
DAVUT ÖZTÜRK
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
(TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. TARIK VURAL)**

**BOLU, ARALIK - 2021
XII + 83**

Sosyal harcamalar toplumun yaşam standardını artıran harcamalardır. Ancak bu harcamaların topluma olan katkılarının yanında ekonomiye olan katkıları da önemli bir konudur. Türkiye, son yıllarda milli gelirinin %10’undan fazlasını sosyal harcamalara ayırmaktadır. Milli gelirden bu kadar önemli bir pay alan sosyal harcama kaleminin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri, incelenmesi gereken bir konudur. Bu çerçevede çalışmanın amacı, 1985-2019 yılları arasında Türkiye’deki sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin incelenmesidir.

Çalışmanın birinci bölümünde sosyal harcamalar ve ekonomik büyüme kavramları ele alınmıştır. İkinci bölümünde ise Türkiye’nin sosyal harcamalar konusunda diğer ülkelere kıyasla nasıl bir durumda olduğunu görebilmek için Türkiye ve seçili OECD ülkelerindeki sosyal harcamaların milli hasıladaki payları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Üçüncü bölümde ise Türkiye’deki sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkileri ekonometrik olarak analiz edilmiştir. Analizde ADF birim kök testi ve ARDL sınır testi kullanılmıştır.

Analizin sonuçları, Türkiye’de milli hasıladan sosyal harcamalara ayrılan paydaki %1’lik artışın ekonomik büyümeyi kısa dönemde %0,43, uzun dönemde ise %0,48 artırdığını göstermektedir. Bu sonuçlar sosyal harcamaların ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini kanıtlamaktadır. Ayrıca çalışmada, Türkiye’de sosyal harcamalara ayrılan payların son yıllarda giderek arttığı ancak çoğu OECD ülkesinin gerisinde olduğu sonucuna da ulaşılmıştır.

ANAHTAR KELİMELELER: Türkiye, Sosyal Harcamalar, Ekonomik Büyüme, ARDL Sınır Testi, Ampirik Analiz.

ABSTRACT

**EMPRCIAL ANALYSIS OF THE IMPACT OF SOCIAL
EXPENDITURES ON ECONOMIC DEVELOPMENT IN TURKEY
MASTER THESIS
DAVUT ÖZTÜRK
BOLU ABANT IZZET BAYSAL UNIVERSITY
INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES
DEPARTMENT OF FİNANCE
(SUPERVISOR: PROF. DR. TARIK VURAL)**

BOLU, DECEMBER 2021

XII + 83

Social expenditures are expenditures that increase the standard of living of the society. However, besides the contribution of these expenditures to the society, their contribution to the economy is also an important issue. In recent years, Turkey allocates more than 10% of its national income to social expenditures. The effects of the social expenditure item, which has such a significant share in the national income, on economic growth are an issue that needs to be examined. In this context, the aim of the study is to examine the effects of social expenditures on economic growth in Turkey between the years 1985-2019.

In the first part of the study, the concepts of social expenditures and economic growth are examined. In the second part, the shares of social expenditures in national product in Turkey and selected OECD countries are analyzed comparatively in order to see how Turkey is in comparison to other countries in terms of social expenditures. In the third part, the effects of social expenditures on economic growth in Turkey are analyzed econometrically. ADF unit root test and ARDL bounds test were used in the analysis.

The results of the analysis show that a 1% increase in the share of the national product allocated to social expenditures in Turkey increases the economic growth by 0.43% in the short term and by 0.48% in the long term. These results prove that social spending positively affects economic growth. In addition, in the study, it is concluded that the shares allocated to social expenditures in Turkey have increased gradually in recent years, but are behind most OECD countries.

KEYWORDS: Turkey, Social Expenditures, Economic Growth, ARDL Bound Test, Empirical Analysis.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KABUL VE ONAY SAYFASI	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
GRAFİK LİSTESİ	ix
TABLO LİSTESİ	x
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ	xi
TEŞEKKÜR	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
1. SOSYAL HARCAMA VE EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMLARI	3
1.1 Sosyal Harcama	3
1.1.1 Sosyal Harcama Tanımı ve Kapsamı	3
1.1.2 Sosyal Harcama Türleri	5
1.1.2.1. Yaşlılık/Emekli Maaşları	5
1.1.2.2 Hayatta Kalanlar	5
1.1.2.3 İş göremezlik	6
1.1.2.4 Sağlık	6
1.1.2.5 Aile	7
1.1.2.6 Aktif İşgücü Piyasası Politikaları	7
1.1.2.7 İşsizlik	8
1.1.2.8 Konut	8
1.1.2.9 Diğer Sosyal Politika Alanları	8
1.1.3 Sosyal Harcama İle İlgili Kavramlar	8
1.1.3.1 Sosyal Devlet	9
1.1.3.2 Refah Devleti	9
1.1.3.3 Sosyal Politika	11
1.1.3.4 Kamu Harcamaları	12
1.2 Ekonomik Büyüme	12
1.2.1. Ekonomik Büyüme Tanımı	12
1.2.2. Ekonomik Büyümenin Kaynakları	13
1.2.2.1. Fiziksel Sermaye	13
1.2.2.2. İşgücü	14
1.2.2.3. Doğal Kaynaklar	14
1.2.2.4. Teknolojik gelişme	14
1.2.3 Ekonomik Büyüme Türleri	14
1.2.3 Ekonomik Büyüme Teorileri	16
1.2.3.1 Klasik İktisadi Büyüme Modeli	17

1.2.3.2 Marx'ın Büyüme ile İlgili Görüşleri	18
1.2.3.3. Schumpeter'in Büyüme ile İlgili Görüşleri.....	18
1.2.3.4 Keynes'in Büyüme ile İlgili Görüşleri.....	19
1.2.3.5 Harrod-Domar Büyüme Teorisi	19
1.2.3.6 Neo-Klasik Büyüme Teorisi	21
1.2.3.7 İçsel Büyüme Teorileri.....	22
1.2.3.7.1. AK modeli	23
1.2.3.7.2 Bilgi Üretimi ve Taşmalar	24
1.2.3.7.3 Beşeri Sermaye Modeli	24
1.2.3.7.4 Ar-Ge Modeli	25
1.2.3.7.5 Kamu Politikası Modeli.....	25
İKİNCİ BÖLÜM	26
2. TÜRKİYE VE OECD ÜLKELERİNDEKİ SOSYAL HARCAMALARIN	
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	26
2.1 Türkiye ve OECD Ülkelerinde Yaşlılık/Emekli Maaşları Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi	26
2.2 Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Hayatta Kalan Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi	30
2.3 Türkiye ve OECD Ülkelerindeki İş Göremezlik Harcamaların Karşılaştırmalı Analizi	33
2.4 Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Sağlık Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi	36
2.5 Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Aile Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi	39
2.6 Türkiye ve OECD Ülkelerinde Aktif İşgücü Piyasası Politikalarına İlişkin Harcamaların Karşılaştırmalı Analizi.....	42
2.7 Türkiye ve OECD Ülkelerindeki İşsizlik Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi	45
2.8 Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Konut Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi	48
2.9 Türkiye ve OECD Ülkelerinde Diğer Sosyal Politika Alanlarına İlişkin Harcamaların Karşılaştırmalı Analizi.....	51
2.10 Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Toplam Sosyal Harcamaların Karşılaştırmalı Analizi	54
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	59
3. SOSYAL HARCAMALARIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ	
EKTİSİNİN AMPİRİK ANALİZİ	59
3.1 Sosyal Harcamalar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi	59
3.2 Literatür	61
3.3 Ampirik Analiz.....	64
3.3.1. Model ve Veri Seti.....	64
3.3.2. Augmented Dickey-Fuller birim kök testi	66
3.3.3. ARDL Modeli	66
3.4. Ampirik Sonuçlar	69
3.4.1. Augmented Dickey-Fuller Birim Kök Testi Sonuçları.....	69
3.4.2. ARDL Sınır Testi Sonuçları	70
3.4.2.1. Varsayımlar	73

3.4.2.1.1. Normallik Testi.....	73
3.4.2.1.2. Değişen Varyans Testi.....	73
3.4.2.1.3. Otokorelasyon Testi	74
3.4.2.1.4. Ramsey Reset Testi	74
3.4.2.1.5. Yapısal Kırılma Testleri	75
SONUÇ.....	77
KAYNAKLAR	80

GRAFİK LİSTESİ

Sayfa

Grafik 2.1. Türkiye’de 2000-2017 Yılları Arasındaki Yaşlılık/Emekli Maaşları Harcamalarının GSYİH’ya Oranı (%).....	27
Grafik 2.2. 2000 ve 2017 Yıllarında Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Yaşlılık/Emekli Maaşları Harcamalarının GSYİH’ya Oranı (%)	28
Grafik 2.3. Türkiye’de 2000-2017 Yılları Arasındaki Hayatta Kalan Harcamalarının GSYİH’ya Oranı (%).....	30
Grafik 2.4. 2000 ve 2017 Yıllarında Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Hayatta Kalan Harcamalarının GSYİH’ya Oranı (%).....	31
Grafik 2.5. Türkiye’de 2000-2017 Yılları Arasındaki İş Göremezlik Harcamalarının GSYİH’ya Oranı (%).....	33
Grafik 2.6. 2000 ve 2017 Yıllarında Türkiye ve OECD Ülkelerindeki İş Göremezlik Harcamalarının GSYİH’ya Oranı (%).....	34
Grafik 2.7. Türkiye’de 2000-2017 Yılları Arasındaki Sağlık Harcamalarının GSYİH’ya Oranı (%)	36
Grafik 2.8. 2000 ve 2017 Yıllarında Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Sağlık Harcamalarının GSYİH’ya Oranı (%).....	37
Grafik 2.9. Türkiye’de 2000-2017 Yılları Arasındaki Aile Harcamalarının GSYİH’ya Oranı (%)	39
Grafik 2.10. 2000 ve 2017 Yıllarında Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Aile Harcamalarının GSYİH’ya Oranı (%).....	40
Grafik 2.11. 2000 ve 2017 Yıllarında Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Aktif İşgücü Piyasası Politikalarına İlişkin Harcamaların GSYİH’ya Oranı (%).....	43
Grafik 2.12. Türkiye’de 2000-2017 Yılları Arasındaki İşsizlik Harcamalarının GSYİH’ya Oranı	45
Grafik 2.13. 2000 ve 2017 Yıllarında Türkiye ve OECD Ülkelerindeki İşsizlik Harcamalarının GSYİH’ya Oranı.....	46
Grafik 2.14. 2000 ve 2017 Yıllarında Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Konut Harcamaların GSYİH’ya Oranı (%).....	49
Grafik 2.15. Türkiye’de 2000-2017 Yılları Arasındaki Diğer Sosyal Politika Alanlarına İlişkin Harcamalarının GSYİH’ya Oranı (%)	51
Grafik 2.16. 2000 ve 2017 Yıllarında Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Diğer Sosyal Politika Alanlarına İlişkin Harcamaların GSYİH’ya Oranı (%)	52
Grafik 2.17. Türkiye ve OECD Ülkelerinde 2000-2017 Yılları Arasındaki Sosyal Harcamaların GSYİH’ya Oranı (%).....	54
Grafik 2.18. 2000 ve 2017 Yıllarında Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Toplam Sosyal Harcamaların GSYİH’ya Oranı (%).....	56
Grafik 3.1. GSYH Değişkeninin Zaman Serisi Grafiği	65
Grafik 3.2. SH Değişkeninin Zaman Serisi Grafiği	65
Grafik 3.3. Normallik Testi Sonuçları	73
Grafik 3.4. Cusum Testi.....	75
Grafik 3.5. Cusum of Squares Testi	76

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1. Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Yaşlılık/Emekli Maaşları Harcamalarının GSYİH'ya Oranının 2000-2017 yılları Arasındaki Değişim Oranları (%)	29
Tablo 2.2. Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Hayatta Kalan Harcamalarının GSYİH'ya Oranının 2000-2017 yılları Arasındaki Değişim Oranları (%).....	32
Tablo 2.3. Türkiye ve OECD Ülkelerindeki İş Göremezlik Harcamalarının GSYİH'ya Oranının 2000-2017 yılları Arasındaki Artış Oranları (%)	35
Tablo 2.4. Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Sağlık Harcamalarının GSYİH'ya Oranının 2000-2017 yılları Arasındaki Artış Oranları (%).....	38
Tablo 2.5. Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Aile Harcamalarının GSYİH'ya Oranının 2000-2017 yılları Arasındaki Artış Oranları (%).....	41
Tablo 2.6. Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Aktif İşgücü Piyasası Politikalarına İlişkin Harcamaların GSYİH'ya Oranının 2000-2017 yılları Arasındaki Değişim Oranları (%)	44
Tablo 2.7. Türkiye ve OECD Ülkelerindeki İşsizlik Harcamalarının 2000-2017 Yılları Arasındaki Değişim Oranları (%).....	47
Tablo 2.8. Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Konut Harcamalarının GSYİH'ya Oranının 2000-2017 Yılları Arasındaki Değişim Oranları (%)	50
Tablo 2.9. Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Diğer Sosyal Politika Alanlarına İlişkin Harcamaların 2000-2017 Yılları Arasındaki Artış Oranları (%)	53
Tablo 2.10. Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Sosyal Harcamaların GSYİH'ya Oranının 2000-2017 Yılları Arasındaki Değişim Oranları (%)	57
Tablo 3.1. ADF Birim Kök Testi Sonuçları	69
Tablo 3.2. Uygun Gecikme Uzunluğu.....	70
Tablo 3.3. ARDL (1,0) Modeli.....	71
Tablo 3.4. Sınır Testi	71
Tablo 3.5. Uzun Dönem Katsayıları.....	72
Tablo 3.6. Hata Düzeltme Terimi Katsayısı ve Kısa Dönem Katsayıları	72
Tablo 3.7. Değişen Varyans Test Sonuçları	74
Tablo 3.8. Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Testi	74
Tablo 3.9. Ramsey Reset Testi	75

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
ADF : Augmented (genişletilmiş) Dickey-Fuller
ARDL : Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model
Cum. : Cumhuriyet
Çev. : Çevirmen
Ed. : Editör
EUROSTAT : Avrupa İstatistik Ofisi
GSMH : Gayri safi milli hâsıla
GSYİH : Gayri safi yurt içi hâsıla
İLO : Uluslararası Çalışma Örgütü
İMF : Uluslararası Para Fonu
OECD : Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
Ort. : Ortalama
SBB : Strateji ve Bütçe Başkanlığı
SOCX : Sosyal Harcama Veri Tabanı
UNESCO : Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
VAR : Vektör otoregresyon
Vb. : Ve benzeri

TEŞEKKÜR

Bilgi ve tecrübeleri ile beni yönlendiren ve benden manevi desteğini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Tarık Vural'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca lisans ve yüksek lisans eğitimim sürecinde bana olan yardım ve desteklerinden dolayı Arş. Gör. Dr. Eyüp Akbulut'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Son olarak tüm hayatım boyunca yanımda olan, beni destekleyen ve bugünlere gelmemi sağlayan aileme teşekkür ederim.

GİRİŞ

Genel olarak tüm devletlerin kendi toplumlarına belirli düzeyde kamusal hizmetler sunduğunu söyleyebiliriz. Eski çağlarda bu hizmetler genellikle güvenlik gibi temel kamusal hizmetlerken, günümüze yaklaştıkça devletlerin yüklendikleri sorumluluklar artmıştır. Sanayi devrimi sonrasında devletlerin sunduğu hizmetlerde büyük bir artış yaşanmış ve artık temel görevlerin yanında insanların refah düzeyini artıracak hizmetlerin de devletlerin görevleri arasında sayıldığı sosyal devlet anlayışı oluşmuştur.

Sosyal devlet anlayışı, toplumun asgari bir yaşam seviyesine sahip olabilmesi için devlete sorumluluk yüklemektedir. Devlet aygıtı, kısıtlı kaynaklarını kullanarak bu sorumlulukları yerine getirmek için çeşitli hizmetler sunar. Sosyal harcamalar, sosyal devlet olmanın bir gereği olarak gerçekleştirilen bu hizmetlerin finansmanı için yapılan harcamalardır. Ancak bu harcama kaleminin, toplumun refahına yaptığı katkıların yanında ülke ekonomisine yaptığı katkılar da üzerinde durulması gereken bir konudur. Günümüzde çok sayıda ülkenin toplam ekonomik büyüklüğünün %10'undan fazlasını oluşturan sosyal harcamalar, kaynaklardan aldığı büyük paylar ve topluma sunduğu hizmetler ile ülke ekonomisi ve büyüme rakamlarında şüphesiz önemli etkiler meydana getirmektedir. Bu etkileri ölçmeyi amaçlayan çalışmamızda, 1985-2019 yılları arasında Türkiye'deki sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkileri ekonometrik analiz yöntemi ile incelenmiştir. Çalışmada sadece devlet aygıtı tarafından gerçekleştirilen sosyal harcamalar konu alınmıştır.

Sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerinde oluşturacağı etkiler hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bu harcama kaleminin kamu harcamaları kapsamında olduğu göz önüne alındığında klasik iktisadi düşüncenin sosyal harcamaların kaynak israfı olduğunu ve ekonomik büyümeye zarar vereceğini düşündüğü, Keynesyen iktisadi düşüncenin ise sosyal harcamaların ekonomik büyümeye katkı sağlayacağını savunduğu söylenebilir.

Klasik iktisadi düşünce, Keynesyen iktisat, neoklasik iktisat ve içsel büyüme teorileri gibi iktisadi akımların sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi hakkında nasıl bir görüşe sahip olduklarını görebilmek ve çalışmada ihtiyaç duyacağımız diğer teorik bilgileri edinmek amacıyla çalışmanın birinci bölümünde sosyal harcama ve ekonomik büyüme kavramları detaylı olarak

ele alınmıştır. Bu amaçla ilk olarak sosyal harcama tanımı ve kapsamına, sosyal harcama türlerine ve sosyal harcamalar ile ilgili kavramlar olan sosyal devlet, refah devleti, sosyal politika ve kamu harcamalarına değinilmiş, ardından ekonomik büyüme kavramı, ekonomik büyümenin kaynakları, ekonomik büyüme türleri ve ekonomik büyüme teorilerinden bahsedilmiştir.

Sosyal harcamalar ile ilgili bir diğer soru da bu harcama kalemine kısıtlı kaynaklardan ne kadarlık bir pay ayrılması gerektiği sorusudur. Bahsedilen payın büyüklüğü, sosyal harcamaların topluma ve ekonomiye yapacağı katkıyı etkileyecektir. Bu durum Türkiye için de geçerli olup, sosyal harcamaların ülke kaynaklarından aldığı pay ve bu payın diğer ülkelere oranla ne durumda olduğu da önemli bir konudur. Çalışmanın ikinci bölümünde bu konu ele alınmış, seçili Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkeleri ve Türkiye’de 2000-2017 yılları arasında yapılan sosyal harcamalar karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Analizde kullanılan veriler, OECD’ye ait olan Sosyal Harcama Veri Tabanı’ndan (SOCX) alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise çalışmanın ana konusu olan 1985-2019 yılları arasında Türkiye’de gerçekleştirilen sosyal harcamaların ekonomik büyümeye olan etkilerinin ekonometrik analizi yapılmıştır. Bu amaçla ilk olarak sosyal harcamalar ve ekonomik büyüme kavramları arasındaki ilişkinin teorik çerçevesi açıklanmış, daha sonra literatürde sosyal harcamalar ve ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen çalışmalara değinilmiş, ardından ekonometrik analizde kullanılacak olan değişkenlerin durağanlık derecelerinin sınanması için Augmented (genişletilmiş) Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi kullanılmıştır. Birim kök testi yapıldıktan sonra ARDL (gecikmesi dağıtılmış Otoregresif Model) sınır testi ile 1985-2019 yılları arasında Türkiye’de yapılmış olan sosyal harcamaların ekonomik büyümede kısa ve uzun dönemde oluşturduğu etkiler analiz edilmiştir.

Çalışmanın sonuç kısmında ise çalışmada elde edilen bulgular değerlendirilmiş ve önerilerde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SOSYAL HARCAMA VE EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMLARI

Bu çalışmanın ana konusu olan Türkiye’deki sosyal harcamaların ekonomik büyümeye olan etkilerini inceleyebilmek için öncelikle sosyal harcama ve ekonomik büyüme kavramları hakkında yeterli bilgiye sahip olunmalıdır. Bu durum, çalışmanın ilk bölümünde sosyal harcama ve ekonomik büyüme kavramlarının ele alınmasını gerektirmektedir.

1.1 Sosyal Harcama

Bu bölümde sosyal harcamalar ile ilgili gerekli bilgiler verilecektir. Bu amaçla ilk olarak sosyal harcamaların tanımı ve kapsamı ele alınacaktır. Tanım ve kapsam hakkında yeterli bilgi verildikten sonra, sosyal harcama türlerinden ve sosyal harcamalar ile ilgili kavramlar olan sosyal devlet, refah devleti, sosyal politika ve kamu harcamalarından bahsedilecektir.

1.1.1 Sosyal Harcama Tanımı ve Kapsamı

Henüz genel kabul görmüş bir sosyal harcama tanımı bulunmamakla birlikte sosyal harcama genel olarak şu şekilde tanımlanabilir;

Sosyal harcamalar, toplumsal faydaya bireysel faydadan daha çok önem veren, olumlu dışsallık yayan kamusal mal ve hizmetlerin sunumu için yapılan harcamalardır (Başoğlu, 2021: 22).

OECD ise sosyal harcamaları, hanehalklarına ve bireylere refah seviyelerini düşüren durumlarda destek sağlamak amacıyla kamu veya özel kurumların sağladığı faydalar ve mali katkılar olarak tanımlamaktadır. Bu faydalar ve mali katkılar ne bir mal veya hizmet için ödeme ne de bireysel bir iş sözleşmesi veya devir kapsamında olmamalıdır (OECD, 2007: 6).

Sosyal harcamalardaki artışın önem kazanması, gelişen ülkelerin ortaya çıkmasıyla ve sosyal devlet anlayışının oluşmasıyla gerçekleşmiştir. 1929 buhranının etkisi altında olan devletlerin hükümetleri, ülkelerini krizden kurtarmak amacıyla sosyal devlet anlayışı ile sosyal politikalara verdikleri önemi arttırmışlardır. Sosyal harcamalar, 1929 buhranının ardından ortaya çıkan müdahaleci ekonomi politikalarının etkisiyle 1945-1975 döneminde altın çağını yaşamıştır (Polat, 2020: 269).

Sosyal harcamaların tanımında olduğu gibi kapsamı hakkında da bir fikir birliği bulunmamaktadır. Sosyal harcamaların kapsamını çizen en bilindik çalışmalar aşağıda verilmiştir.

OECD, sosyal harcamaları aşağıdaki dokuz farklı başlık ile ele almaktadır (OECD, 2019: 8);

- Yaşlılık/emekli maaşları
- Hayatta kalanlar,
- İş göremezlik,
- Sağlık,
- Aile,
- Aktif işgücü piyasası politikaları,
- İşsizlik,
- Konut,
- Diğer sosyal politika alanları.

Avrupa İstatistik Ofisi'ne (EUROSTAT) göre şu konularda yapılan harcamalar sosyal harcamaların kapsamını oluşturmaktadır (EUROSTAT, 2019: 37);

- Hastalık/sağlık hizmeti,
- Engellilik,
- Yaşlılık,
- Hayatta kalanlar,
- Aile/çocuklar,
- İşsizlik,
- Konut,
- Sosyal dışlanma.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ise sosyal harcamaları şu başlıklar halinde ele almaktadır (Krzysztof Hagemejer: 7-8);

- Sağlık hizmeti,
- Hastalık,
- Engellilik,
- Hayatta kalanlar,
- İş kazası,
- Yaşlılık,
- Aile ve çocuklar,

- İşsizlik ve işgücü piyasası politikaları,
- Konut,
- Sosyal ve diğer yardımlar,
- Temel eğitim,
- Gıda ve beslenme.

Türkiye’de ise Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı’nda bir sosyal harcama sınıflandırması bulunmaktadır. Bu sınıflandırma, eğitim harcamaları, sağlık harcamaları ve sosyal koruma harcamalarından oluşmaktadır. Bahsedilen sosyal koruma harcamaları şu alt başlıklardan oluşmaktadır (SBB, 2019: 49);

- Emekli aylıkları ve diğer harcamalar,
- Sosyal yardım ve primsiz ödemeler,
- Doğrudan gelir desteği ödemeleri.

Yukarıda bahsedilmiş olan sosyal harcamaların kapsamına dair görüşler dışında çok sayıda farklı görüşlerin olduğu çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmada ise OECD tarafından belirlenen sosyal harcama kapsamı esas alınmıştır.

1.1.2 Sosyal Harcama Türleri

Yukarıda da bahsedildiği üzere OECD tarafından çizilen kapsamda dokuz başlık bulunmaktadır. Sosyal harcama sınıfına giren bu başlıkların her biri birer sosyal harcama türüdür. Bu bölümde yukarıda bahsedilmiş olan dokuz sosyal harcama türüne değinilecektir.

1.1.2.1. Yaşlılık/Emekli Maaşları

Yaşlılık/emekli maaşları alanına yapılan harcamalar, OECD tarafından sosyal harcama olarak görülen harcama başlıklarından biridir. Bahsedilen sosyal harcama türü şu başlıkları kapsamaktadır (Arık, 2020: 39-40);

- Emeklilik maaşı,
- Yaşlılar için ev yardımı ve konut hizmeti.

1.1.2.2 Hayatta Kalanlar

Hayatta kalanlar adlı harcama başlığı, OECD’nin sosyal harcama olarak kabul ettiği bir diğer harcama kalemidir. Bu harcama türü şu iki maddeyi kapsamaktadır (Arık, 2020: 39-40);

- Dul ve yetimlere verilen maaşlar,
- Cenaze masrafları için gerçekleştirilen ödemeler.

1.1.2.3 İş göremezlik

OECD tarafından sosyal harcama olarak kabul edilen harcamalardan bir diğeri iş göremezlik alanına yapılan harcamalardır. Bu harcama türü şu başlıkları kapsamaktadır (OECD, 2019: 8);

- Bakım hizmetleri,
- Maluliyet yardımları,
- İş kazası ve kaza mevzuatı ile tahakkuk eden faydalar,
- Hastalık ödemeleri.

1.1.2.4 Sağlık

Neredeyse tüm demokratik sistemlerin temel hedefi bireyin ve bireylerin oluşturduğu toplumun sağlıklı olmasıdır. Çünkü sağlıklı bir ruha ve bedene sahip olmak refahın, güvenliğin, istikrarın ve mutluluğun en önemli unsurudur. Bu sebeple tüm toplumlar sağlık harcamalarına büyük önem vermektedir (Kurşun ve Rakıcı, 2014: 78).

Sağlığın kazanılması, korunması ve sürdürülmesi amacıyla, sağlığa ilişkin mal ve hizmet üreten tüm kurum ve kuruluşların meydana getirdiği yapıya sağlık sektörü, sağlık sektörüne yapılan her türlü harcamaya ise sağlık harcaması denilmektedir (Kurşun ve Rakıcı, 2014: 79).

Sağlık hizmetleri, bireyin ve toplumun sağlığını koruyan; beden, ruhen ve sosyal yönden ortaya çıkan hastalıkları tedavi edip insanları mutlu kılan tüm faaliyetleri içermektedir. Bu faaliyetler, çevre sağlığı, anne-çocuk sağlığı, aile planlaması, ilaç, tıp eğitimi, medikal araç ve gereç üretimi gibi, kişilerin sağlığını koruyan, hastaları tedavi eden ve bireylerin yaşam kalitelerini sağlık açısından yükselten hizmetleri kapsamaktadır (Koç, 2014: 570).

Sağlık hizmetleri yarı kamusal mal ve hizmetler kategorisindedir. Yarı kamusal mal ve hizmetler hem kamusal mal hem de özel mal özelliği taşır. Bu mallarda faydanın bir bölümü topluma(dışsallık) bir bölümü de hizmetten yararlanan bireye aittir. Ayrıca bu mallar bölünebilir ve fiyatlandırılabilir bir yapıdadır. Bu mal ve hizmetler piyasa tarafından üretilebilir. Ancak bu malların toplumsal faydası ve yeterince üretilmediklerinde ortaya çıkacak maliyetlerden dolayı piyasanın yanında devlet de üretimde bulunmaktadır (Karaarslan, 2005: 40).

Sağlık bir beşeri sermaye unsurudur. Beşeri sermaye, bireylerin ekonomik faaliyetlerle ilgili bilgi beceri ve diğer niteliklerini içermektedir. Beşeri sermaye,

genel olarak bireylerin bilgilerini, becerilerini, yeteneklerini, eğitim sürecinde elde ettikleri kazanımlarını ve sağlık ve beslenmeleri ile elde ettikleri güç ve canlılığı kapsar (Özyakışır, 2011: 52-53). İnsana yönelik eğitim, sağlık ve beslenme alanlarına yapılacak yatırımlar, beşeri sermayeden gerektiği gibi yararlanmayı mümkün hale getirir. (Afşar, 2011: 99).

Sağlıklı bir toplum ülkenin beşeri sermaye birikimine katkıda bulunur. Çünkü bireyler ekonomik faaliyette bulunabilmek için sağlıklı olmalıdır. Beşeri sermaye yaklaşımında sağlık hizmetleri bir beşeri sermaye yatırımdır. Beşeri sermaye literatürüne katkıda bulunan yazarlara göre sağlık hizmetleri bireyin çalışma yeteneğini koruduğu ve geliştirdiği için bir beşeri sermaye yatırımı olarak kabul edilmektedir (Atik, 2006: 21-22).

OECD'ye göre sağlık harcamaları şu başlıkları kapsamaktadır (OECD, 2019: 8);

- Yatan ve ayakta hasta bakımı,
- Tıbbi ürünler,
- Önleme harcamaları.

1.1.2.5 Aile

Ailelere yapılan harcamalar da OECD'nin sosyal harcama kalemi olarak gördüğü dokuz harcama türünden biridir. Bu harcama türünün kapsadığı başlıklar şu şekildedir (OECD, 2019: 8);

- Çocuk ödenekleri ve kredileri,
- Çocuk bakım destekleri,
- İzin sürecinde sunulan gelir destekleri,
- Tek ebeveyn ödemeleri.

1.1.2.6 Aktif İşgücü Piyasası Politikaları

Aktif İşgücü Piyasası politikaları, OECD tarafından sosyal harcama olarak görülen harcamalar arasındadır. Bu harcama kalemi, şu başlıkları kapsamaktadır (OECD, 2019: 8);

- İstihdam Hizmetleri,
- Eğitim,
- İstihdam teşvikleri,
- Engellilerin entegrasyonu,
- Doğrudan iş yaratma ve başlangıç teşvikleri.

1.1.2.7 İşsizlik

OECD tarafından sosyal harcama olarak kabul edilen başlıklardan bir diğeri de işsizliktir. İşsizlik ile ilgili harcamalar, işi ve dolayısıyla düzenli bir geliri olmayan bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini sağlaması bakımından önem taşımaktadır.

İşsizlik alanına yapılan harcamalar şunları kapsamaktadır (OECD, 2019: 8);

- İşsizlik maaşı,
- Erken emeklilik (İşgücü piyasasında).

1.1.2.8 Konut

Barınma ihtiyacı, insanların en temel sosyal ihtiyaçları arasındadır. 20. yüzyılda devletin genişlemesi sonucu konut hizmetleri zamanla kamu politikası alanına dâhil olmuş ve konut hizmeti özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında refah devleti anlayışının gelişimi aşamasında genişlemiştir. Refah devletindeki başlıca konut hizmetleri şunlardır (Erdal, 2012: 107-110);

- Devlet tarafından konut yapımı,
- Sübvansiyonlar,
- Vergi üzerinden destekler,
- Özel veya kamu konutlarında kira kontrolü uygulaması (Regülasyon).

OECD ise konut alanında yapılan sosyal harcamaların şu başlıkları içerdiğini belirtmektedir (OECD, 2019: 8);

- Konut ödenekleri,
- Kira sübvansiyonları.

1.1.2.9 Diğer Sosyal Politika Alanları

Diğer sosyal politika alanları, OECD tarafından sosyal harcama kalemi olarak kabul edilen başlıklardan biridir. Bu harcama türü, dar gelirli hane halklarına para yardımını veya diğer sosyal hizmetleri kapsamaktadır (Arık, 2020: 39-40);

1.1.3 Sosyal Harcama İle İlgili Kavramlar

Sosyal harcama kavramını en iyi şekilde anlayabilmek için sosyal harcama ile ilgili olan sosyal devlet, refah devleti, sosyal politika ve kamu harcamaları kavramları hakkında bilgi sahibi olunmalıdır. Bu bölümde sosyal devlet, refah devleti, sosyal politika ve kamu harcamaları kavramlarının ne olduklarından ve sosyal harcama ile olan ilişkilerinden bahsedilecektir.

1.1.3.1 Sosyal Devlet

İlk olarak 1961 Anayasası'nda ve ardından da 1982 Anayasa'sında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bir sosyal devlet olduğu ifade edilmiştir (Yılmaz, 2006: 1).

Sosyal devlet; bireylere, insan onuruna yaraşır asgari yaşam standartlarını sağlamayı hedefleyen, bu amaçla milli gelirin dağılımındaki adaleti arttırarak sosyal adaleti temin eden, bu bağlamda devletin ekonomik ve sosyal hayata aktif olarak müdahale etmesini öngören bir anlayıştır (Gümüş, 2010: 187-188).

Sanayi devriminin etkisiyle ortaya çıkmaya başlayan sosyal devlet, İkinci Dünya Savaşı ile 1970'li yıllar arasında altın çağını yaşamış, 1970'li yıllardaki ekonomik krizler sonucu genişlemesi durmuştur (Gümüş, 2010: 1). İdeal bir sosyal devlet modelinde bulunması gereken fonksiyonlar şu şekildedir (Yılmaz, 2006: 8-9);

- Sosyal devlet, toplumdaki kesimler arasında bir denge oluşturarak toplumda sosyal adaleti sağlamalıdır,
- İşsizlik sigortasını kurumsallaştırmalıdır,
- Eğitim alanında fırsat eşitliği sağlamalıdır,
- Vatandaşlarına sağlık sigortası ve emeklilik imkânı sağlamalıdır,
- Kentleşme sonucu oluşan ulaşım ve konut sorunlarını çözmek amacıyla toplu ulaşım ve sosyal konut politikaları oluşturmalı ayrıca bu doğrultuda sübvansiyonlar sağlamalıdır,
- Kamu hizmeti alanlarında niceliksel olduğu kadar niteliksel olarak da büyüme sağlamalıdır,
- Ülkedeki bölgeler arasındaki dengesizlikleri gidermelidir.

Sosyal devlet anlayışının hangi oranda uygulandığı sosyal devlet olmanın gerektirdiği kamusal hizmetlere hangi oranda kaynak tahsis edildiğine bakılarak belirlenir (Yılmaz, 2006: 1).

1.1.3.2 Refah Devleti

Refah devleti kavramının sosyal devlet kavramı ile aynı olgu olup olmadığı konusunda yazarlar arasında bir fikir birliği yoktur. Bazı yazarlara göre bu iki kavram aynı olguyu ifade ediyorken kimi yazarlara göre ise aralarında farklar bulunmaktadır (Yılmaz, 2006: 3).

Refah devleti sosyal refahın en uygun şekilde vatandaşlara sunulması amacıyla devlet tarafından ekonomiye aktif ve kapsamlı müdahalelerde

bulunulmasını öngören devlet anlayışıdır. Refah devletinin temel hedefi, en geniş anlamda, piyasa ekonomisindeki başarısızlıkları ve yetersizlikleri sonlandırmaktır (Çelik, 2010: 303).

Asa Briggs'e göre, refah devletinden beklenen temel üç koşul şunlardır (Kurşun ve Rakıcı, 2014: 78-79);

- Asgari gelir garantisi sağlamak,
- Sosyal güvencesizliği azaltmak,
- Toplumun her bireyine en iyi standartları elde edebilme hakkı vermek.

Modern refah devletinin temelleri 19. Yüzyılın ortalarında İngiltere'de temel eğitimi sağlamak amacıyla yapılan yasal düzenlemeye kadar götürülmektedir. 1883 yılında Bismarck tarafından getirilen sosyal sigorta uygulaması, modern refah devleti için gösterilen bir diğer başlangıç noktasıdır. 19. Yüzyıl Almanya'sında başlayan refah devleti uygulamaları, daha sonra batı Avrupa'daki ülkelere, Kuzey Amerika'ya ve Avusturalya'ya yayılmıştır (Kol, 2014: 132).

1942'de yayımlanan Beveridge Raporu sonucu resmi olarak bireysel refah konusunda devletin sorumluluğunu belirtmek için kullanılan refah devleti, İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden otuz yıllık dönemde altın çağını yaşamıştır. (Toprak, 2012: 54-58). Refah devleti anlayışı, 1970'lerin sonundan itibaren yeni liberal politikalar ekseninde dönüşüme uğrayarak yeniden yapılanma sürecine girmiştir (Sallan Gül, 2006: 259).

Refah devleti, kişilere ekonomik ve sosyal olanaklara ulaşmada eşit şans veren, vatandaşlarına asgari bir yaşam standardı sunan, bireyin yaşamının her yönü ile ilgilenen devlet anlayışıdır. Refah devleti, toplumun sosyal ihtiyaçları için gerçekleştireceği hizmetlerde kamu kaynaklarını etkin olarak kullanır. Devlet, bazı durumlarda bu hizmetleri kendi kurumları ile doğrudan kendisi sunmaktadır. Refah devletinin amaçları şu şekildedir (Koç, 2014: 568-569);

- Gelir dağılımında adaleti ve eşitliği sağlamak,
- Fakirliği önlemek,
- Ekonomik etkinliği sağlamak,
- Tam istihdam ve fiyat istikrarını sağlamak,
- Ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlamak,
- Sosyal denge ve uyumu sağlamak.

Refah devletinin, bu amaçları gerçekleştirmek için kullandığı araçlar şu şekildedir (Koç, 2014: 569);

- Kamu gelirleri ve kamu harcamaları,
- Kamusal üretim,
- Regülasyonlar ve fiyat kontrolleri,
- Para ve kredi politikası,
- Sosyal politika araçları.

1.1.3.3 Sosyal Politika

Sosyal politika, iş hayatı ve toplumsal yaşamda bireylerin, karşılaştıkları ya da karşılaşılabilecekleri olumsuzluklara karşı korunmalarını, gerektiğinde ise bakılmalarını ve gözetilmelerini öngören politikaları oluşturan, sorgulayan ve uygulayan sosyal bilim dalıdır (Altan, 2006: 330).

Devletler 18. yüzyıl sonlarında ilk olarak İngiltere’de ardından da Batı Avrupa ülkelerinde gerçekleşen sanayi devriminin kendine has ortamı ve koşulları içinde, sosyal nitelikli politikalar uygulamaya başlamışlardır (Altan, 2006: 17-18).

1929 ekonomik buhranı, sosyal politika kapsamının genişlemesinde iki nedenle önemli bir rol oynamıştır. Birinci neden, ekonomik buhranın çok yüksek oranlarda işsizlik ve sefaletle neden olması ve bu olgunun sosyal bir sorun olduğunun fark edilmesidir. İkinci neden ise, dönemin hâkim görüşü olan liberal iktisat ile yaşanan buhrandan çıkılamamasıdır. Bu durum, sosyal politikalara engel olan liberal iktisadın gözden düşmesine neden olmuştur. Bu dönemde krizden çıkış için formül üreten John Maynard Keynes’in görüşleri giderek daha çok kabul görmeye başlamıştır (Erdoğan, 2013: 56).

1930 ve 1940’lı yıllarda Keynes’in görüşlerinin hâkim olduğu ülkeler, çalışanları ve emeklileri sosyal sigorta sistemi aracılığıyla, diğer toplumsal grupları da sosyal yardım programları yoluyla sosyal güvenlik sistemine dâhil ederek koruma ve asgari seviyede bir yaşam sunma görevini üstlenmiştir (Erdoğan, 2013: 56). Keynesyen iktisadi anlayış, İkinci Dünya Savaşı’nın ardından sosyal politikanın kapsamının giderek büyümesinde büyük rol oynamıştır.

Sosyal nitelikli politikaların içerdiği hizmetlerin sunumu sosyal harcamalar ile gerçekleştirilmektedir. Sosyal devlet olmanın bir gereği olan bu hizmetlerin artışı veya azalışı sosyal harcamalarda da artış veya azalışa neden olmaktadır.

1.1.3.4 Kamu Harcamaları

Devletin görevlerini yerine getirebilmek, kamusal mal ve hizmet üretebilmek için yaptığı harcamalara kamu harcamaları denir. Kamusal mal ve hizmetler, tam kamusal mal ve hizmetler, yarı kamusal mal ve hizmetler gibi sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır. Tam kamusal mal ve hizmetler, kimsenin tüketiminden dışlanamayacağı, bölünüp fiyatlandırılmayan mal ve hizmetlerdir. Tam kamusal mal ve hizmetlere savunma ve adalet hizmetleri örnek olarak gösterilebilir. Daha önce bahsettiğimiz yarı kamusal mal ve hizmetlere ise eğitim ve sağlık hizmetleri örnek olarak gösterilebilir.

Devlet tarafından gerçekleştirilen tüm sosyal harcamalar birer kamu harcamasıdır. Ancak hangi kamu harcamalarının sosyal harcama kapsamına girdiği konusunda fikir ayrılıkları bulunmaktadır.

1.2 Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme teorilerinin sosyal harcamalara olan bakış açısı, sosyal harcamalar ve ekonomik büyüme ilişkisini incelerken dikkat edilmesi gereken başlıca konular arasındadır. Bu konunun incelenmesi amacıyla bu bölümde ilk olarak ekonomik büyüme kavramı genel olarak tanıtılacak ve ardından ekonomik büyümenin kaynakları, ekonomik büyüme türleri ve ekonomik büyüme teorilerinden bahsedilecektir.

1.2.1. Ekonomik Büyüme Tanımı

Basit bir tanımla ekonomik büyüme, bir ekonominin üretim hacminde dönemler itibarıyla meydana gelen artıştır. Ekonomik büyüme, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için önemlidir. Ancak gelişmiş ülkeler ekonomik büyümeye önem verirken, gelişmekte olan ülkeler, ekonomik büyümeden ziyade ekonomik kalkınmaya önem vermektedir. Ekonomik kalkınma, ekonomik büyümenin yanında toplumdaki gelir dengesizliğinin azaltılması, ekonomik ve sosyal kurumların modernleştirilmesi ve işsizliğin azaltılması gibi alanları da kapsamaktadır (Özel, 2012: 64).

Ekonomik büyümenin ölçülmesinde genellikle gayri safi yurt içi hâsıla (GSYİH) kullanılmaktadır. Gayri safi yurt içi hâsıla, bir ekonomide belirli bir dönemde üretilen nihai mal ve hizmetlerin değerlerinin toplamını ifade eder (Berber, 2006: 13).

Ekonomik büyüklüğün ölçümünde kullanılabilecek bir diğer yöntem ise gayri safi milli hâsıladır (GSMH). Gayri safi milli hâsıla, bir ülkenin

vatandaşlarının hem kendi ülkelerinde hem de başka ülkelerde ürettikleri malların piyasa değerlerinin toplamıdır. GSYİH bir ülke sınırları içerisinde hem ülke vatandaşlarının hem de başka ülkelerin vatandaşlarının yaptığı üretimi kapsarken, GSMH bir ülke vatandaşlarının yurt içinde ve yurt dışında yaptıkları üretimi kapsamaktadır. Kısaca GSYİH’da üretimin yapıldığı yer, GSMH’da ise üretim faktörlerinin kime ait olduğu dikkate alınmaktadır (Ünsal, 2009: 5-52).

Burada Gayri safi yurt içi hasıla ile ilgili kavramlar olan nominal GSYİH ve reel GSYİH’nın tanımlanması gerekmektedir. Nominal GSYİH, bir ülkede belli bir dönemde üretilen nihai mal ve hizmetlerin, üretildikleri yıldaki piyasa fiyatları üzerinden değeridir (Ünsal, 2007: 3). Reel GSYİH ise bir ülkede belli bir dönemde üretilen nihai mal ve hizmetlerin, temel bir yılın fiyatları üzerinden değeridir. Reel GSYİH, enflasyondan kaynaklanan fiyat artışlarından arındırılmış bir değerdir (Yılmaz ve Akıncı, 2012: 10).

Ekonomik büyümenin kaynağı olan unsurlar, ekonomik büyüme türleri ve ekonomik büyüme teorileri, ekonomik büyüme ile ilgili başlıca konular arasındadır.

1.2.2. Ekonomik Büyümenin Kaynakları

Bir ekonomideki ekonomik büyümeyi belirleyebilecek pek çok faktör bulunmaktadır. Ancak büyümenin temel kaynakları olarak şu dört unsur gösterilebilir (Taban, 31: 2014);

- Fiziksel Sermaye (K),
- İşgücü (L),
- Doğal kaynaklar (N),
- Teknolojik gelişme (T). Bu unsurların, büyümeye olan etkisi aşağıdaki üretim fonksiyonu ile gösterilebilir:

$$\Delta Y = F(\Delta L, \Delta K, \Delta N, \Delta T)$$

Bu üretim fonksiyonunda Δ değişimleri gösterirken, Y ise reel GSYİH’yı temsil etmektedir (Taban, 2014: 31). Bahsedilen ekonomik büyüme kaynaklarından aşağıda bahsedilecektir.

1.2.2.1. Fiziksel Sermaye

Sermaye, üretimde kullanılan, makine, teçhizat ve bina gibi önceden üretilmiş mal stoklarından oluşur. Emek miktarı sabit haldeyken, toplam sermaye ve işçi başına düşen sermaye miktarı artırıldığında, toplam üretim miktarı da artar (Ülgen, 2014: 469). Sermaye birikimi, mevcut gelirin bir bölümünün tasarruf

edilerek gelecekteki üretim ve geliri artırmak için yatırıma dönüştürülmesi ile gerçekleşir. Sermaye stokunun artması ise üretimin artırılmasına imkân sağlar (Berber, 2006: 28).

1.2.2.2. İşgücü

İşgücü, büyümenin bir diğer önemli kaynağıdır. İşgücü miktarı, nüfusun büyüklüğü ve nüfus artışı tarafından şekillenir. İşgücü miktarı ve kalitesinde yaşanan değişimler, reel ekonomik büyümeye yol açabilmenin yanında nüfus yapısını da etkileyebilmektedir. Çünkü nüfusu oluşturan insanlar, üretim ve tüketim sürecinde üretici ve tüketici konumunda olmanın yanında, aynı zamanda bu süreçlerde yaşanan gelişmelerden etkilenen bireylerdir (Üzümcü, 2012: 10).

1.2.2.3. Doğal Kaynaklar

Yenilenebilen ve yenilenemeyen doğal kaynaklar, büyüme sürecindeki bir üretim faktörüdür. Su, hava, toprak ve ormanlar yenilenebilen, fosil kaynaklar (petrol, kömür vb.) ve madenler (demir, altın vb.) ise yenilenemeyen doğal kaynaklar kapsamındadır. Doğal kaynak zenginliği bir ülkedeki ekonomik büyümeyi olumlu etkileyebilmektedir. Örneğin petrol zengini bir ülkede petrol fiyatlarının arttığı bir dönemde petrol satışlarının artması, bahsedilen ülkede ekonomik büyümeye katkıda bulunabilir. Ancak doğal kaynaklar, uzun dönemde ekonomik büyümeyi sürdürebilmek için tek başına yeterli değildir (Üzümcü, 2012: 11).

1.2.2.4. Teknolojik gelişme

Teknolojik gelişme dar anlamda, aynı miktar kaynak kullanarak daha fazla üretim yapabilmeyi sağlamaktır. Geniş anlamda ise; mevcut ürünlerin üretimi için yeni yöntemler geliştirilmesi, yeni ürünlerin üretilmesi, pazarlama, organizasyon ve yönetim tekniklerinde gelişme ve yenilik sağlanmasıdır (Berber ve Bocutoğlu, 2016: 184). Teknoloji, uzun dönemde büyüme için çok önemlidir. Teknolojik gelişme, üretim faktörlerinin verimliliğini arttırır. Üretimdeki verimliliğin artmasını sağlayan teknolojik gelişmelere buhar makinası, elektrik üretimi ve ampul örnek olarak verilebilir (Tomanbay ve Gümü, 2008: 408).

1.2.3 Ekonomik Büyüme Türleri

Ekonomik büyüme türleri şu dokuz başlıkta toplanılabilir (Yılmaz ve Akıncı, 2012: 5-7):

- **Spontane büyüme:** Devletin ekonomiye olan müdahalesinin asgari seviyede olduğu ve üretim faktörlerinin kendi kendisine harekete geçerek belirli oranda bir büyüme sağladığı büyüme türüdür.

- **Planlı büyüme:** Bu büyüme türünde, hangi malların üretimine ne oranda kaynak ayrılacağı bir plan ile belirlenir.

- **Kapalı büyüme:** Kapalı büyüme, bir ülkenin hiçbir dış ticaret ve dış yardım olmaksızın, kendi öz kaynakları ile gerçekleştirdiği büyüme türüdür. Burada amaç dışa bağımlılığı ortadan kaldırmaktır.

- **Açık büyüme:** Bu büyüme türünde uluslararası sermaye, ülke ekonomisi için çok önemlidir. Bu sebeple devlet, yabancı sermayeyi çekebilmek için ülkede uygun yatırım ortamını sağlamaya çalışır.

- **Durgun büyüme:** Milli gelirdeki artış hızı ile nüfustaki artış hızının eşit olduğu büyüme türüdür. Bu durumda ekonomik büyümenin gerçekleştiği ancak kişi başına düşen gelirin değişmediği bir büyüme yaşanır.

- **Üstel büyüme:** Bir ekonomideki büyüme hızının, o ekonomide bulunan ve büyümeyi olumlu etkileyecek faktörlerle orantılı olması durumuna üstel büyüme denir. Bu büyüme türünde, büyüme her yıl artarak sürmektedir.

- **Biyolojik büyüme:** Biyolojik büyüme, kendisini konjonktürel dalgalanmalar biçiminde gösteren büyüme türüdür. Büyüme ilk olarak hızlı bir şekilde sürer, sonra yavaşlamaya başlar ve bir noktada durur. Bu noktanın ardından ekonomide daralma başlamaktadır.

- **Dengeli büyüme:** Dengeli büyümede, birbirine talep yaratması muhtemel faaliyet alanlarında yatırımlar yapılması sonucu tek başına kurulduğunda kazançsız olabilecek faaliyet alanları, birlikte yapılan yatırımların etkisiyle kazançlı hale gelmektedir.

- **Dengesiz büyüme:** Dengesiz büyüme doktrinini savunan Albert Otto Hirschman, az gelişmiş ülkelerdeki kıtlığın sadece kaynak azlığından değil, bu kaynakları işletecek araç, kabiliyet ve karar vericiliğin yetersiz kalmasından da kaynaklandığını belirtmektedir. Az gelişmiş ülkeler, gerekli kaynaklara sahip olmamanın yanında, bu kaynakları ekonomik olarak kullanmayı bilmemektedir. Bu durum az gelişmiş ülkeleri dengesiz büyümek zorunda bırakır. Ek olarak Hirschman, büyüme ve kalkınma sürecinde bazı bölgelerin diğerlerine kıyasla daha önde olabileceğini ve bu dengesizliğin ekonomik büyüme ve kalkınma sürecini hızlandıracağını ifade etmiştir.

Bu büyüme türlerinin yanında, Birleşmiş Milletlerin uzak durulması gerektiğini ifade ettiği beş büyüme türü daha vardır (Taban, 2014: 24-25);

- **İşsiz Büyüme:** İşsiz büyüme, ekonomik büyümedeki artışa rağmen, istihdamın artırılmamasından dolayı işsizlikte artışın görülmesi durumudur.

- **Acımasız Büyüme:** Acımasız büyüme, büyüme sürecinde gelir dağılımındaki adaletsizliğin arttığı büyüme türüdür.

- **Sessiz Büyüme:** Ekonomik büyüme sürecinde demokratik iyileşmenin gerçekleştirilememesi, bireysel hak ve özgürlükler konusunda gerileme yaşanması durumuna sessiz büyüme denir.

- **Köksüz Büyüme:** Köksüz büyüme, ekonomik büyüme sürecinde toplumun örf-adet, gelenek ve göreneklerinin yozlaşması, kültürel kimliğin kaybedilmesi durumudur.

- **Geleceksiz Büyüme:** Ekonomik büyümenin yenilenemeyen doğal kaynakların bitirilmesi pahasına sağlanmasına geleceksiz büyüme denir.

Ekonomik büyüme konusuna hâkim olabilmek için ekonomik büyüme türlerinin yanında ekonomik büyüme teorileri hakkında da yeterli bilgiye sahip olunmalıdır. Bu sebeple aşağıda klasik iktisatçılar, Karl Marx, Schumpeter ve Keynes'in ekonomik büyüme ile ilgili düşünceleri ile modern büyüme teorileri olan Harrod-Domar büyüme teorisi, neo-klasik büyüme teorisi ve içsel büyüme teorilerinden bahsedilmiştir.

1.2.3 Ekonomik Büyüme Teorileri

Ekonomik büyüme teorileri ile iktisat okullarının tarihleri benzer bir çizgide ilerlemiştir. Bunun sebebi her iktisat okulunun kendi makroekonomik politikalarına göre bir büyüme anlayışı ve teorisi olmasıdır. İktisadın bilim olarak kabul görmesi klasik iktisadi düşünce döneminde gerçekleşmiş olmasına rağmen klasik iktisatçılardan önce de ekonomik büyüme konusu ele alınmıştır (Berber, 2006: 49).

15. yüzyıl ile 18. yüzyıl arasında hâkim iktisadi görüş olan merkantilizme göre ekonomik büyüme, eldeki değerli maden miktarı artırılarak, ödemeler bilançosunun fazla vermesini sağlayarak ve uluslararası ilişkilerde ülke çıkarlarını birinci planda tutarak gerçekleştirilir. Klasik iktisat öncesindeki diğer bir iktisadi akım olan fizyokrat düşünce ise ekonomik büyümenin tarım sektörünün öncülüğünde gerçekleşebileceğini ve devletin ekonomik faaliyetlere müdahale etmemesi gerektiğini savunmuştur (Berber, 2006: 49-50).

1.2.3.1 Klasik İktisadi Büyüme Modeli

Ekonomik büyümeyi açıklayan ilk teorik model, 18. Yüzyılın sonlarında Adam Smith, Thomas Malthus ve David Ricardo tarafından geliştirilmiştir. Adam Smith, ekonomik büyümenin temel faktörlerinin iş bölümü ve sermaye birikimi olduğunu savunmaktadır. Nüfusun büyüme üzerindeki etkisini açıklayan Malthus, devamlı bir nüfus artışının toplum refahına olumsuz etkilerinin olacağını ve tarımda azalan verimler kanununun geçerli olduğunu düşünmektedir. Ricardo ise ekonomik büyümenin kaynağının yatırımlar olduğunu, yatırımların işgücünün verimliliğini ve toprağın verimini artıracağını belirtmektedir (Taban, 2010: 7-19).

Smith'e göre işbölümü ve uzmanlaşma verimliliği, verimlilik ise kişi başına düşen gelir ve satın alma gücünü artırmaktadır. Satın alma gücünün artması ile piyasa çapı büyür ve bu durum üretimin artmasını sağlar. Üretimin artması ise sermaye birikimini hızlandırır. Sonuç olarak işbölümü ve uzmanlaşma artmaya, büyüme döngüsü ise çalışmaya devam eder. Ancak bu büyüme döngüsü, kaynakların tamamının kullanıldığı aşamada durur. Ricardo'ya göre ise azalan verimler yasası nedeniyle uzun dönemde ekonomi durgun duruma yönelir (Mert, 2017: 136-140).

Klasik büyüme modeli, yatırımları büyümenin temel unsuru olarak görmektedir. Yatırımlar ise kar oranının yüksekliği ile doğru oranlı olarak artmaktadır. Klasik büyüme modelinin temel varsayımları ise şu şekildedir (Acar, 2002: 62-63);

- Sermaye birikimini etkileyen temel unsur kardır,
- Sanayi sektöründe teknik ilerleme hızlıdır,
- Tarım sektöründe ise teknik ilerleme yavaştır. Toprak da sınırlı olduğu için bu tarım sektöründe azalan verimler kanunu geçerlidir. Tarım sektöründeki azalan verim, sanayi sektöründeki teknik ilerlemeye baskın olduğu için tüm ekonomide azalan verimler kanunu geçerlidir,
- Üretim fonksiyonu veridir,
- Kısa dönemde ücretler emek arzı ve emek talebi tarafından belirlenir,
- Uzun dönemde ise ücretler asgari geçimlik ücret seviyesinde sabit kalma eğilimindedir,
- Ekonomi daima tam rekabet ve tam istihdam durumundadır.

1.2.3.2 Marx'ın Büyüme ile İlgili Görüşleri

Klasik politik iktisada ve kapitalizme karşı oluşturulan en önemli fikir akımı sosyalist düşünce sistemidir. Sosyalist büyüme modelinin oluşmasında ise en büyük pay Karl Marx'a aittir. Marx'a göre kapitalizmde sermaye birikiminin hızlanması, kapitalin giderek daha az elde toplanması ve işsizliğin artışı eş zamanlı gerçekleşecektir. Üretimde kârın payı artarken emeğin payı azalacak ve böylece uzun dönemde talep yetersizliği oluşacaktır. Stoklardaki artış, iflaslar ve işsizlik kapitalizmin yıpranışını ve çöküşünü hazırlayan başlıca unsurlar olarak sistemi çökertecektir (Taban, 2014: 71-77).

Marx'a göre büyüme yatırımların, yatırımlar ise kâr oranının bir fonksiyonudur. Rekabet nedeniyle zamanla sabit sermaye yatırımları artacak, kâr oranları ise azalacaktır. Kar oranlarının azalması yatırımların da azalmasına neden olacak ve ardından efektif talepteki azalma sonucu buhran yaşanacak, ekonomik büyüme sekteye uğrayacaktır (Gürak, 2016: 62-65).

1.2.3.3. Schumpeter'in Büyüme ile İlgili Görüşleri

Joseph Alois Schumpeter, Marx'ın görüşlerini tamamlamıştır. Ancak aralarında bir fark bulunmaktadır. Marx, kapitalist sistemin kendi başarısızlığı sonucu yıkılacağını savunurken, Schumpeter, kapitalist sistemin kendi başarısı sonucu yıkılacağını savunmaktadır. Schumpeter'e göre kapitalist sistemin sonunda kar ve faiz oranları sıfıra yaklaşacak ve durum kapitalist sınıfı gereksiz kılacaktır. Ayrıca yenilikler otomatik bir hal alacak ve böylece girişimci kesimin sonunu getirecektir. Bu gelişmeler ise kapitalist sistemin sonunun gelmesi ve yerini sosyalist sisteme bırakması ile sonuçlanacaktır. Teknolojik yenilikler ve girişimciler, Schumpeter'in ekonomik büyümeye ilişkin geliştirdiği analizin temelini oluşturmaktadır (Taban, 2014: 77-78).

Schumpeter, teknolojik yeniliklerin büyümeye olan etkisine önem vermiştir. Schumpeter'e göre teknolojik yenilikler içsel bir olgudur ve ekonomik büyümenin itici gücüdür. Ayrıca kapitalist sistemde yaratıcı yıkım vardır ve bu yıkımın gerçekleşmesinde teknolojik yeniliklerin payı büyüktür (Gürak, 2016: 72-73).

Girişimciler, Schumpeter'in ekonomik büyüme konusunda odaklandığı ikinci kavramdır. Schumpeter'e göre girişimciler, yenilikleri uygulayan, kapitalist sistemin sürekli olarak değişmesini sağlayan, kapitalizmi dinamikleştiren kişilerdir (Ünsal, 2007: 73).

1.2.3.4 Keynes'in Büyüme ile İlgili Görüşleri

1929 buhranı sonrasında ekonomik durgunluğun giderilmesi ve ekonomide büyüme sağlanabilmesi için Keynes'in etkisi ile para ve maliye politikaları kullanılmıştır (Özel, 2012: 64-65). Keynes'e göre ekonomilerin durgunluğu atlatabilmelerinin yolu talep genişlemesidir. Ekonomik büyümenin ise tüketim ve yatırım harcamalarının oluşturduğu efektif talep ile belirlendiğini savunmaktadır (Taban, 2014: 90).

Keynes'in modelinde nitelikli emeğe ve teknolojik yeniliklere yer verilmemiştir. Bunun sebebi, amacın uzun dönemdeki büyümeyi incelemek değil, veri girdiler ile kısa dönemde eksik istihdamda oluşan dengeden tam istihdamda oluşan dengeye nasıl ulaşılacağını göstermek olmasıdır (Gürak, 2016: 69).

Keynes, ekonomiyi tam istihdam seviyesine kendiliğinden getirebilecek bir otomatik iktisadi düzenin bulunmadığını savunmaktadır. İstihdam oranını artırmak için toplam yatırım seviyesini artırmak ve buna bağlı olarak toplam talep ve marjinal tüketim eğilimini yükselterek ekonomik büyüme oranını artırmak ancak devletin ekonomiye müdahalesi ile mümkündür. Yatırımlardaki artış, tasarruf hacmini ve sermaye stoğunu artırarak istihdam oranının ve milli gelirin yükselmesini sağlar (Yılmaz ve Akıncı, 2012: 59).

Keynes'in ekonomik büyümeye yaklaşımı kısa dönemli eksik istihdamı gidermeye yöneliktir ve uzun dönemli ekonomik büyümeye yönelik herhangi bir analizi bulunmamaktadır. Keynesyen teorideki bu açık, Roy Harrod ve Evsey Domar tarafından geliştirilen ekonomik büyüme teorileri ile giderilmeye çalışılmıştır (Taban, 2010: 9).

1.2.3.5 Harrod-Domar Büyüme Teorisi

Uzun dönemde Keynesyen makroekonomik modeli genişletmek için yapılan ilk girişim Roy Harrod ve Evsey Domar tarafından gerçekleştirilmiştir. Harrod ve Domar çalışmalarını birlikte yapmamalarına rağmen bu çalışmaların arasındaki farklılıkların çok az olması nedeniyle Harrod-Domar modeli olarak birlikte ele alınmaktadırlar (Parasız, 2008: 89).

Keynes'in tasarruf-yatırım eşitliğinden yola çıkan Harrod-Domar modeli, hızlandıran etkisini ve sermaye-hâsıla oranını da analize ekleyerek dinamik ve dengeli büyümenin şartlarını incelemektedir. Model, dinamik ancak dengesiz bir büyümeyi de öngörmektedir. Keynes yatırımların toplam talebe etkisi üzerinde dururken, Harrod ve Domar yatırım harcamasının aynı zamanda nasıl bir

ekonomik sistemin üretim kapasitesini artırdığı üzerinde durmuşlardır. Harrod-Domar modeline göre üretim sermayeye bağlı durumdadır, sermaye birikimi ise gelire bağlıdır (Taban, 2010: 9-24). Harrod-Domar modelinde büyüme oranında artışın, tasarruf oranının artırılması veya sermayenin marjinal verimi ile gerçekleşeceği ileri sürülmektedir (Atamtürk, 2007: 90).

Harrod ve Domar'a göre ekonomide bir kez arz ile talep veya planlanan tasarruf ile planlanan yatırım arasında bir dengesizlik oluştuğunda bu dengesizlik kendiliğinden düzelemeyecek, aksine dengeden giderek uzaklaşacaktır. Harrod-Domar modeli, bir ekonominin kendiliğinden dengeyi koruyarak büyümesinin veya kendiliğinden dengeye erişmesinin çok zor olduğunu bıçak sırtı kavramı ile ifade etmektedir (Mert, 2017: 140-144).

Roy Harrod tarafından geliştirilen modelin temel varsayımları şu şekildedir (Taban, 2014: 93-95);

- Tasarruf ve yatırımlar modelin iki önemli değişkeni durumundadır,
- Tasarruf ve yatırımların planlanan değerlerinin aynı olmaması ekonomide dengesizlik yaratır,
- Harrod modelinde hızlandırıcı katsayısı sabittir.

Evsey Domar tarafından geliştirilen modelin temel varsayımları ise şu şekildedir (Berber, 2006: 109-113);

- Ekonomide devlet harcamaları bulunmamaktadır,
- Ekonomi dışı kapalı bir haldedir,
- Ekonomide gecikmeler söz konusu değildir,
- Ekonomi tam istihdam denge durumundadır.

Harrod modelinde, gerekli büyüme hızı, fiili büyüme hızı ve doğal büyüme hızı adlarında üç farklı büyüme hızı bulunmaktadır. Gerekli büyüme hızında dönem başı planlanan yatırım ve planlanan tasarruf birbirine eşittir. Bu büyüme hızı, uygun büyüme hızı olarak da adlandırılmaktadır. Fiili büyüme hızı, dönem sonunda gerçekleşen cari büyüme oranıdır. Aktüel büyüme hızı olarak da adlandırılır. Doğal büyüme hızı ise, nüfus artışı ve teknolojik gelişmelerin imkân sağladığı büyüme hızıdır ve bir ekonominin ulaşabileceği en yüksek büyüme oranını göstermektedir. Gerekli büyüme hızı ile fiili büyüme hızlarının karşılaştırılması sonucunda denge, enflasyonist süreç ve durgunluğun yaşandığı üç çeşit durum ortaya çıkar. Gerekli büyüme hızı ile fiili büyüme hızı birbirine eşit olduğunda denge durumu, fiili büyüme hızı gerekli büyüme hızını aştığında

enflasyonist durum, gerekli büyüme hızı fiili büyüme hızından büyük olduğu durumda ise durgunluk oluşur (Üzümcü, 2012: 138-143).

Harrod modeline göre bir ekonominin dengeli ve kararlı olarak büyümesi için toplam arz ve toplam talebin daima birbirine eşit olduğu bir büyüme hızı gereklidir. Harrod, doğal büyüme hızı ile gerekli büyüme hızının eşit olması ihtimalinin tesadüfi olduğunu savunur. Bu büyüme hızlarının farklı olmaları normal olan durumdur. Domar modeli ise, ekonomik büyümenin denge şartını, yatırımların kapasite artırıcı etkisi ile gelir artırıcı etkisinin eşit olmasına bağlamıştır. Domar, üretken kapasitedeki değişimin net yatırım ve yatırımların ortalama sosyal verimliliğinin çarpımına eşit olduğunu belirtmektedir. Toplam talepteki artış ise yatırımların gelir artırıcı etkisi tarafından belirlenir. Domar, büyüyen bir ekonomide kapasitedeki atışın eşit miktarda talep artışı ile yürütülebilmesi için, yatırımların yıldan yıla yatırımların ortalama sosyal verimliliği ile tasarruf eğiliminin çarpımı kadar artırılması gerektiğini savunmaktadır (Taban, 2014: 165).

1.2.3.6 Neo-Klasik Büyüme Teorisi

İkinci dünya savaşı sonrası yapılan ekonomik büyüme analizi çalışmaları arasında en çok öne çıkan çalışmalar 1950’li yılların sonunda ortaya çıkan neo-klasik büyüme teorileri ve 1980’lerin sonu ile 1990’lı yıllarda oluşan içsel büyüme teorileri olmuştur (Çoban, 2015: 441-442).

Neo-klasik düşünce doğrultusunda çok sayıda teori üretilmekle birlikte literatürde kabul gören başlıca teori Robert Solow’a aittir. Modelin temelinde tasarruf, sermaye birikimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin analizi vardır. Ayrıca, tasarruf, yatırım ve ekonomik büyümenin dışsal değişken olarak kabul edilmiş olan nüfus artışı ve teknolojik gelişme ile nasıl ilişkilendirildiği de modelde incelenmektedir. Modele neo-klasik büyüme modeli adının verilmesinin sebebi neo-klasik özellikler taşıması ve bunları varsayım olarak kabul etmesidir (Çoban, 2015: 442-443).

Solow modelinin üretim fonksiyonunun basitleştirilmiş hali, $Y = F(K, L) = K^a L^{1-a}$ şeklindedir. Buradaki a , 0 ile 1 arasında bulunan bir sayıdır. Fonksiyondaki K sermayeyi, L işgücünü, Y ise çıktıyı temsil etmektedir. Bu üretim fonksiyonu, ölçeğe göre sabit getiriye sahiptir. Tüm girdilerin iki katına çıkarılması durumunda, çıktı da iki kat artacaktır (Jones, 2001: 20).

Neo-klasik büyüme modelinde ele alınan temel varsayımlar şunlardır; (Atamtürk, 2007: 90-91 ve Berber, 2006: 142-143).

- Üretim faktörleri konusunda ölçeğe göre azalan, üretim fonksiyonu konusunda ise sabit getirili bir üretim teknolojisi,

- Nüfus artış hızı sabittir ve dışsal olarak dahil edilmektedir,
- Ekonomide tam rekabet ve tam istihdam vardır,
- Tasarruf oranındaki yükseliş durağan büyüme hızını etkilememektedir,
- Tasarruf yapanlar ve yatırım yapanlar aynı bireylerdir,
- Teknolojik gelişme dışsal olarak modellenir,
- Devletin ekonomiye müdahalesi asgari düzeydedir,
- Kapalı ekonomi varsayımı vardır,
- Beşeri sermayenin üretkenlik değişimleri dikkate alınmamaktadır,
- Üretim sürecinde emek ve sermaye birbirlerinin yerine ikame edilebilir.

Neo-klasik büyüme modeline göre azalan verimler kanunu işlediği için model durağanlaştığında ekonomik büyüme, teknolojik gelişmelerdeki değişim ve nüfus artış hızı tarafından belirlenir. Uzun vadede büyüme hızının dışsal teknolojik gelişmeler ile belirlenmesi durumu, ülkelerin uzun vadede kişi başına sermaye ve gelir seviyeleri açısından birbirine yaklaşması sonucunu doğurmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin arasındaki farkın zamanla yok olacağı anlamına gelen bu görüşe yakınsama hipotezi denilmektedir. Bu hipotezde, sermayenin iş gücüne oranla daha hızlı artmakta olduğu bir ekonomide, teknoloji dışsal ve sabit haldeyken, faiz hadlerinin düşeceği ve yoksul ülkelerin zengin ülkelere oranla daha hızlı büyüyerek onları mutlaka yakalayacakları savunulmaktadır. Ancak bu öngörüler gerçekleşmemiş, tersine gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki gelir farklılığı daha da artmıştır. Teknolojinin dışsal ve sabit olduğuna yönelik varsayımın gerçekçi olmadığı görülmüştür. Bu durum ise yeni büyüme modelleri için zemin hazırlamıştır (Kar ve Taban, 2003: 148).

1.2.3.7 İçsel Büyüme Teorileri

İçsel büyüme teorilerinin temeli genel olarak Romer (1986) ve Lucas'ın (1988) çalışmalarına dayanmaktadır. İçsel büyüme teorileri, ekonomik büyümenin ekonominin kendi iç işleyişinde bazı faktörlerin etkileşimiyle gerçekleşeceğini savunarak neoklasik büyüme teorisinden büyük oranda ayrılmaktadır (Özel, 2012: 67).

İçsel büyüme modellerinin ekonomik büyüme sürecini açıklamada odaklandığı nokta sağlık, eğitim, ölçek ekonomileri, AR-GE, bilgi birikimi, gelir dağılımı ve teknolojik yenilikler gibi unsurların ekonomik büyüme sürecine olan etkileri olmuştur. İçsel büyüme teorilerinde temelde önem verilen konular teknolojik yenilikler olmuş ve teknolojik yeniliklerin bir ekonomik faaliyet olduğu görüşü belirtilmiştir. Bu sebeple, teknolojik gelişmeler ekonomik bir değişken olarak ekonomik büyüme sürecine dâhil edilmiştir. Ayrıca, içselleştirilen teknolojik yeniliklerin azalan verimleri ortadan kaldıracağı, üretim sürecine eklenen her bir teknolojik yeniliğin artan gelirler yaratacağı ve artan gelirlerin büyüme sürecinde devamlılığı sağlayacağı ifade edilmiştir (Yılmaz ve Akıncı, 2012: 77).

Büyüme modellerinde bütün ekonomilerin sadece bir model ya da değişken ile açıklanması beklenemez. Bu durum kendini içsel büyüme modellerinde de göstermiş, büyümenin sürükleyicisi olarak farklı yazarlar farklı konulara dikkat çekmiştir. İçsel büyüme modelleri şu beş farklı yaklaşım temelinde incelenebilir (Taban, 2010: 41-42);

- AK modeli
- Bilgi üretimi ve taşınmalar,
- Beşeri sermaye modeli,
- Ar-Ge modeli,
- Kamu politikası modeli.

1.2.3.7.1. AK modeli

AK modeli, üretim fonksiyonunu $Y=AK$ şeklinde kurduğu için bu isimle anılmaktadır. Bu formülde A teknoloji seviyesini gösteren pozitif bir sabitken, K geniş anlamda sermayeyi (fiziki ve beşeri sermaye) ve teknik bilgiyi ifade etmektedir. Bu model basittir ancak sermaye için azalan verimliliğin ve azalan getirilerin ortadan kaldırılmasını göstermesi dolayısıyla yeterince zengindir (Üzümcü, 2012: 246).

AK modeli vasıtası ile içsel büyümenin elde edilebilmesi içsel büyüme teorisi alanında yeni modellerin ortaya konmasına bir başlangıç oluşturmaktan dolayı AK modeli, büyüme literatürüne büyük katkı yapmıştır. AK modelinde tasarruf eğilimi sermaye birikim hızını etkilemekte, tasarruf eğilimi arttıkça hasılanın büyüme hızı da artmaktadır. Bu sebeple bir ekonomideki tasarrufların etkisi ile yatırımların artmasını sağlayan hükümet politikaları ekonomik

büyümeye etki edebilmektedir. Bu bağlamda AK modelinde kamu politikalarına büyüme konusunda yer verilmesi ihtimali oluşmuştur. Diğer yandan AK modelinde sermaye tanımının geniş alınmış olması, ölçeğe göre artan getirilere ulaşmada önemli açılımlar yaratmıştır (Üzümcü, 2012: 252).

1.2.3.7.2 Bilgi Üretimi ve Taşmalar

İlk içsel büyüme modelini ortaya koyan Romer (1986), aslında Arrow (1962) tarafından önerilen yaparak öğrenme fikrini kullanmıştır. Arrow, bazı sektörlerde zamanla maliyetlerin azaldığını, kalitenin yükseldiğini ve üretim hızının arttığını görmüş ve buna yaparak öğrenme adını vermiştir. Bir şirket üretim yaptıkça işini daha iyi öğrenmekte; maliyetlerini azaltmakta, ürünlerini geliştirmekte ve yeni ürünler ortaya çıkarmaktadır (Yülek, 1997). Bir firmanın verimliliği ile ülkenin toplam üretim düzeyi doğru orantılıdır. Bu sebeple yaparak öğrenme, bir ekonomideki toplam üretim düzeyinin artmasını sağlamaktadır (Taban, 2014: 148). Romer şu öngörülerde bulunmaktadır (Berber, 2006: 177);

- Üretim süreci bitiminde fiziksel çıktının yanı sıra bir yan ürün olarak teknik bilgi de üretilir,
- Yan ürün olarak üretilen teknik bilgi, yeni üretimlerde bir tür bedava girdi olarak kullanılır,
- Yeni üretim daha az maliyet ve daha yüksek kaliteyle gerçekleştirilir,
- Teknik bilgi, taşmalarla diğer şirketlere ulaşır.

1.2.3.7.3 Beşeri Sermaye Modeli

Beşeri sermaye, Rebelo (1991) ve Lucas (1988) tarafından üretilen modellerde fiziksel sermaye gibi üretim faktörlerinden biri olarak görülmektedir. Diğer bir deyişle, bir ekonomi nasıl fiziksel sermaye yatırımlarına ihtiyaç duyuyorsa beşeri sermaye yatırımlarına da ihtiyaç duymaktadır. Beşeri sermaye yatırımları genellikle eğitim yatırımları olarak görülse de, yaparak öğrenme yolu ile çalışma sürecinde de kendiliğinden oluşabilir (Yülek, 1997). Eğitimin yanında sağlık ve beslenme de önemli birer beşeri sermaye unsuru olarak kabul edilmektedir. Lucas, beşeri sermayeyi ekonomik büyümenin kaynağı olarak görmektedir. Lucas'a göre, beşeri sermaye uzun dönemde sınırsız olarak artırılabilmesi durumunda sürdürülebilir büyüme mümkündür (Taban, 2014: 152).

Beşeri sermayenin üretim sürecindeki önemi, devletin bu konudaki görevinin önemini de yansıtmaktadır. Lucas, bireylerin daha eğitilmiş olmasına ve beceri kazanmasına yönelik faaliyetlerin ve bunları destekleyen hükümet

politikalarının büyüme oranlarını arttırabileceğini belirtmektedir (Taban, 2010: 63).

1.2.3.7.4 Ar-Ge Modeli

Ar-Ge çalışmalarını temel alan içsel büyüme modellerinde, Ar-Ge özel bir faaliyet olarak görülmekte, bilgi, ürünlerin farklılaşması ve teknolojik değişime odaklanılmakta, Ar-Ge sonucu yeniliklerin ve ürün geliştirmenin tüketim mali çeşidinde artış sağladığı, yeniliklerin büyümenin temeli olduğu belirtilmektedir. Ar-Ge modelleri, uzmanlaşma sonucu artan getiri ve dışsallıkların oluştuğu, dışsallıkların bilgi taşıması ve yayılma etkisiyle ekonomik büyümeyi keskinleştirdiği savunulmaktadır. Yenilikler ürünlerde üç şekilde kendini gösterebilmektedir. Bunlar, ürünün yapısını tümüyle değiştirmeyen sürekli yenilikler, mevcut ürünün başka bir türünü geliştirme şeklindeki dinamik sürekli yenilikler ve tüketicinin kullanım alışkanlığını kökten değiştiren yeni bir ürünün oluşturulması biçimindeki köklü yeniliklerdir (Üzümcü, 2012: 262).

1.2.3.7.5 Kamu Politikası Modeli

Barro (1990) modelinde kamu sektörü tarafından sağlanan mal ya da hizmetler üretim faktörlerinden biridir. Üretim fonksiyonu ise sermaye ile bu maldan meydana gelmektedir. Modelde hükümetin gelirinin sadece gelir vergisi, giderinin ise sadece kamu malı arzı olduğu ve bütçenin daima denk olduğu kabul edilmektedir (Yülek, 1997).

Modelde hükümetler, büyümeyi gerçekleştirmek amacıyla hem yatırım yapar hem de yatırımların artırılması için özel sektörü vergi teşvikleri ve sübvansiyon gibi araçlar ile destekler. Özel sektör yatırımları bir yandan sermaye stoğunu artırırken, dolaylı bir şekilde artan vergi gelirleri de denk bütçe sayesinde kamu malı arzını artırır. Dolayısı ile özel sektör yatırımları ekonomiyi iki ayrı şekilde destekler. Barro özellikle, kamu sektörü tarafından gerçekleştirilecek olan altyapı yatırım harcamalarının özel sektörün sermaye verimliliğini yükselteceğini savunmaktadır. Barro, bu harcamaların vergiler ile finanse edileceğini belirtmektedir (Berber, 2006: 182-183).

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE VE OECD ÜLKELERİNDEKİ SOSYAL HARCAMALARIN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

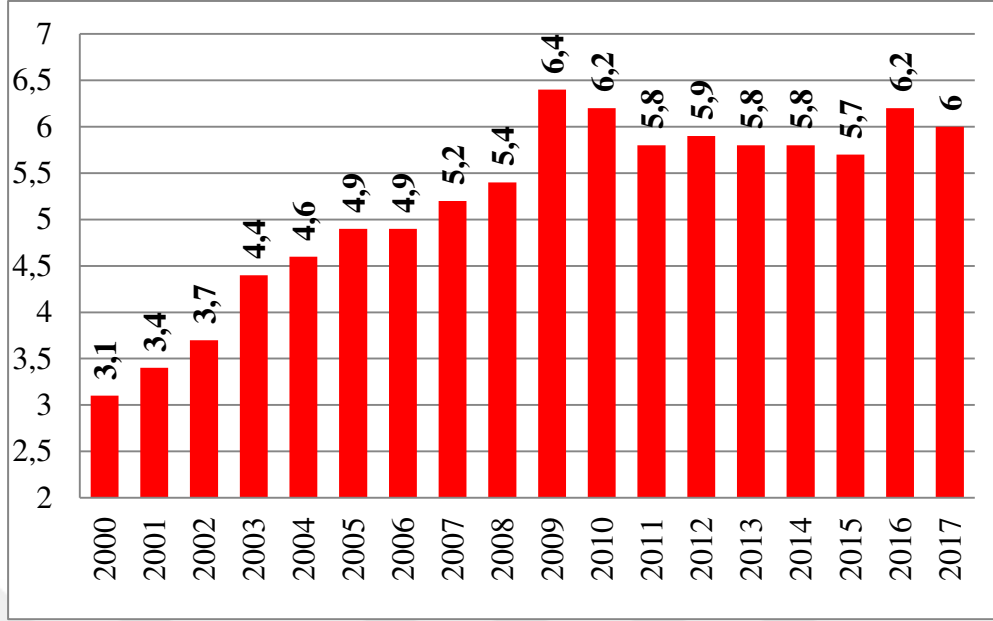
Sosyal harcamalar, sosyal devlet olmanın gereği olan hizmetlerin sunumu için yapılan harcamalardır. Klasik iktisadi düşünce gibi bazı iktisadi ekollere göre kaynak israfı olan bu harcamalar, içsel büyüme teorilerine göre ise ekonomik büyümeye katkı sağlayabilecek bir unsurdur.

Bu harcamalara milli hasıladan hangi oranda pay ayrılacağı ise diğer bir tartışma konusudur. Sosyal harcamalara ayrılacak payın büyüklüğü bu harcamaların büyümeye olan katkısını etkileyecektir. Türkiye’deki Sosyal harcamaların ekonomik büyümeye olan etkisi kadar, Türkiye’deki sosyal harcamaların milli hasıladan aldığı pay ve bu payın diğer ülkelere oranla ne durumda olduğu da incelenmesi gereken bir konudur.

Bu bölümde Türkiye’deki sosyal harcamaların diğer ülkelere kıyasla ne durumda olduğunu görebilmek amacıyla, Türkiye ve OECD ülkelerinin sosyal harcama türlerine milli hasıllarından hangi oranlarda pay ayırdıkları karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir. Birer OECD ülkesi olan Kolombiya ve Kosta Rika, gerekli verilere ulaşılamadığı için bu bölümdeki analizlerde yer almamaktadır.

2.1 Türkiye ve OECD Ülkelerinde Yaşlılık/Emekli Maaşları Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi

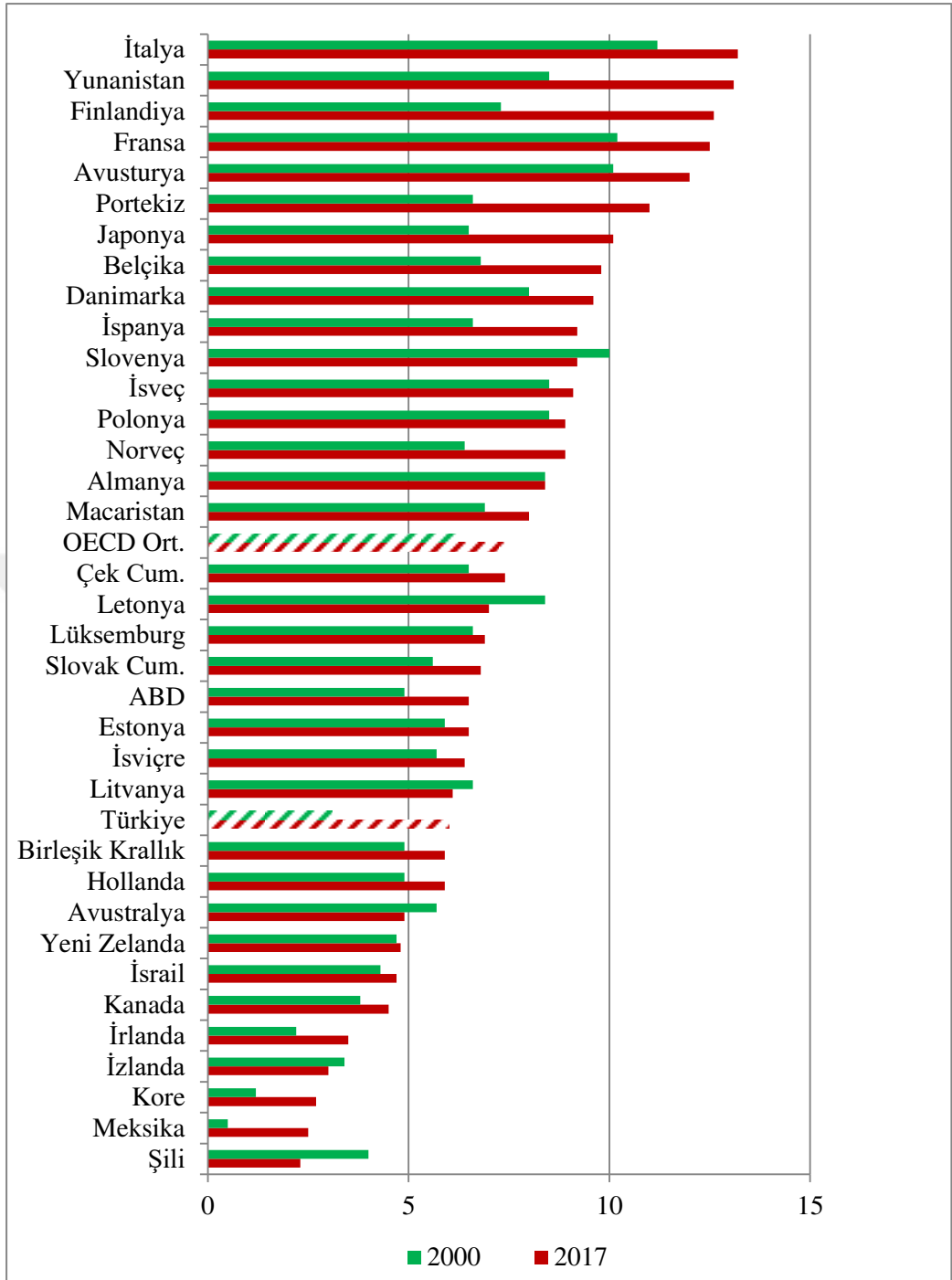
Yaşlılık/emekli maaşları harcamaları OECD’nin sosyal harcama olarak kabul ettiği dokuz başlıktan biridir. Bu bölümde Türkiye ve OECD ülkelerindeki yaşlılık/emekli maaşları harcamalarının durumu ve Türkiye’nin bu harcama türünde diğer ülkelere oranla nasıl bir konumda olduğu analiz edilecektir.

Kaynak: SOCX Veri Tabanı

Grafik 2.1. Türkiye’de 2000-2017 Yılları Arasındaki Yaşlılık/Emekli Maaşları Harcamalarının GSYİH’ya Oranı (%)

Türkiye’deki yaşlılık/emekli maaşları harcamalarının oranı incelendiğinde bahsedilen harcama oranının yükselmekte olduğu görülmektedir. Bu oran 2000’den 2010’lu yıllara kadar sürekli artış eğiliminde olmuş ve %3 seviyesinden %6 seviyesine ulaşmıştır. 2010’lu yıllarda ise 2017’ye kadar %6 düzeyi etrafında kalmıştır. Grafik 2.1.’de en çok dikkat çeken oran 2009 yılına aittir. 2008 krizinin etkisinin yoğun olarak hissedildiği bu yılda bahsedilen harcama kalemi en yüksek seviyesi olan %6,4 oranına ulaşmıştır. Diğer sosyal harcama kalemleri ile karşılaştırıldığında yaşlılık/emekli maaşları harcamaları, Türkiye’de GSYİH’dan en yüksek payı alan sosyal harcamalardan biridir.

Kaynak: SOCX Veri Tabanı

Grafik 2.2. 2000 ve 2017 Yıllarında Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Yaşlılık/Emekli Maaşları Harcamalarının GSYİH'ya Oranı (%)

OECD ülkelerinde 2000 yılında yapılan yaşlılık/emekli maaşları harcamaları incelendiğinde en yüksek oranın %11,2 ile İtalya'ya ait olduğu görülmektedir. İtalya'yı %10,2 ile Fransa, %10,1 ile Avusturya ve %10 ile Slovenya izlemektedir. En düşük harcamalar ise 0,5 ile Meksika ve %1,2 ile Kore'dedir. Bu iki ülkenin oranları diğer OECD ülkelerinin çoğundan belirgin

şekilde daha düşüktür. Türkiye’de ise yaşlılık/emekli maaşları harcamalarına GSYİH’den ayrılan pay %3,1’dir. Bu oran OECD ortalaması olan 6,2 ile karşılaştırıldığında düşük kalmaktadır.

2017 yılına bakıldığında ise en yüksek harcama oranlarının %13,2 ile İtalya ve %13,1 ile Yunanistan’da olduğu görülmektedir. En düşük harcama oranları ise %2,3 ile Şili, %2,5 ile Meksika ve %2,7 ile Kore’dedir. Bu üç ülke bahsedilen harcama türünde diğer ülkelere göre bariz şekilde daha küçük oranlara sahiptir. Türkiye ise %6’lık harcama oranıyla OECD ortalaması olan %7,4’e yakın bir konumdadır. Diğer sosyal harcama türleri ile karşılaştırıldığında yaşlılık/emekli maaşları harcamalarının hem 2000 hem de 2017 yıllarında en çok pay ayrılan sosyal harcama kalemlerinden biri olduğu görülmektedir.

Tablo 2.1. Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Yaşlılık/Emekli Maaşları Harcamalarının GSYİH’ya Oranının 2000-2017 yılları Arasındaki Değişim Oranları (%)

Ülke	Değişim	Ülke	Değişim
Meksika	400,00%	Avusturya	18,81%
Kore	125,00%	Kanada	18,42%
Türkiye	93,55%	İtalya	17,86%
Finlandiya	72,60%	Macaristan	15,94%
Portekiz	66,67%	Çek Cum.	13,85%
İrlanda	59,09%	İsviçre	12,28%
Japonya	55,38%	Estonya	10,17%
Yunanistan	54,12%	İsrail	9,30%
Belçika	44,12%	İsveç	7,06%
İspanya	39,39%	Polonya	4,71%
Norveç	39,06%	Lüksemburg	4,55%
ABD	32,65%	Yeni Zelanda	2,13%
Fransa	22,55%	Litvanya	-7,58%
Slovak cum.	21,43%	Slovenya	-8,00%
Hollanda	20,41%	İzlanda	-11,76%
Birleşik Krallık	20,41%	Avustralya	-14,04%
Danimarka	20,00%	Letonya	-16,67%
OECD Ort.	19,35%	Şili	-42,50%

Kaynak: SOCX Veri Tabanı

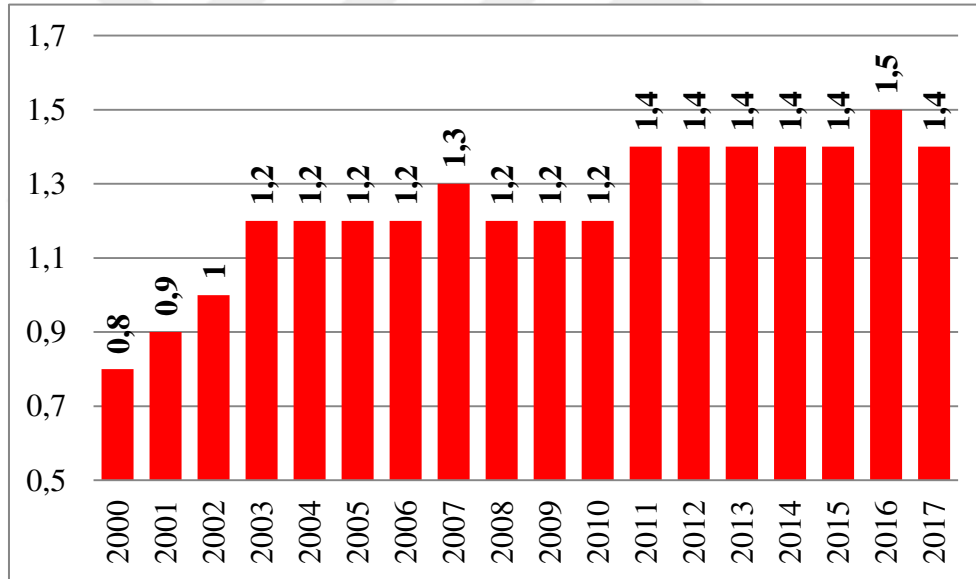
* İlgili yıllarda Almanya’da değişim olmadığı için tabloda yer almamaktadır.

OECD ülkelerindeki yaşlılık/emekli maaşları harcamalarının oranlarındaki değişimler incelendiğinde 2000-2017 arasında gerçekleşen en büyük artışların %400 ile Meksika ve %125 ile Kore’de olduğu görülmektedir. Bu iki ülkenin 2000 yılında en düşük orana sahip ülkeler olmaları onlara yüksek artış oranı

yakalamaları için uygun bir ortam yaratmıştır. En büyük azalış oranlarına bakıldığında ise %42,50 ile Şili ve %16,67 ile Letonya görülmektedir. Tüm OECD ülkelerinde gerçekleşen değişim oranlarının ortalaması alındığında ise %19,35’lik bir artış olduğu görülmektedir. Hem 2000-2017 yıllarındaki yüksek oranlar hem de bu yüksek artış oranı düşünülürse OECD ülkelerinde Yaşlılık/emekli maaşları harcamalarının önemsendiği görülebilir. Türkiye ise %93,55 ile en yüksek üçüncü artış oranına sahip ülke olmuştur ve bu artış 2017’de OECD ortalamasına yaklaşmasını sağlamıştır.

2.2 Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Hayatta Kalan Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi

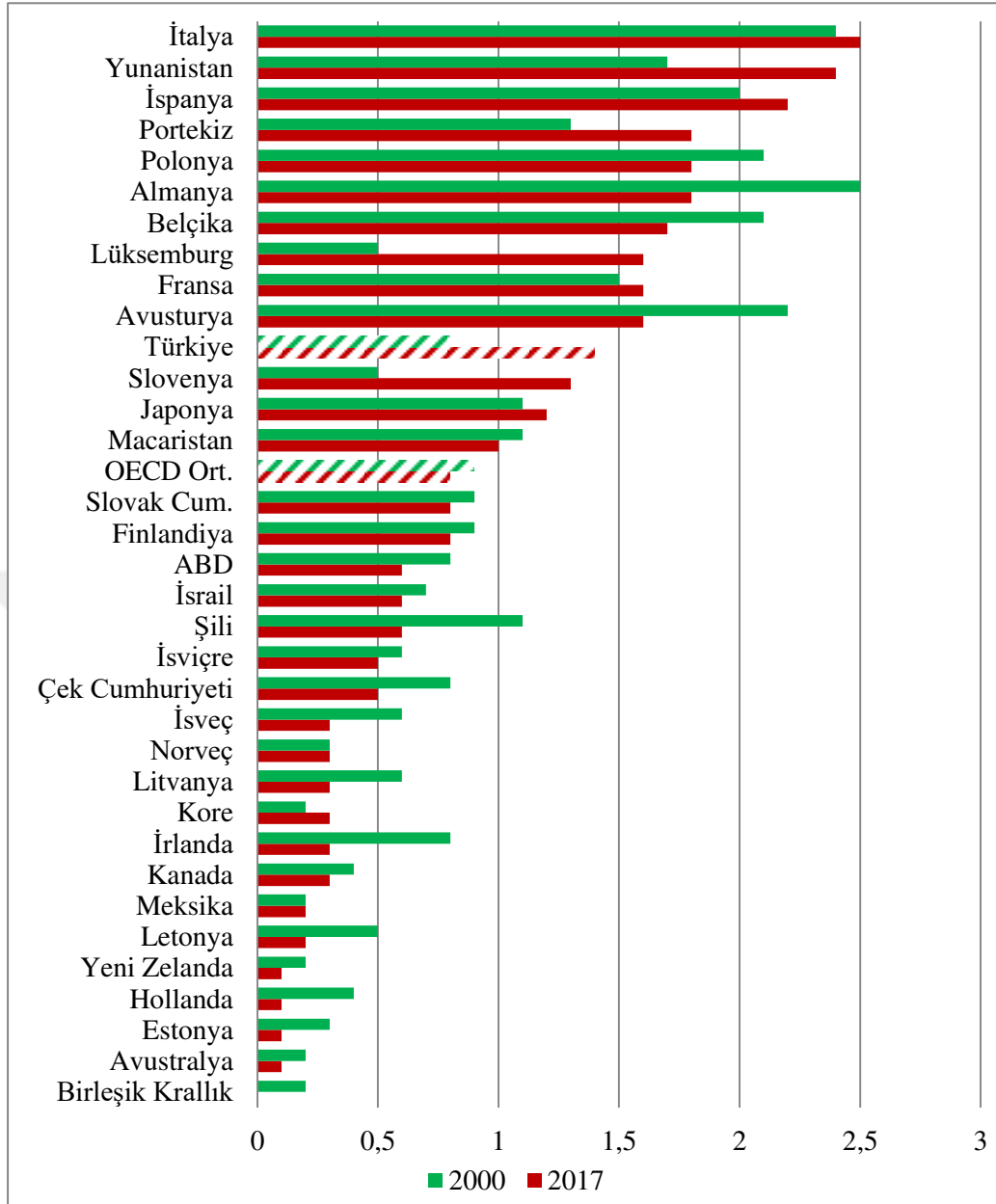
Hayatta kalan harcamaları da OECD’nin sosyal harcama olarak kabul ettiği dokuz başlıktan biridir. Bu bölümde hayatta kalan harcamalarının Türkiye ve OECD ülkelerindeki durumu ve Türkiye’nin bu harcama türünde diğer ülkelere oranla nasıl bir konumda olduğu analiz edilecektir.

Kaynak: SOCX Veri Tabanı

Grafik 2.3. Türkiye’de 2000-2017 Yılları Arasındaki Hayatta Kalan Harcamalarının GSYİH’ya Oranı (%)

Türkiye’nin 2000-2017 yılları arasındaki hayatta kalan harcamaları incelendiğinde bahsedilen harcama türüne ayrılan payın belirgin şekilde arttığı görülmektedir. 2000-2003 yılları arasında %0,8’den %1,2’ye yükselen hayatta kalan harcamalarının oranı, 2003-2010 arasında çoğunlukla %1,2 seviyesinde, 2011-2017 arasında ise çoğunlukla 1,4 seviyesinde bulunmuştur. Bahsedilen harcama oranlarında 2008 krizinin herhangi bir etkisi görülmemektedir.

Kaynak: SOCX Veri Tabanı

* SOCX verilerinde Danimarka ve İzlanda'nın verileri %0 olduğu için bu ülkeler tabloda bulunmamaktadır.

Grafik 2.4. 2000 ve 2017 Yıllarında Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Hayatta Kalan Harcamalarının GSYİH'ya Oranı (%)

2000 yılında OECD ülkelerinde yapılan hayatta kalan harcamaları incelendiğinde en yüksek harcama oranlarının %2,5 ile Almanya ve %2,4 ile İtalya'da olduğu görülmektedir. En düşük oranlar ise %0 ile Danimarka ve İzlanda'dadır. Türkiye bahsedilen harcama türünde %0,8 ile OECD ortalaması olan %0,9 harcama oranına çok yakın bir konumdadır.

2017 yılında ise hayatta kalan harcamalarına GSYİH'sından en fazla payı %2,5 ile İtalya ve %2,4 ile Yunanistan ayırmaktadır. En az harcama oranına sahip ülkeler ise %0 ile Birleşik Krallık, Danimarka ve İzlanda'dır. Türkiye bu harcama türündeki oranını 2000 yılına göre oldukça yükselterek %1,4 oranına ulaşmıştır ve OECD ortalaması olan %0,8'in oldukça önüne geçmiştir. Türkiye bu harcama kaleminde çoğu OECD ülkesinden daha iyi durumdadır.

Tablo 2.2. Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Hayatta Kalan Harcamalarının GSYİH'ya Oranının 2000-2017 yılları Arasındaki Değişim Oranları (%)

Ülke	Değişim	Ülke	Değişim
Lüksemburg	220,00%	Belçika	-19,05%
Slovenya	160,00%	Kanada	-25,00%
Türkiye	75,00%	ABD	-25,00%
Kore	50,00%	Avusturya	-27,27%
Yunanistan	41,18%	Almanya	-28,00%
Portekiz	38,46%	Çek Cum.	-37,50%
İspanya	10,00%	Şili	-45,45%
Japonya	9,09%	Avustralya	-50,00%
Fransa	6,67%	Litvanya	-50,00%
İtalya	4,17%	Yeni Zelanda	-50,00%
Macaristan	-9,09%	İsveç	-50,00%
Finlandiya	-11,11%	Letonya	-60,00%
Slovak cum.	-11,11%	İrlanda	-62,50%
OECD Ort.	-11,11%	Estonya	-66,67%
İsrail	-14,29%	Hollanda	-75,00%
Polonya	-14,29%	Birleşik Krallık	-100,00%
İsviçre	-16,67%		

Kaynak: SOCX Veri Tabanı

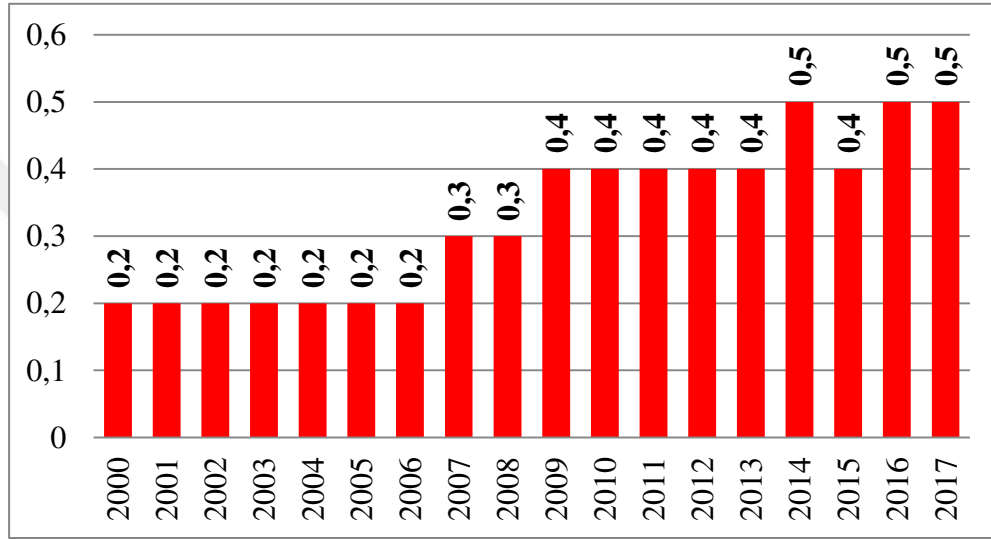
* Danimarka, İzlanda, Meksika ve Norveç'in harcama oranlarında bir değişim olmadığı için bu ülkeler tabloda yer almamaktadır.

OECD ülkelerindeki hayatta kalan harcamalarının 2000-2017 arasındaki artış oranları incelendiğinde en yüksek oranların %220 Lüksemburg ve %160 ile Slovenya'ya ait olduğu görülmektedir. En büyük azalış oranları ise %100 ile Birleşik Krallık ve %75 ile Hollanda'dadır. Türkiye ise %75 ile Lüksemburg ve Slovenya'dan sonra en yüksek üçüncü artış oranına sahiptir. Bahsedilen harcama oranında OECD ortalamasının %11,11 azaldığı düşünülürse Türkiye'nin 2000-2017 yılları arasında hayatta kalan harcamalarında son derece yüksek bir artış oranı yakaladığı görülebilir. Hayatta kalan harcamaları, sosyal harcama kalemleri

arasında OECD ülkelerinin ayırdığı payın ortalamasının azaldığı az sayıdaki sosyal harcama türünden biridir.

2.3 Türkiye ve OECD Ülkelerindeki İş Göremezlik Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi

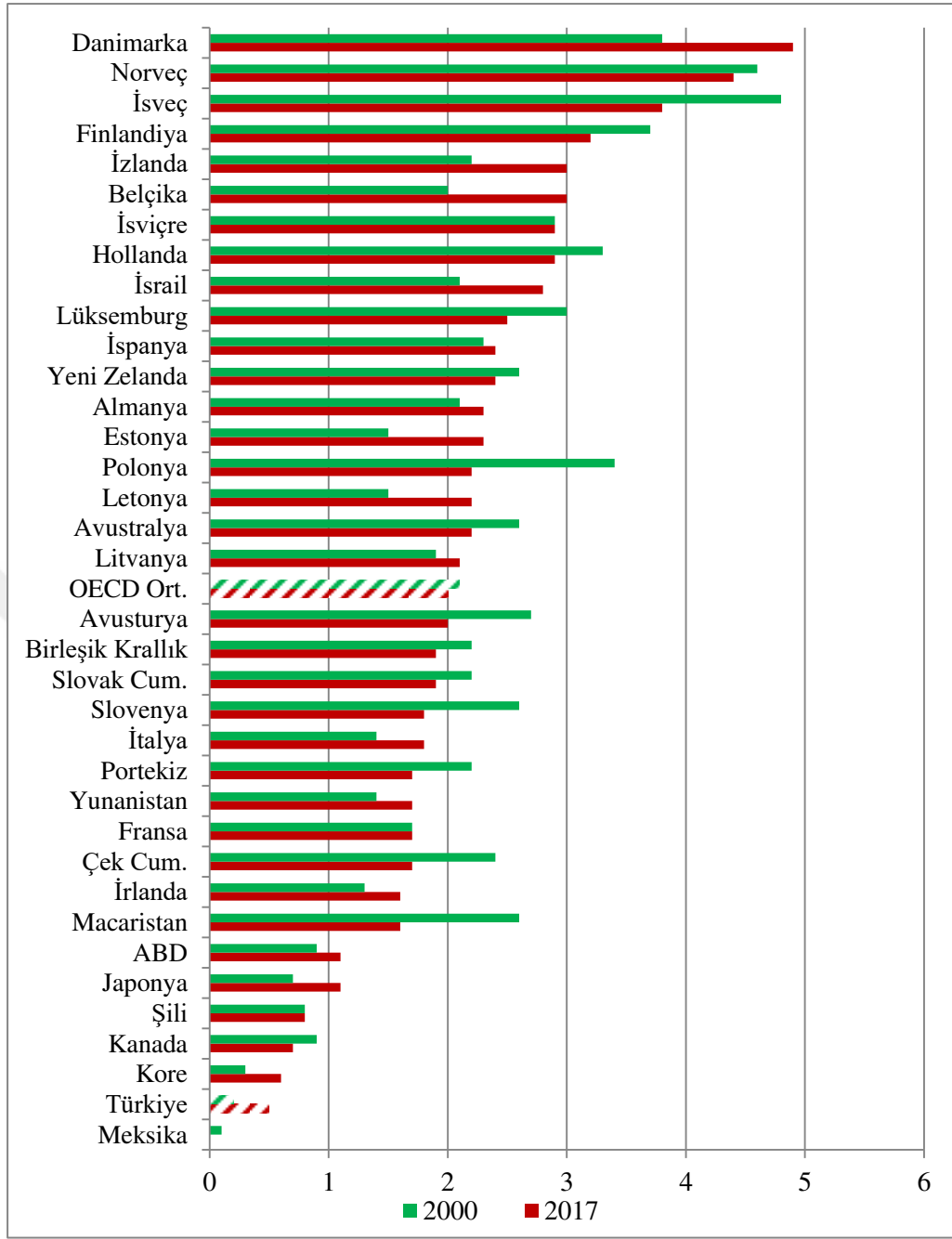
İş göremezlik ile ilgili harcamalar OECD'nin sosyal harcama olarak kabul ettiği dokuz başlıktan biridir. Bu bölümde iş göremezlik ile ilgili harcamaların Türkiye ve OECD ülkelerindeki durumu ve Türkiye'nin bu harcama türünde diğer ülkelere oranla nasıl bir konumda olduğu analiz edilecektir.

Kaynak: SOCX Veri Tabanı

Grafik 2.5. Türkiye’de 2000-2017 Yılları Arasındaki İş Göremezlik Harcamalarının GSYİH’ya Oranı (%)

Türkiye’nin iş göremezlik ile ilgili harcamalarının oranı, 2000-2017 arasında belirgin bir şekilde artmıştır. 2006’da %0,2’den %0,3’e 2009’da 0,3’den %0,4’e yükselmiş ve 2014’den itibaren çoğunlukla %0,5 seviyesinde bulunmuştur. Sonuç olarak Türkiye, on sekiz yıllık süreçte iş göremezlik ile ilgili harcamalarını oransal olarak iki buçuk katına çıkarmıştır.

Kaynak: SOCX Veri Tabanı

Grafik 2.6. 2000 ve 2017 Yıllarında Türkiye ve OECD Ülkelerindeki İş Göremezlik Harcamalarının GSYİH'ya Oranı (%)

OECD ülkelerinde 2000 yılında yapılan iş göremezlik ile ilgili harcamalar incelendiğinde GSYİH'nın %4'ünden fazlasını bu sosyal harcama kalemine ayıran ülkelerin %4,8 ile İsveç ve %4,6 ile Norveç olduğu görülmektedir. Bu iki ülke bahsedilen harcama kaleminde oransal olarak diğer ülkelerden çok daha ileride bulunmaktadır. En düşük harcama oranlarına bakıldığında ise %0,1 ile Meksika ve %0,2 ile Türkiye görülmektedir. 2000 yılında OECD ülkelerinin

ortalaması ise %2,1'dir. Türkiye'nin oranı, 2000 yılında diğer OCED ülkelerine oranla son derece düşük kalmaktadır.

2017'de ise en yüksek harcama oranları %4,9 ile Danimarka'ya ve %4,4 ile Norveç'e aittir. En düşük harcama oranları ise %0 ile Meksika'ya, %0,5 ile Türkiye'ye ve %0,6 ile Kore'ye aittir. OECD ortalaması ise %2'dir. Türkiye'nin bahsedilen harcama oranını iki buçuk katına çıkarması OECD ülkelerine yetişmesi için yeterli olmamıştır.

Tablo 2.3. Türkiye ve OECD Ülkelerindeki İş Göremezlik Harcamalarının GSYİH'ya Oranının 2000-2017 yılları Arasındaki Artış Oranları (%)

Ülke	Değişim	Ülke	Değişim
Türkiye	150,00%	OECD Ort.	-4,76%
Kore	100,00%	Yeni Zelanda	-7,69%
Japonya	57,14%	Hollanda	-12,12%
Estonya	53,33%	Finlandiya	-13,51%
Belçika	50,00%	Slovak Cum.	-13,64%
Letonya	46,67%	Birleşik Krallık	-13,64%
İzlanda	36,36%	Avustralya	-15,38%
İsrail	33,33%	Lüksemburg	-16,67%
Danimarka	28,95%	İsveç	-20,83%
İtalya	28,57%	Kanada	-22,22%
İrlanda	23,08%	Portekiz	-22,73%
ABD	22,22%	Avusturya	-25,93%
Yunanistan	21,43%	Çek Cum.	-29,17%
Litvanya	10,53%	Slovenya	-30,77%
Almanya	9,52%	Polonya	-35,29%
İspanya	4,35%	Macaristan	-38,46%
Norveç	-4,35%		

Kaynak: SOCX Veri Tabanı

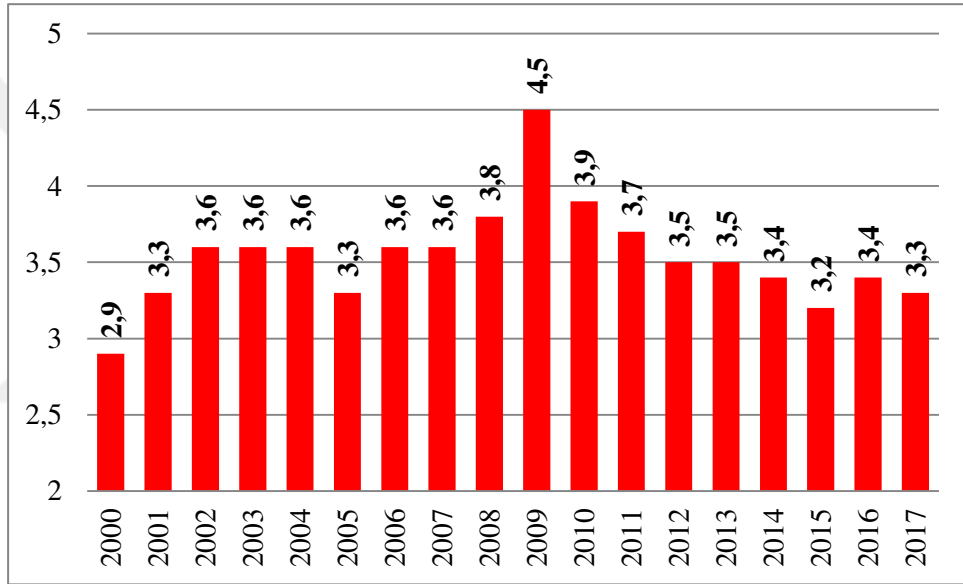
* Bahsedilen yıllarda Fransa, İsviçre ve Şili'nin verilerinde değişim olmadığı için bu ülkeler tabloda yer almamaktadır. Meksika ise verileri değişim oranının hesaplanmasına uygun olmadığı için tabloda bulunmamaktadır.

İş göremezlik ile ilgili harcama oranlarının artışları incelendiğinde en büyük yükselişin %150 ile Türkiye'de olduğu görülmektedir. Türkiye, diğer tüm ülkelerden belirgin şekilde daha büyük bir artış oranına sahip olmakla birlikte 2000 yılında en düşük harcama oranına sahip olmasının Türkiye'ye bir avantaj yarattığı da bir gerçektir. Türkiye'yi %100'lük artış oranı ile Kore takip

etmektedir. En büyük azalışlar ise %38,46 ile Macaristan'a ve %35,29 ile Polonya'ya aittir. OECD ortalaması ise %4,76'lık bir azalma göstermiştir. Böylelikle iş göremezlik ile ilgili harcamalar, OECD ortalamasının azaldığı az sayıdaki sosyal harcama türünden biri olmuştur.

2.4 Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Sağlık Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi

Sağlık harcamaları üzerinde en fazla durulan ve en fazla kaynak ayrılan sosyal harcamalardan biridir. Bu bölümde sağlık harcamalarının Türkiye ve OECD ülkelerindeki durumu ve Türkiye'nin bu harcama türünde diğer ülkelere oranla nasıl bir konumda olduğu analiz edilecektir.

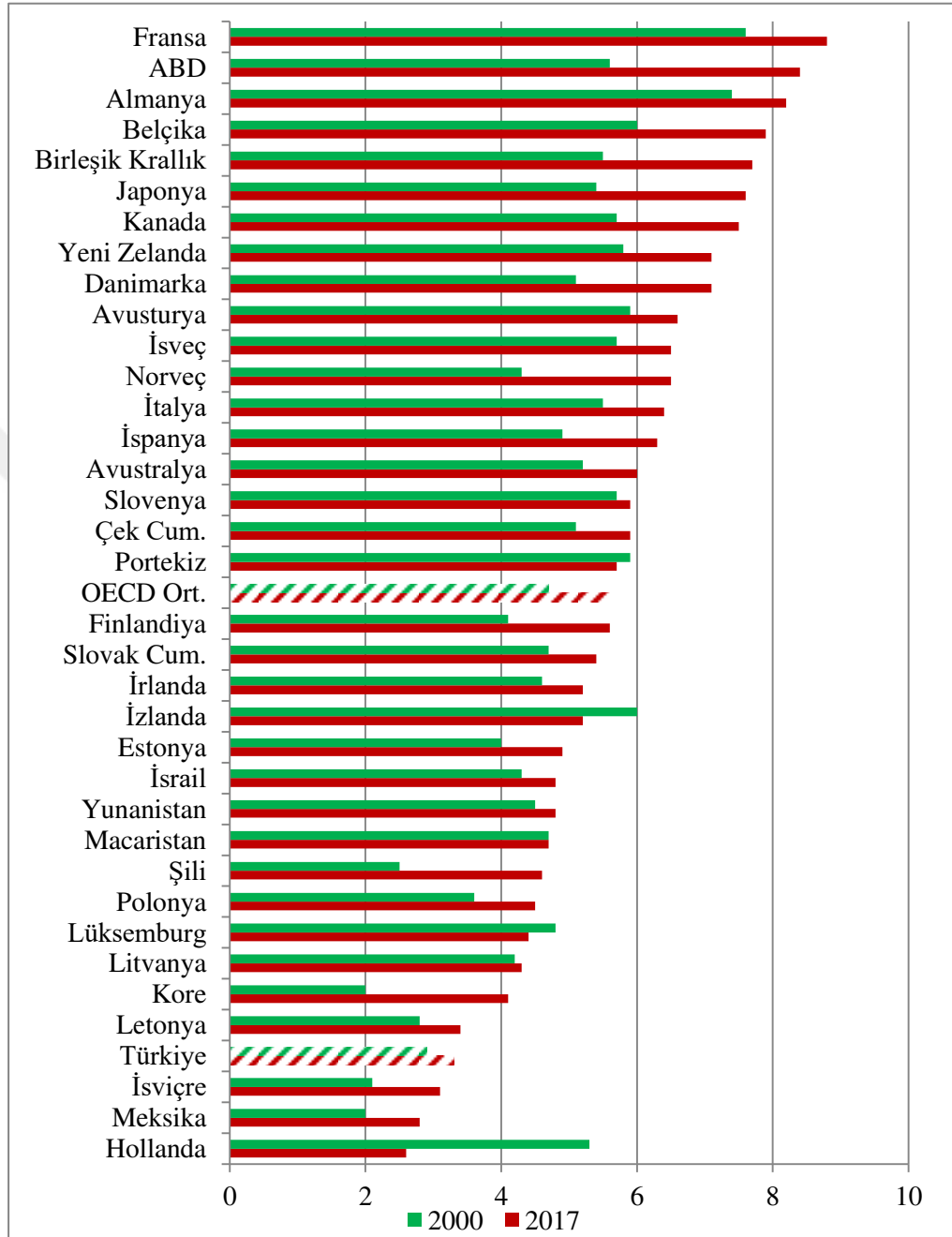

Kaynak: SOCX Veri Tabanı

Grafik 2.7. Türkiye’de 2000-2017 Yılları Arasındaki Sağlık Harcamalarının GSYİH’ya Oranı (%)

Türkiye’nin sağlık harcamalarının oranı, artış eğiliminde olan diğer sosyal harcamalardan farklı olarak düzenli bir yapıya sahiptir. Bahsedilen harcama oranlarının 2000-2017 arasındaki durumuna bakıldığında artış ve azalışların yaşandığı ancak genel olarak %3-%4 düzeyinde kaldığı görülmektedir. Grafik 8’de de görüldüğü gibi bu düzenli durum en çok 2009 yılında değişmiştir. 2008 krizinin etkisinin yoğun olarak hissedildiği 2009’da Türkiye’nin sağlık harcama oranı 2000-2017 arasındaki en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Daha sona ise krizin etkisi gibi sağlık harcama oranları da azalmış ve tekrar 2008 krizinin öncesindeki

seviyelere dönmüştür. Çoğu sosyal harcama kaleminin aksine sağlık harcamaları, ekonomik krizin etkisinin görülebildiği oranlara sahiptir.

Kaynak: SOCX Veri Tabanı

Grafik 2.8. 2000 ve 2017 Yıllarında Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Sağlık Harcamalarının GSYİH'ya Oranı (%)

Grafik 8'de görüldüğü üzere sağlık harcamaları pek çok OECD ülkesinin ciddi anlamda pay ayırdığı bir sosyal harcama türüdür ve diğer sosyal harcama kalemlerinin çoğundan daha büyük oranlara sahiptir. OECD ülkeleri arasında

2000 yılında sağlık harcamalarına oransal olarak en çok pay ayıran ülkeler %7,6 ile Fransa ve %7,4 ile Almanya'dır. En düşük harcamalar ise %2 ile Kore ve Meksika'ya aittir. Türkiye'nin sağlık harcamaları oranı ise %2,9'dur. OECD ortalamasının %4,7 olduğu düşünülürse Türkiye'nin oranı diğer OECD ülkelerine göre düşük kalmaktadır.

2000 yılında en yüksek orana sahip olan Fransa, 2017 yılında sağlık harcamalarına ayırdığı %8,8'lik oran ile yine en üst sıradadır. Almanya ise 2017 yılında sağlık harcamalarına ayırdığı %8,2'lik oran ile Fransa'nın ardından en yüksek ikinci orana sahiptir. En düşük oranlar ise %2,6 ile Hollanda ve %2,8 ile Meksika'ya aittir. OECD ülkelerinin ortalaması ise %5,6'dır. Türkiye, 2017 yılında harcama oranını %3,3'e yükseltmiştir ancak bu artış diğer çoğu OECD ülkesinin gerisinde kalmasını engelleyememiştir.

Tablo 2.4. Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Sağlık Harcamalarının GSYİH'ya Oranının 2000-2017 yılları Arasındaki Artış Oranları (%)

Ülke	Değişim	Ülke	Değişim
Kore	105,00%	İtalya	16,36%
Şili	84,00%	Fransa	15,79%
Norveç	51,16%	Çek Cum.	15,69%
ABD	50,00%	Avustralya	15,38%
İsviçre	47,62%	Slovak Cum.	14,89%
Japonya	40,74%	İsveç	14,04%
Birleşik Krallık	40,00%	Türkiye	13,79%
Meksika	40,00%	İrlanda	13,04%
Danimarka	39,22%	Avusturya	11,86%
Finlandiya	36,59%	İsrail	11,63%
Belçika	31,67%	Almanya	10,81%
Kanada	31,58%	Yunanistan	6,67%
İspanya	28,57%	Slovenya	3,51%
Polonya	25,00%	Litvanya	2,38%
Estonya	22,50%	Portekiz	-3,39%
Yeni Zelanda	22,41%	Lüksemburg	-8,33%
Letonya	21,43%	İzlanda	-13,33%
OECD Ort.	19,15%	Hollanda	-50,94%

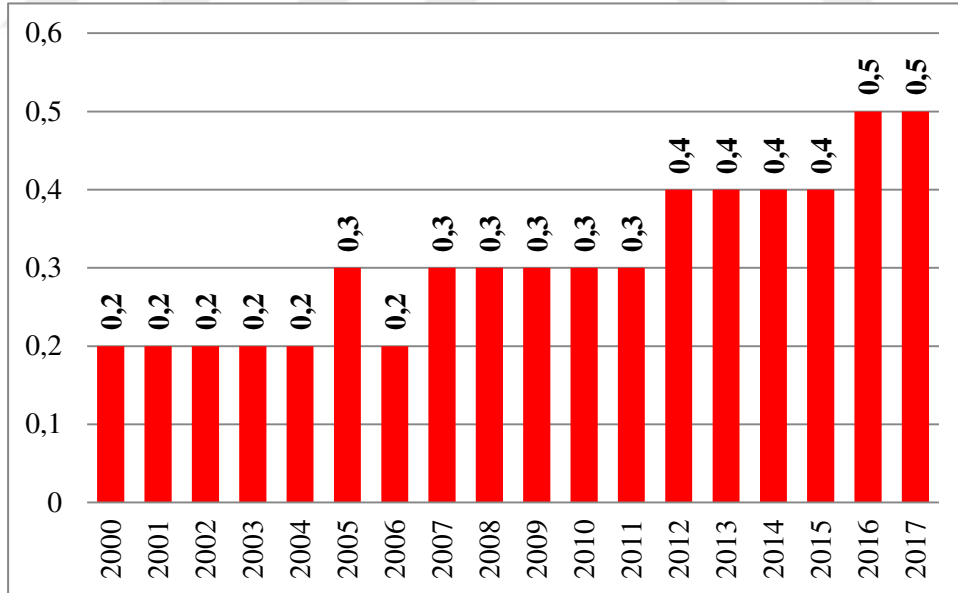
Kaynak: SOCX Veri Tabanı

* Bahsedilen yıllarda Macaristan'ın verilerinde değişim olmadığı için bu ülke tabloda yer almamaktadır.

OECD ülkeleri arasında sağlık harcamalarında oransal olarak en büyük artışı gerçekleştiren ülke %105'lik artış ile Kore'dir. Bu oran her ne kadar diğer ülkelerin oranlarından bariz şekilde fazla olsa da bu durumda Kore'nin 2000 yılında en düşük orana sahip olan iki ülkeden biri olmasının yarattığı avantaj unutulmamalıdır. Kore'yi %84 ile Şili izlemektedir. En büyük azalış ise %50,94 ile Hollanda'dadır. Çok sayıda ülkenin diğer sosyal harcama kalemlerinde oransal olarak azalış yaşanmasına karşın sağlık harcamalarında sadece dört ülkede azalış yaşanması sağlık harcamalarına verilen önemin bir belirtisidir. Türkiye ise sağlık harcamalarında oransal olarak %13,79'luk bir artış yakalamıştır ancak OECD ülkelerinin artış ortalamasının %19,5 olması sonucu bu harcama kaleminde Türkiye ile OECD ülkeleri arasındaki fark artmıştır.

2.5 Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Aile Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi

Aile alanına yapılan harcamalar, OECD'nin sosyal harcama olarak kabul ettiği dokuz başlıktan biridir. Bu bölümde aile harcamalarının Türkiye ve OECD ülkelerindeki durumu ve Türkiye'nin bu harcama türünde diğer ülkelere oranla nasıl bir konumda olduğu analiz edilecektir.

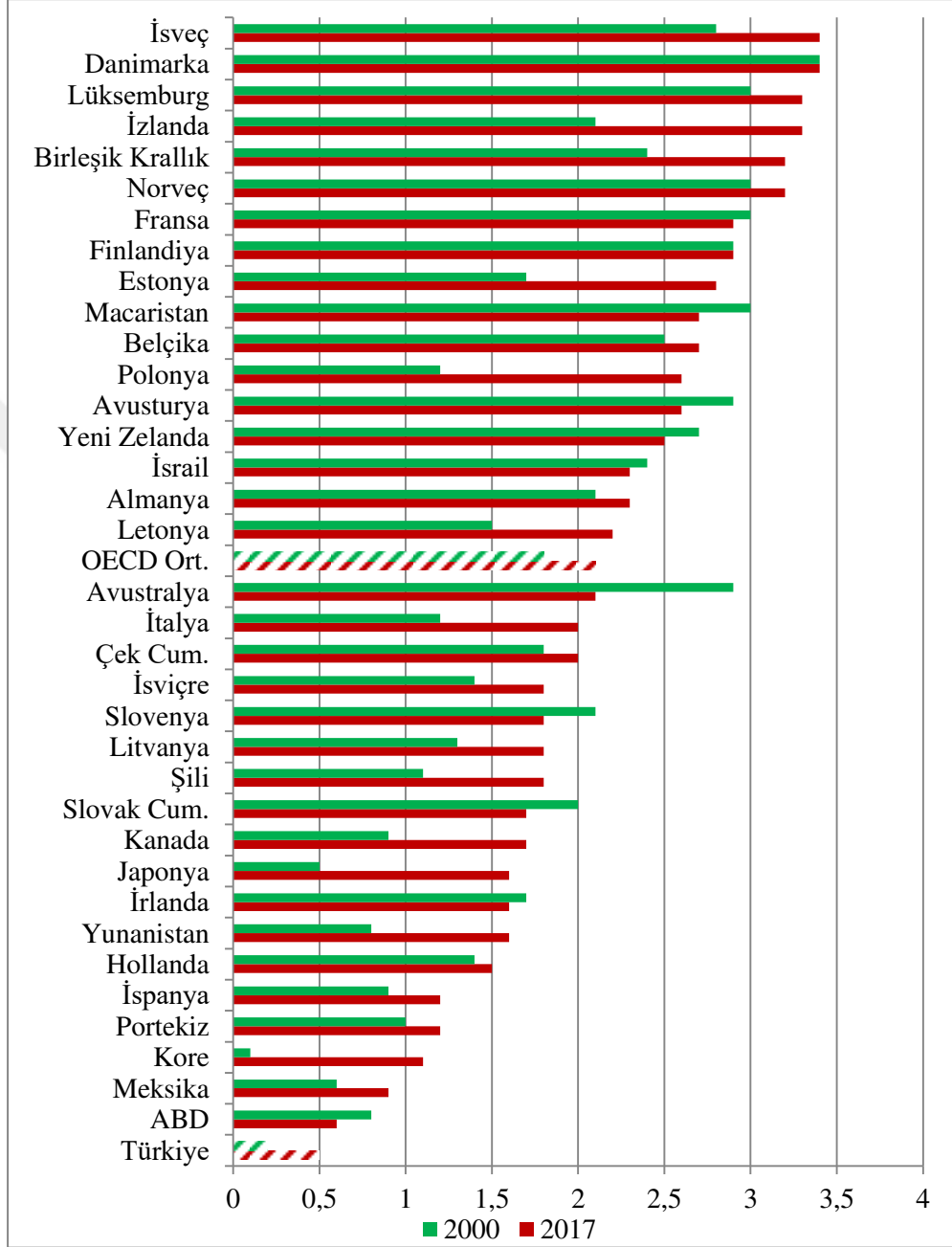

Kaynak: SOCX Veri Tabanı

Grafik 2.9. Türkiye’de 2000-2017 Yılları Arasındaki Aile Harcamalarının GSYİH’ya Oranı (%)

Türkiye’deki aile harcamalarının GSYİH’ya oranında, 2000-2017 yılları arasında belirgin bir artış görülmektedir. 2000-2006 yılları arasında çoğunlukla

%0,2 olan bu oran 2007-2011 arasında %0,3'e, 2012-2015 arasında %0,4'e, 2016,2017 yıllarında ise %0,5'e yükselmiştir. Türkiye'nin bahsedilen harcama oranlarında 2008 ekonomik krizinin herhangi bir etkisi görünmemektedir.

Kaynak: SOCX Veri Tabanı

Grafik 2.10. 2000 ve 2017 Yıllarında Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Aile Harcamalarının GSYİH'ya Oranı(%)

OECD ülkelerinde 2000 yılında yapılan aile harcamalarının oranları incelendiğinde en yüksek oranın %3,4 ile Danimarka'ya ait olduğu görülmektedir.

Danimarka'nın ardından %3'lük oranla Fransa, Lüksemburg, Macaristan ve Norveç gelmektedir. En düşük harcama oranları ise %0,1 ile Kore, %0,2 Türkiye ve %0,5 ile Japonya'ya aittir. Özellikle Kore ve Türkiye'nin oranları diğer OECD ülkelerine göre belirgin şekilde düşüktür.

2017 yılında ise en yüksek Aile harcamalarının oranı %3,4 ile Danimarka ve İsveç'e aittir. En düşük harcama oranı ise %0,5 ile Türkiye'dedir. Türkiye'yi %0,6 ile ABD izlemektedir. OECD ortalamasının %2,1 olduğu 2017 yılında Türkiye ve ABD'nin harcama oranları diğer OECD ülkelerine göre düşük kalmaktadır.

Tablo 2.5. Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Aile Harcamalarının GSYİH'ya Oranının 2000-2017 yılları Arasındaki Artış Oranları (%)

Ülke	Değişim	Ülke	Değişim
Kore	1000,00%	Çek Cum.	11,11%
Japonya	220,00%	Lüksemburg	10,00%
Türkiye	150,00%	Almanya	9,52%
Polonya	116,67%	Belçika	8,00%
Yunanistan	100,00%	Hollanda	7,14%
Kanada	88,89%	Norveç	6,67%
İtalya	66,67%	Danimarka	0,00%
Estonya	64,71%	Finlandiya	0,00%
Şili	63,64%	Fransa	-3,33%
İzlanda	57,14%	İsrail	-4,17%
Meksika	50,00%	İrlanda	-5,88%
Letonya	46,67%	Yeni Zelanda	-7,41%
Litvanya	38,46%	Macaristan	-10,00%
İspanya	33,33%	Avusturya	-10,34%
Birleşik Krallık	33,33%	Slovenya	-14,29%
İsviçre	28,57%	Slovak Cum.	-15,00%
İsveç	21,43%	ABD	-25,00%
Portekiz	20,00%	Avustralya	-27,59%
OECD Ort.	16,67%		

Kaynak: SOCX Veri Tabanı

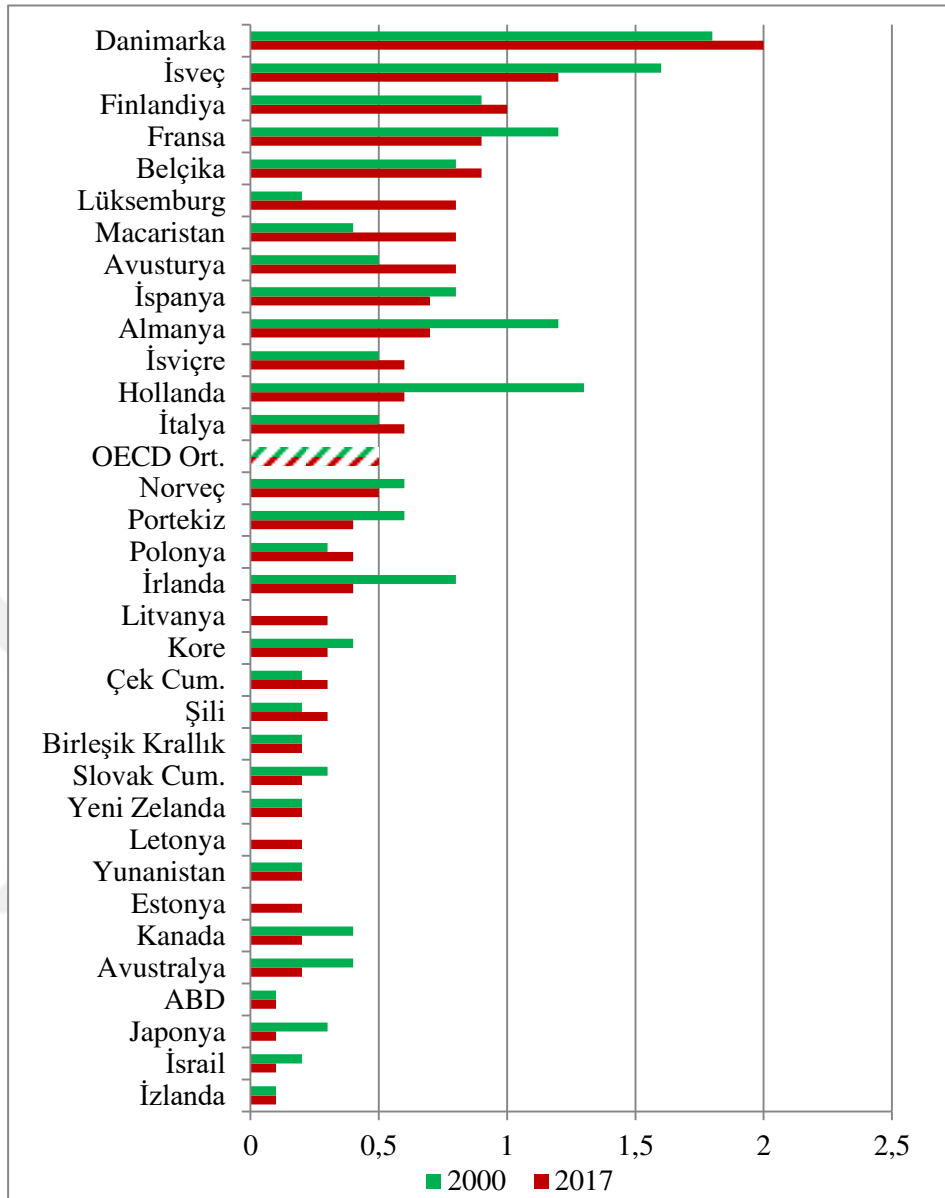
Aile harcamaları konusunda OECD ülkelerinde 2000-2017 yılları arasındaki en büyük artış %1000'lik oranla Kore'ye aittir. Kore diğer ülkelere kıyasla çok daha yüksek bir büyüme oranına sahiptir ancak 2000 yılında en düşük orana sahip olan ülke olduğu ve bunun yüksek artış oranı yakalamak için bir avantaj olduğu unutulmamalıdır. Kore'yi %220 ile Japonya ve %150 ile Türkiye

izlemektedir. En büyük azalışlara bakıldığında ise %27,59 ile Avustralya ve %25 ile ABD görülmektedir. Bu düşüş oranı ABD'yi 2017'de aile harcamaları oranı en düşük iki ülkeden biri yapmıştır. OECD ülkelerinin ortalama artış oranı ise %16,67'dir.

2.6 Türkiye ve OECD Ülkelerinde Aktif İşgücü Piyasası Politikalarına İlişkin Harcamaların Karşılaştırmalı Analizi

Aktif işgücü piyasası politikalarına ilişkin harcamalar, OECD'nin sosyal harcama olarak kabul ettiği dokuz başlıktan biridir. Bu bölümde aktif işgücü piyasası politikalarına ilişkin harcamaların Türkiye ve OECD ülkelerindeki durumu ve Türkiye'nin bu harcama türünde diğer ülkelere oranla nasıl bir konumda olduğu analiz edilecektir.

SOCX veri tabanındaki verilere göre Türkiye'nin 2000-2017 yılları arasındaki aktif işgücü piyasası politikalarına ilişkin harcamaları GSYİH'sının %0,1'inden daha düşüktür ve bahsedilen harcama oranı bu yıllarda %0 olarak gösterilmektedir.

Kaynak: SOCX Veri Tabanı

* Verilere ulaşamadığı için Slovenya grafiğe dâhil edilmemiştir. Türkiye ve Meksika ise ilgili yıllardaki verileri %0 olduğu için grafikte bulunmamaktadır.

Grafik 2.11. 2000 ve 2017 Yıllarında Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Aktif İşgücü Piyasası Politikalarına İlişkin Harcamaların GSYİH'ya Oranı (%)

2000 yılında OECD ülkelerinde yapılan aktif işgücü piyasası politikalarına ilişkin harcamaların oranları arasında en yüksek oranlar %1,8 ile Danimarka'ya ve %1,6 ile İsveç'e aittir. Danimarka ve İsveç bu harcama oranında diğer çoğu OECD ülkesinden belirgin bir şekilde ileridedir. En düşük harcama oranlarına bakıldığında ise %0 ile Estonya, Letonya, Litvanya, Meksika ve Türkiye

gelmektedir. OECD ortalamasının %0,5 olduğu düşünülürse 2000 yılında OECD ülkelerinde bu harcama türü için diğer çoğu sosyal harcama kalemine oranla daha az pay ayrıldığı söylenebilir.

2017 yılında ise en yüksek harcama oranı %2 ile Danimarka'ya, en düşük harcama oranı ise %0 ile Meksika ve Türkiye'ye aittir. 2017'de OECD ortalaması %0,5 olarak kalmış ve bu harcama kalemine ayrılan paylar diğer çoğu sosyal harcama türüne oranla düşük seviyede kalmaya devam etmiştir.

Tablo 2.6. Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Aktif İşgücü Piyasası Politikalarına İlişkin Harcamaların GSYİH'ya Oranının 2000-2017 yılları Arasındaki Değişim Oranları (%)

Ülke	Değişim	Ülke	Değişim
Lüksemburg	300,00%	İspanya	11,11%
Macaristan	100,00%	Norveç	10,00%
Avusturya	60,00%	Fransa	9,52%
Şili	50,00%	Kore	8,00%
Çek Cum.	50,00%	İsveç	7,14%
Polonya	33,33%	Portekiz	6,67%
İtalya	20,00%	Slovak Cum.	0,00%
İsviçre	20,00%	Almanya	0,00%
Belçika	12,50%	Avustralya	-3,33%
Danimarka	11,11%	Kanada	-4,17%
Finlandiya	11,11%	İrlanda	-5,88%
Yunanistan	0,00%	İsrail	-7,41%
İzlanda	0,00%	Hollanda	-10,00%
Yeni Zelanda	0,00%	Japonya	-10,34%
Birleşik Krallık	0,00%	İspanya	-14,29%
ABD	0,00%	Norveç	-15,00%
OECD Ort.	0,00%		

Kaynak: SOCX Veri Tabanı

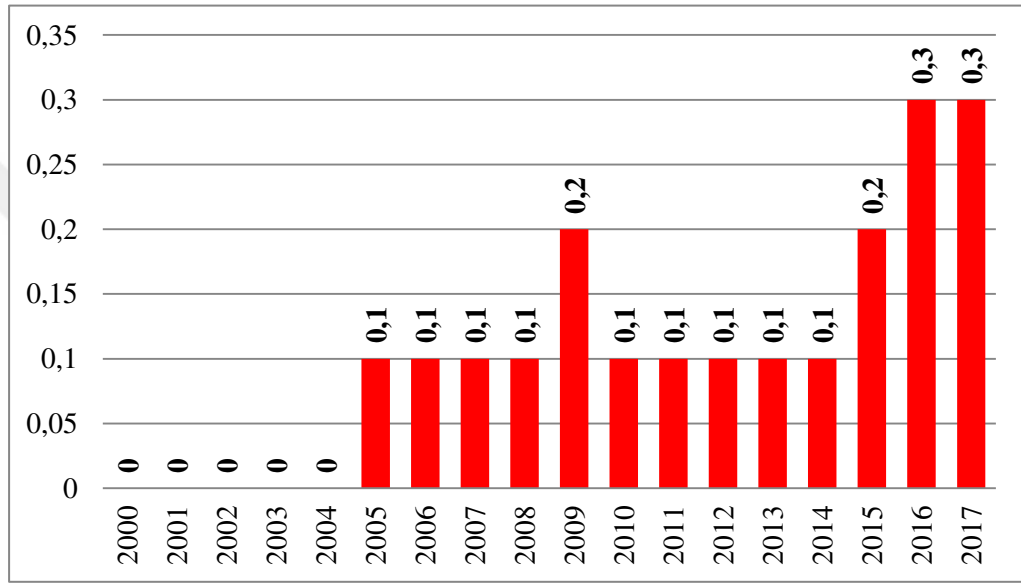
* Estonya, Letonya, Litvanya, Meksika ve Türkiye, verileri değişim oranı hesaplamasına uygun olmadığı için bu tabloda yer almamaktadır. Slovenya ise gerekli verilere ulaşamadığı için tabloda yer almamaktadır.

OECD ülkelerindeki aktif işgücü piyasası politikalarına ilişkin harcamalardaki en yüksek artış oranı %300 ile Lüksemburg'a aittir. Bu oran diğer tüm ülkelere oranla çok daha yüksektir ancak Lüksemburg'un 2000 yılındaki %0,2'lik oranının yüksek bir artış için avantajlı bir durum yarattığı unutulmamalıdır. En büyük azalış oranlarına bakıldığında ise %66,67 ile Japonya

ve %53,85 ile Hollanda görülmektedir. OECD ortalamasında ise bir artış ya da azalış olmamıştır.

2.7 Türkiye ve OECD Ülkelerindeki İşsizlik Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi

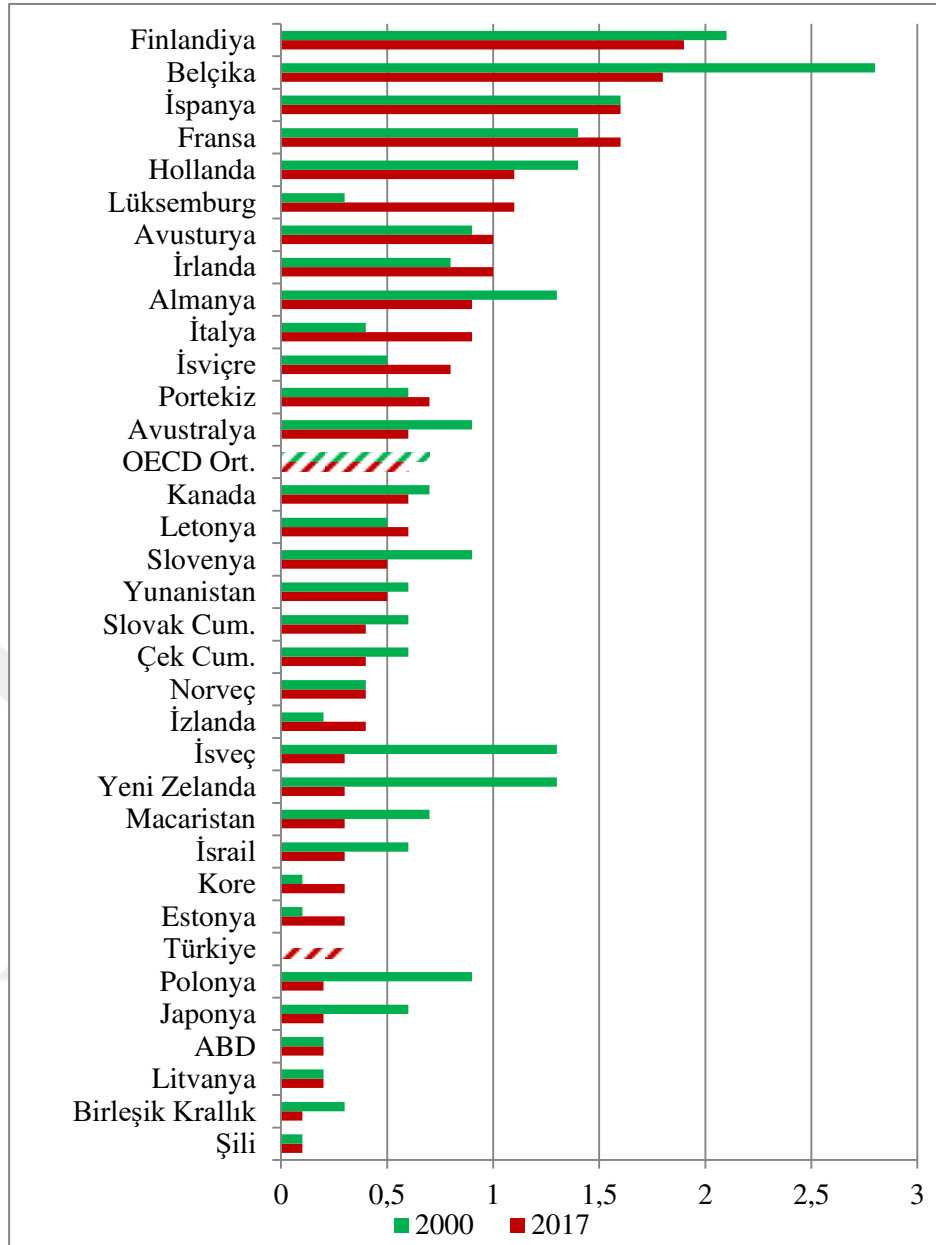
İşsizlik harcamaları, OECD'nin sosyal harcama tanımındaki dokuz başlıktan biridir. Bu bölümde işsizlik harcamalarının Türkiye ve OECD ülkelerindeki durumu ve Türkiye'nin bu harcama türünde diğer ülkelere oranla nasıl bir konumda olduğu analiz edilecektir.

Kaynak: SOCX Veri Tabanı

Grafik 2.12. Türkiye’de 2000-2017 Yılları Arasındaki İşsizlik Harcamalarının GSYİH’ya Oranı

Türkiye’nin 2000-2017 arasındaki işsizlik harcamaları incelendiğinde ilk bakışta 2015 yılı itibariyle hızlı bir artış olduğu görülmektedir. SOCX verilerine göre Türkiye’de 2000-2004 yılları arasında yapılan işsizlik harcamaları GSYİH’nin %0,1’inden azdır ve bahsedilen harcamalar %0 olarak gösterilmiştir. 2005-2014 yılları arasında işsizlik harcamaları genel olarak %0,1 seviyesinde kalmış 2015-2017 yılları arasında ise önceki yıllara oranla yüksek bir artış göstererek %0,3 seviyesine ulaşmıştır.

Kaynak: SOCX Veri Tabanı

* Verilere ulaşılamadığı için Meksika tabloya dâhil edilememiştir. Danimarka ise ilgili yıllardaki verileri %0 olduğu için grafikte bulunmamaktadır.

Grafik 2.13. 2000 ve 2017 Yıllarında Türkiye ve OECD Ülkelerindeki İşsizlik Harcamalarının GSYİH'ya Oranı

2000 yılında OECD ülkelerindeki en yüksek işsizlik harcaması oranı %2,8 ile Belçika'ya aittir. Belçika'dan sonra en yüksek oranlar %2,1 ile Finlandiya'ya ve 1,6 ile İspanya'ya aittir. En düşük harcama oranlarına bakıldığında ise %0'lık oran ile Türkiye ve Danimarka görülmektedir. SOCX verilerine göre 2000 yılında Danimarka'da işsizlik harcaması yapılmamıştır, Türkiye'de ise yapılan

harcamalar %0,1'den azdır ve %0 olarak gösterilmektedir. Bahsedilen harcama türünde 2000 yılında OECD ülkelerinin ortalama oranı %0,7'dir.

2017 yılında ise işsizlik harcamalarında en yüksek oran %1,9 ile Finlandiya'dadır. Finlandiya'nın ardından %1,8 ile Belçika, %1,6 ile Fransa ve İspanya gelmektedir. 2017 yılında En düşük oran %0 ile Danimarka'ya aittir. SOCX verilerine göre 2017 yılında da Danimarka'da işsizlik harcaması yapılmamıştır. Danimarka'yı %0,1 ile Şili ve Birleşik Krallık takip etmektedir. 2017 yılında OECD ülkelerindeki ortalama işsizlik harcaması oranı %0,6'dır. Türkiye'nin 2017 yılı işsizlik harcaması oranı %0,3'tür. Bu oran 2000 yılına göre çok daha olumlu olmasına karşın OECD ortalamasının altındadır.

Tablo 2.7. Türkiye ve OECD Ülkelerindeki İşsizlik Harcamalarının 2000-2017 Yılları Arasındaki Değişim Oranları (%)

Ülke	Değişim	Ülke	Değişim
Lüksemburg	266,67%	Finlandiya	-9,52%
Estonya	200,00%	Kanada	-14,29%
Kore	200,00%	OECD Ort.	-14,29%
İtalya	125,00%	Yunanistan	-16,67%
İzlanda	100,00%	Hollanda	-21,43%
Türkiye	100,00%	Almanya	-30,77%
İsviçre	60,00%	Çek Cum.	-33,33%
İrlanda	25,00%	Slovak Cum.	-33,33%
Letonya	20,00%	Avustralya	-33,33%
Portekiz	16,67%	Belçika	-35,71%
Fransa	14,29%	Slovenya	-44,44%
Avusturya	11,11%	İsrail	-50,00%
Şili	0,00%	Macaristan	-57,14%
Danimarka	0,00%	Japonya	-66,67%
Litvanya	0,00%	Birleşik Krallık	-66,67%
Norveç	0,00%	Yeni Zelanda	-76,92%
İspanya	0,00%	İsveç	-76,92%
ABD	0,00%	Polonya	-77,78%

Kaynak: SOCX Veri Tabanı

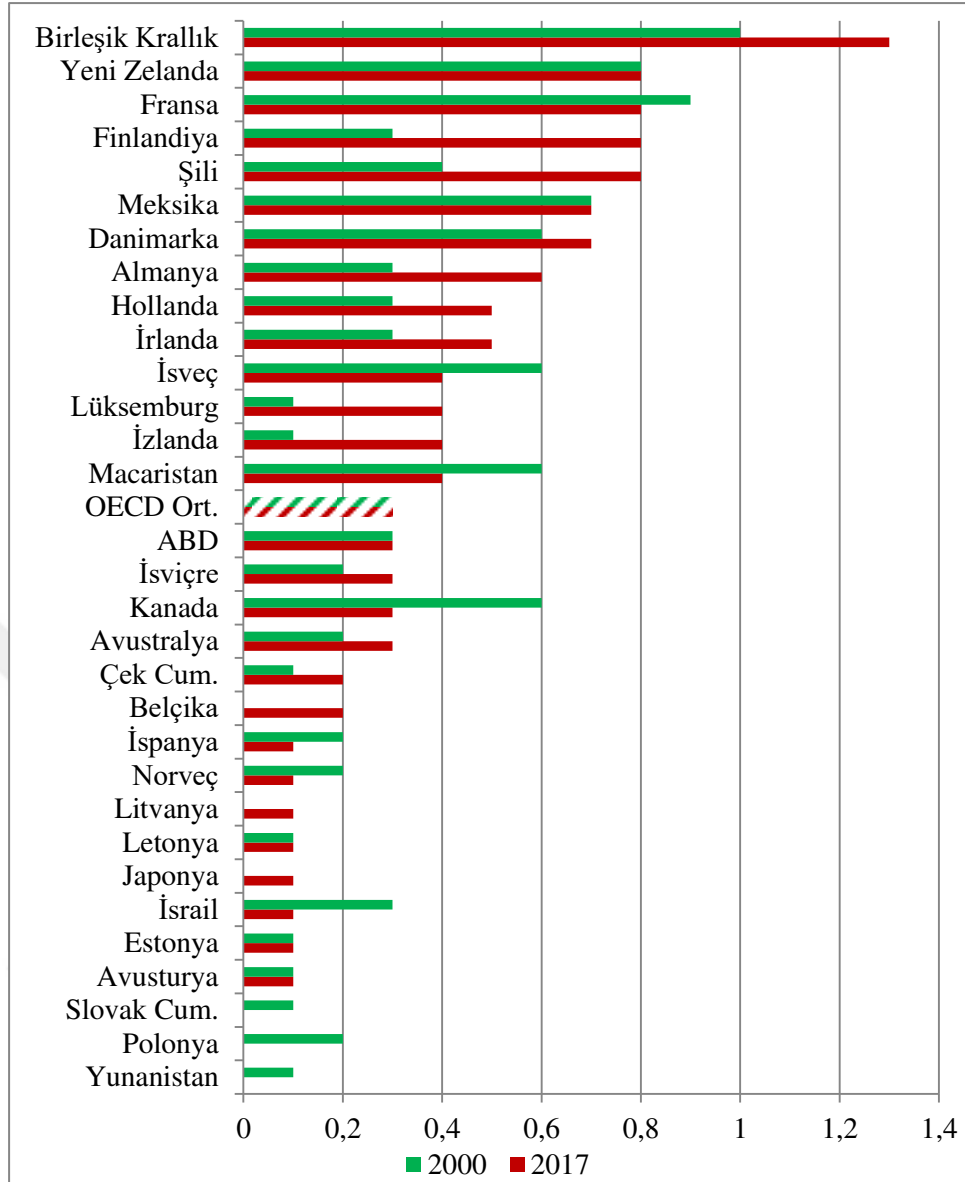
* Verilere ulaşamadığı için Meksika tabloya dâhil edilmemiştir.

OECD ülkelerindeki işsizlik harcamalarının oranının 2000-2017 arasındaki değişimi incelendiğinde oransal olarak en büyük artış %266,67 ile Lüksemburg'dadır. Lüksemburg'u %200'lük artış ile Estonya ve Kore takip etmektedir. Türkiye'deki artış matematiksel açıdan yüzdelik olarak

görülememektedir. Ancak Estonya ve Kore'nin işsizlik harcaması oranları %0,1'den %0,3'e çıkmışken, Türkiye'nin oranının %0'dan %0,3'e yükselmesi aslında Türkiye'deki oranın bu iki ülkedekine göre daha çok arttığının göstergesidir. İşsizlik harcamalarında oransal olarak en büyük azalış ise %77,78'lik bir azalış oranı ile Polonya'dadır. Polonya'yı %76,92 ile İsveç, %66,67 ile Birleşik Krallık ve Japonya izlemektedir. OECD ülkelerindeki işsizlik harcamalarının ortalamasındaki değişim ise %14,29'luk bir azalış olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'deki oranının artmasına ve OECD ortalamasının azalmasına rağmen Türkiye henüz OECD ülkelerinin ortalama oranını yakalayamamıştır.

2.8 Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Konut Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi

SOCX verilerine göre Türkiye'de konut harcaması bulunmamaktadır. Yine de konut harcamalarının OECD ülkelerindeki durumunu, zaman içindeki değişimini görmek Türkiye ve OECD ülkelerinin sosyal harcamalar konusunda ne durumda olduğunu görebilmek için gereklidir. Konut harcamaları, OECD ülkelerinde en az pay ayrılan sosyal harcama türlerinden biridir. Bu bölümde OECD ülkelerindeki konut harcamaların durumu analiz edilecektir.

Kaynak: SOCX Veri Tabanı

* İtalya, Slovenya, Portekiz ve Türkiye, ilgili yıllardaki verileri %0 olduğu için grafikte bulunmamaktadır. Kore ise gerekli veriler bulunamadığı için tabloya eklenmemiştir.

Grafik 2.14. 2000 ve 2017 Yıllarında Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Konut Harcamaların GSYİH'ya Oranı (%)

Grafik 14'te de görüldüğü gibi pek çok OECD ülkesinde 2000,2017 yıllarında konut harcamaları ya hiç yapılmamış ya da çok düşük oranlarda yapılmıştır. 2000 yılında bahsedilen harcama türüne GSYİH'sından en çok pay ayıran ülkeler %1 ile Birleşik Krallık, %0,9 ile Fransa ve %0,8 ile Yeni Zelanda'dır. En az orana sahip ülkeler ise %0 ile Belçika, İtalya, Japonya, Litvanya, Portekiz, Slovenya ve Türkiye'dir. OECD'nin bu harcama oranındaki ortalaması ise %0,3'tür.

2017 yılına bakıldığında ise konut harcamalarına en yüksek payı ayıran ülkenin %1,3 ile Birleşik Krallık olduğu görülmektedir. Birleşik Krallık bu harcama oranında diğer OECD ülkelerinin oldukça ilerisindedir. Konut harcamalarına en az pay ayıranlar ise %0 ile İtalya, Polonya, Portekiz, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Türkiye ve Yunanistan'dır. 2017 yılında OECD ülkelerinin bu harcama türüne ayırdıkları payın ortalaması ise %0,3'tür.

Tablo 2.8. Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Konut Harcamalarının GSYİH'ya Oranının 2000-2017 Yılları Arasındaki Değişim Oranları (%)

Ülke	Değişim	Ülke	Değişim
İzlanda	300,00%	Meksika	0,00%
Lüksemburg	300,00%	Yeni Zelanda	0,00%
Finlandiya	166,67%	ABD	0,00%
Şili	100,00%	OECD Ort.	0,00%
Çek Cum.	100,00%	Fransa	-11,11%
Almanya	100,00%	Macaristan	-33,33%
İrlanda	66,67%	İsveç	-33,33%
Hollanda	66,67%	Kanada	-50,00%
Avustralya	50,00%	Norveç	-50,00%
İsviçre	50,00%	İspanya	-50,00%
Birleşik Krallık	30,00%	İsrail	-66,67%
Danimarka	16,67%	Yunanistan	-100,00%
Avusturya	0,00%	Polonya	-100,00%
Estonya	0,00%	Slovak Cum.	-100,00%
Letonya	0,00%		

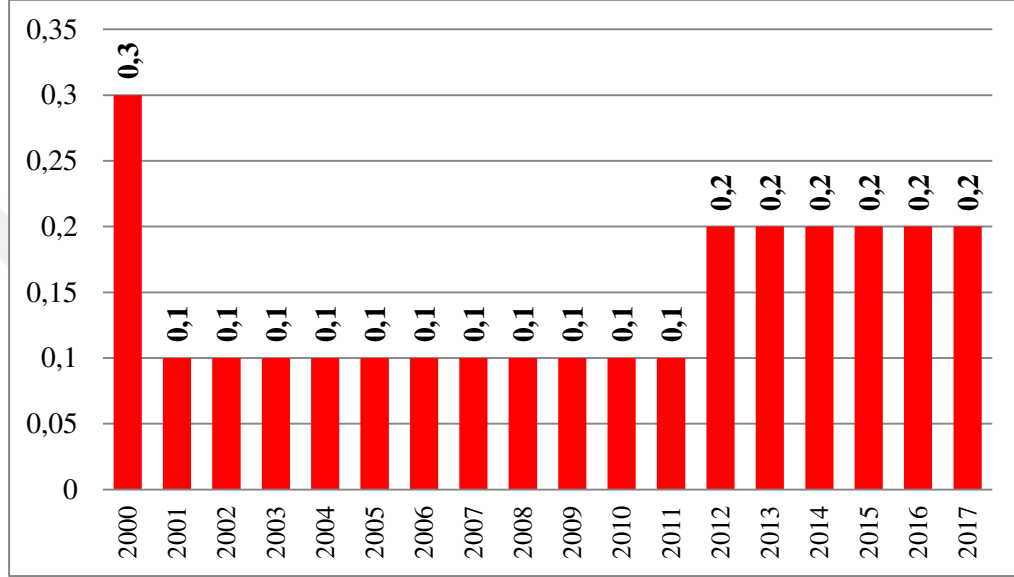
Kaynak: SOCX Veri Tabanı

* Belçika, İtalya, Japonya, Litvanya, Portekiz, Slovenya ve Türkiye, verileri değişim oranı hesaplamasına uygun olmadığı için bu tabloda yer almamaktadır. Kore ise gerekli veriler bulunamadığı için tabloya eklenmemiştir.

OECD ülkelerindeki konut harcamalarına ayrılan payların artış oranı incelendiğinde en büyük artışın %300 ile İzlanda ve Lüksemburg'da olduğu görülmektedir. Her ne kadar bu oran diğer OECD ülkelerinin belirgin şekilde ilerisinde olsa da bahsedilen iki ülkenin 2000 yılındaki harcama oranının %0,1 olmasının onlara bu konuda bir avantaj yarattığı unutulmamalıdır. En büyük azalışa bakıldığında ise %100 ile Yunanistan, Polonya ve Slovak cumhuriyeti görülmektedir. Bu harcama oranında OECD ülkelerinin ortalamasında bir değişim olmamıştır.

2.9 Türkiye ve OECD Ülkelerinde Diğer Sosyal Politika Alanlarına İlişkin Harcamaların Karşılaştırmalı Analizi

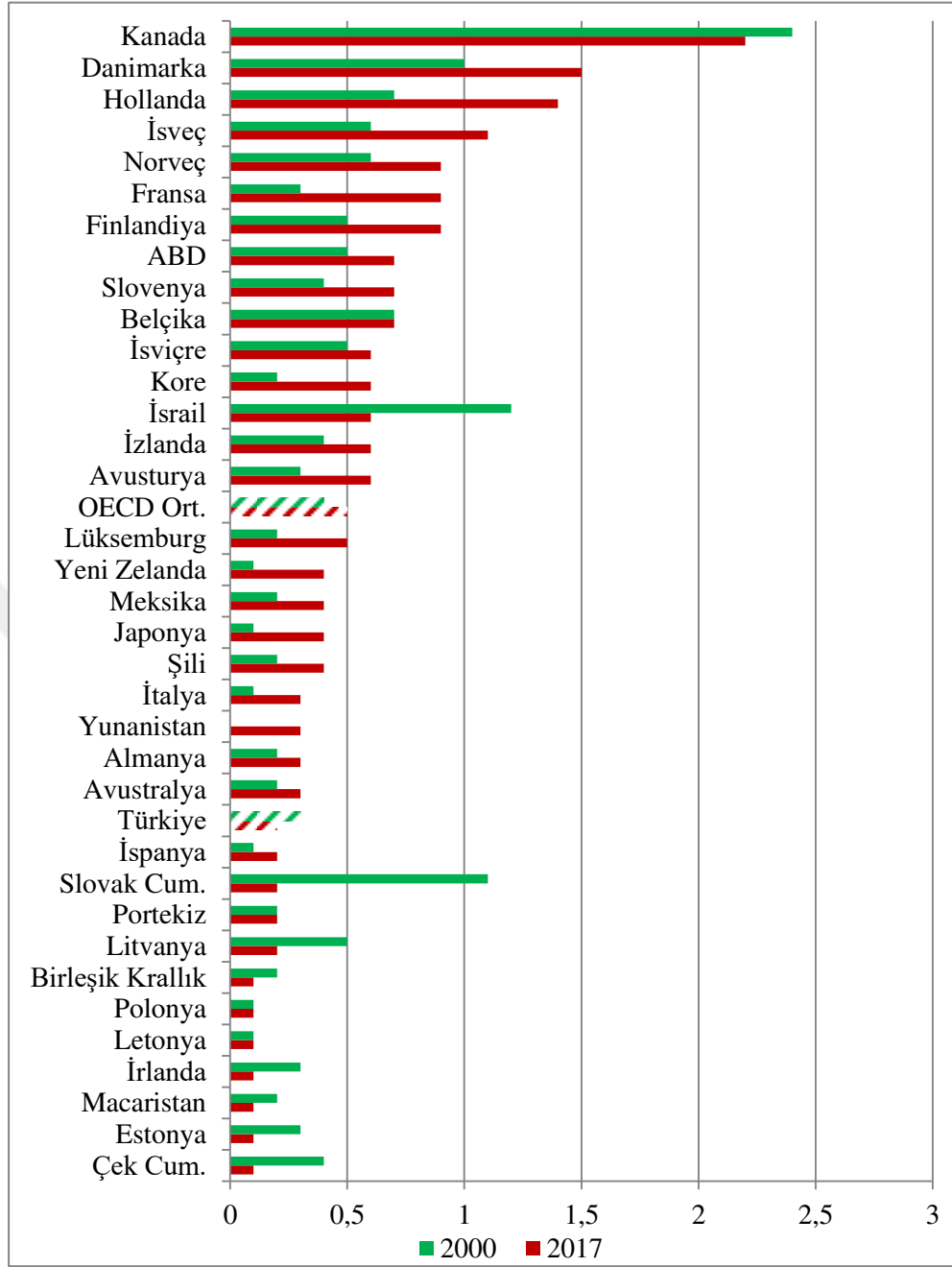
Diğer sosyal politika alanlarına ilişkin harcamalar, OECD'nin sosyal harcama olarak kabul ettiği dokuz başlıktan biridir. Bu bölümde diğer sosyal politika alanlarına ilişkin harcamalarının Türkiye ve OECD ülkelerindeki durumu ve Türkiye'nin bu harcama türünde diğer ülkelere oranla nasıl bir konumda olduğu analiz edilecektir.

Kaynak: SOCX Veri Tabanı

Grafik 2.15. Türkiye’de 2000-2017 Yılları Arasındaki Diğer Sosyal Politika Alanlarına İlişkin Harcamalarının GSYİH’ya Oranı (%)

Türkiye’de 2000-2017 arasındaki diğer sosyal politika alanlarına ilişkin harcamaların oranının genel olarak belli bir düzeyde seyrettiği görülmektedir. 2001 yılındaki düşüşün ardından 2001-2011 yılları arasında %0,1 olarak kalan bu oran, 2012’de %0,2’ye yükselmiş ve 2017 yılına kadarda bu düzeyde kalmıştır. Türkiye’nin 2000-2017 yılları arasındaki harcama oranları incelendiğinde genellikle %0,1 ve %0,2 seviyelerinde olduğu, büyük değişimler yaşanmadığı görülmektedir ve 2008 krizinin herhangi bir etkisine rastlanamamaktadır.

Kaynak: SOCX Veri Tabanı

Grafik 2.16. 2000 ve 2017 Yıllarında Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Diğer Sosyal Politika Alanlarına İlişkin Harcamaların GSYİH'ya Oranı (%)

OECD ülkelerinde 2000 yılında yapılan diğer sosyal politika alanlarına ilişkin harcamalar incelendiğinde en yüksek oranın %2,4 ile Kanada'ya ait olduğu görülmektedir. Bu harcama türünde diğer tüm ülkelerin belirgin şekilde ilerisinde olan Kanada'yı %1,2 ile İsrail ve %1,1 ile Slovak Cumhuriyeti takip etmektedir. En düşük harcama oranı ise %0 ile Yunanistan'a aittir. Yunanistan'ın ardından %0,1 ile İspanya, İtalya, Japonya, Letonya, Polonya ve Yeni Zelanda gelmektedir.

Türkiye bu harcama türünde yaptığı %0,3'lük harcama oranı ile orta sıralardadır ve OECD ortalaması olan %0,4'e yakın bir konumdadır.

2017 yılında diğer sosyal politika alanlarına ilişkin harcamalarda en yüksek harcama oranına sahip ülke %2,2 ile Kanada'dır. 2017 yılında yine diğer ülkelere göre daha yüksek harcama oranına sahip olan Kanada'yı %1,5 ile Danimarka ve %1,4 ile Hollanda izlemektedir. 2017 yılında en düşük oran %0,1 ile Birleşik Krallık, Çek Cumhuriyeti, Estonya, İrlanda, Letonya, Macaristan ve Polonya'ya aittir. Türkiye'nin bu harcama türündeki oranı ise %0,2'dir ve OECD ortalaması olan %0,5'ten belirgin şekilde düşüktür.

Tablo 2.9. Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Diğer Sosyal Politika Alanlarına İlişkin Harcamaların 2000-2017 Yılları Arasındaki Artış Oranları (%)

Ülke	Değişim	Ülke	Değişim
Japonya	300,00%	Almanya	50,00%
Yeni Zelanda	300,00%	ABD	40,00%
Fransa	200,00%	OECD Ort.	25,00%
Kore	200,00%	İsviçre	20,00%
İtalya	200,00%	Belçika	0,00%
Lüksemburg	150,00%	Portekiz	0,00%
Hollanda	100,00%	Letonya	0,00%
Avusturya	100,00%	Polonya	0,00%
Şili	100,00%	Kanada	-8,33%
Meksika	100,00%	Türkiye	-33,33%
İspanya	100,00%	İsrail	-50,00%
İsveç	83,33%	Macaristan	-50,00%
Finlandiya	80,00%	Birleşik Krallık	-50,00%
Slovenya	75,00%	Litvanya	-60,00%
Norveç	50,00%	Estonya	-66,67%
Danimarka	50,00%	İrlanda	-66,67%
İzlanda	50,00%	Çek Cum.	-75,00%
Avustralya	50,00%	Slovak Cum.	-81,82%

Kaynak: SOCX Veri Tabanı

* Yunanistan, verileri değişim oranı hesaplamasına uygun olmadığı için bu tabloda yer almamaktadır.

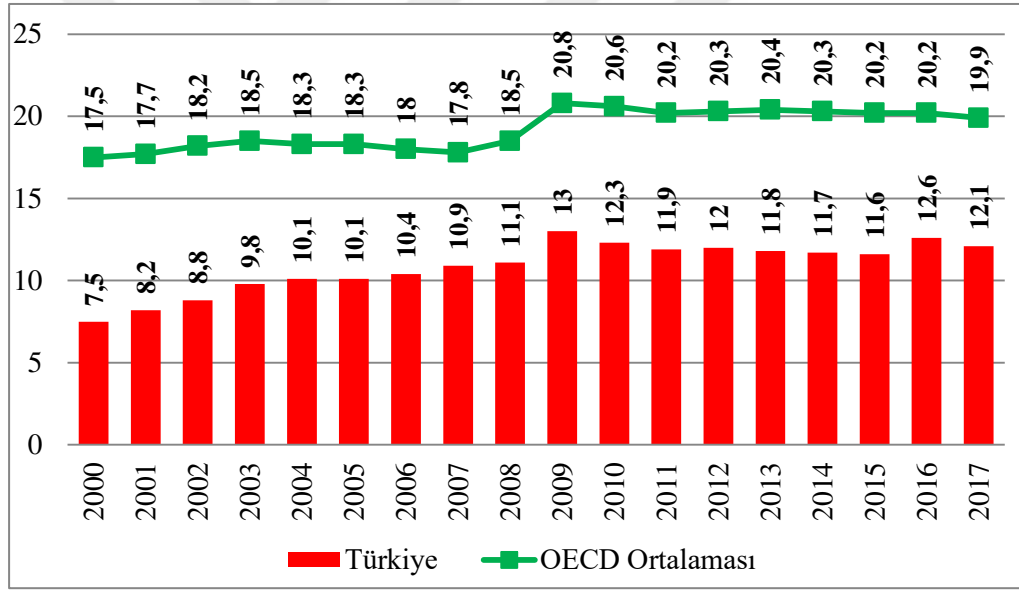
OECD ülkelerinin diğer sosyal politika alanlarına ilişkin harcamalarının 2000-2017 arasındaki artış oranları incelendiğinde en yüksek oran %300 Japonya ve Yeni Zelanda'ya ait olduğu görülmektedir. Bu harcama oranında en büyük azalışlar ise %81,82 ile Slovak Cumhuriyeti ve %75 ile Çek Cumhuriyeti'ndedir.

OECD ülkelerinde bahsedilen yıllarda %25’lik bir artış gerçekleşmiştir. Çoğu OECD ülkesinde artış yaşanmasına karşın Türkiye’de bahsedilen harcama oranında 2000-2017 yılları arasında %33,33’lük bir azalma gerçekleşmiştir.

2000 yılında diğer sosyal politika alanlarına ilişkin harcama oranında OECD ortalamasına çok yakın olan Türkiye 2017’ye gelindiğinde harcama oranındaki azalışın ve çoğu ülkenin kendi oranlarını artırmasından dolayı OECD ortalamasının belirgin şekilde gerisinde kalmıştır.

2.10 Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Toplam Sosyal Harcamaların Karşılaştırmalı Analizi

Bu bölümde sosyal harcamaları oluşturan dokuz harcama kaleminin birleştirilmesi ile elde edilen toplam sosyal harcamaların Türkiye ve OECD ülkelerindeki durumu ve Türkiye’nin bu harcama türünde diğer ülkelere oranla nasıl bir konumda olduğu analiz edilecektir.

Kaynak: SOCX Veri Tabanı

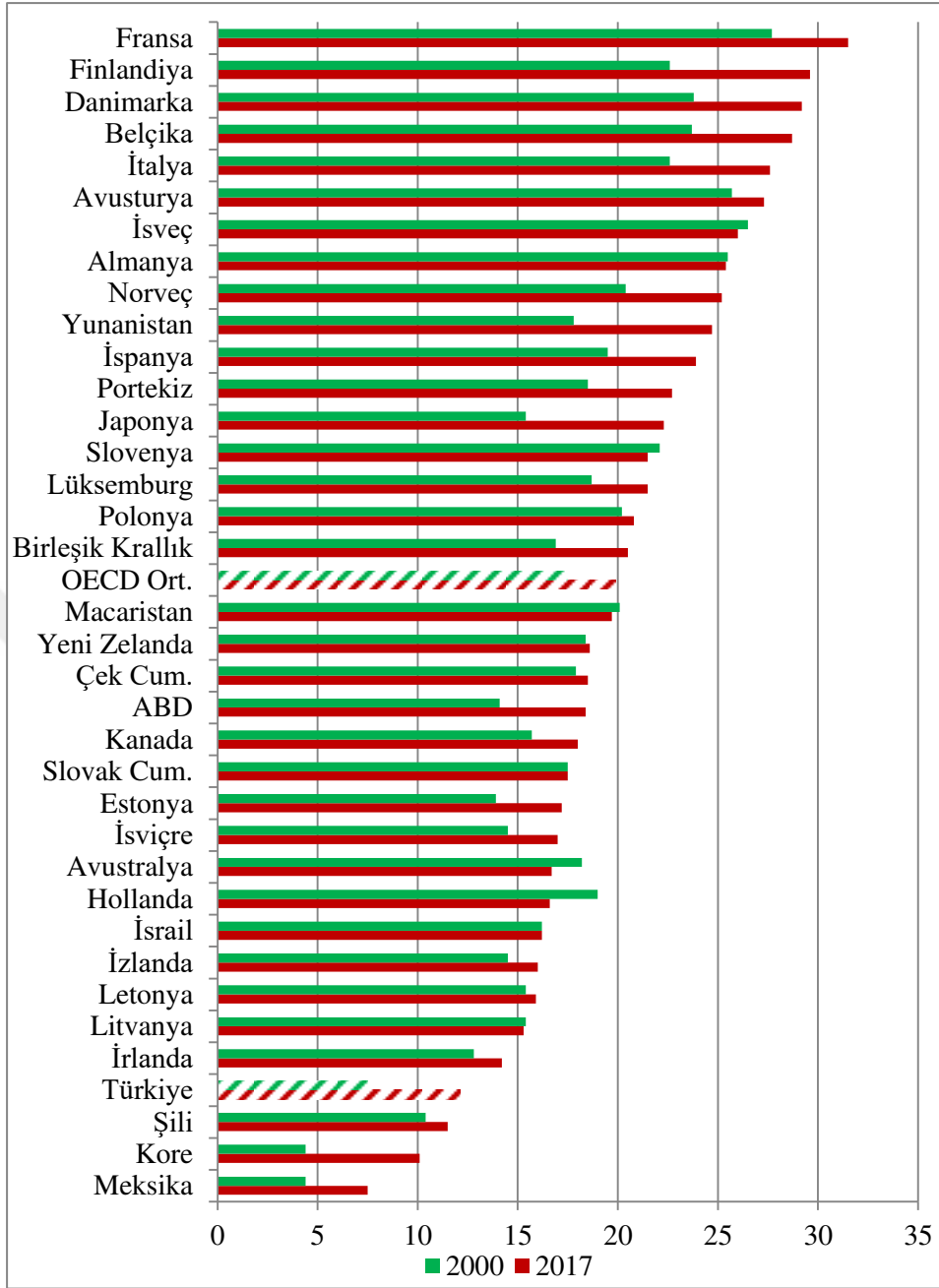
Grafik 2.17. Türkiye ve OECD Ülkelerinde 2000-2017 Yılları Arasındaki Sosyal Harcamaların GSYİH’ya Oranı (%)

Grafik 17’de verilen OECD değerleri bahsedilen yıllarda OECD ülkelerinin sosyal harcamalara GSYİH’dan ayırdıkları payın ortalamasını göstermektedir. Grafik 17’de görüldüğü gibi Türkiye’nin sosyal harcamalara ayırdığı pay yıllar içinde oldukça artmıştır. Türkiye 2000 yılında sosyal harcamalara GSYİH’sından %7,5 pay ayırırken bu oran 2008 yılında %11,1’e kadar yükselmiştir. 2008 sonrasında ise bahsedilen oran %11-%13 arasında

seyretmektedir. OECD ülkelerinin GSYİH'larından sosyal harcamalara ayırdıkları ortalama pay ise 2000 yılında %17,5 iken 2008 yılında %18,5'e yükselmiştir. Bu oran 2008'den sonra genel olarak %20 seviyesinde kalmıştır.

Türkiye ve OECD'nin sosyal harcamalara ayırdıkları payın oransal artışına dikkat edildiğinde Türkiye'nin daha yüksek hızda bir artış ivmesine sahip olduğu görülmektedir. Bunun sonucunda Türkiye 18 yıllık bir sürecin ardından OECD ülkelerinin ortalaması ile arasındaki farkı %10'dan %7,6'ya düşürmüştür. Çoğu sosyal harcama verisi bireysel olarak incelendiğinde 2008 krizinin etkisini göstermemesine rağmen sosyal harcamalara toplu olarak bakıldığında bu etki bariz şekilde görülmektedir.

Hem Türkiye'nin hem de OECD ülkelerinin verilerinde görüldüğü üzere 2008 krizi sosyal harcamaların GSYİH'dan aldıkları payı etkilemiştir. Krizin etkisinin yoğun olarak hissedildiği yıl olan 2009'da her iki veride de zirve değerlere ulaşılmıştır. Krizin etkisinin azalması ile sosyal harcamalara ayrılan pay da azalma yaşamıştır.

Kaynak: SOCX Veri Tabanı

Grafik 2.18. 2000 ve 2017 Yıllarında Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Toplam Sosyal Harcamaların GSYİH'ya Oranı (%)

OECD ülkelerinde 2000 yılında yapılan sosyal harcamaların GSYİH'dan aldıkları paylar incelendiğinde sosyal harcamalara en çok pay ayıran ülkelerin %27,7 ile Fransa, %26,5 ile İsveç, %25,7 ile Avusturya ve %25,5 ile Almanya olduğu görülmektedir. En düşük sosyal harcamalara bakıldığında ise %4,4 ile Kore ve Meksika görülmektedir. Türkiye ise sosyal harcamalara GSYİH'sından %7,5'lik bir pay ayırmıştır. OECD ortalamasının %17,5 olduğu düşünülürse,

Türkiye'nin 2000 yılında sosyal harcamalara ayırdığı payın oranı düşük kalmaktadır.

2017 yılında ise sosyal harcamalara oransal olarak en çok pay ayıran OECD ülkeleri %31,5 ile Fransa, 29,6 Finlandiya, 29,2 ile Danimarka ve 28,7 ile Belçika'dır. En düşük oranlara sahip ülkeler ise %7,5 ile Meksika ve %10,1 ile Kore'dir. Türkiye ise bahsedilen harcama türüne GSYİH'sından ayırdığı %12,1'lik oran ile sosyal harcamalara en az pay ayıran ülkelerden biri durumundadır. 2017 yılında OECD ülkelerinin sosyal harcamalara ayırdıkları payların ortalaması ise %18,5'tir. Her ne kadar Türkiye hala sosyal harcamalara en az pay ayıran ülkelerden biri olsa da, 2017 yılında OECD ortalaması ile arasındaki farkı 2000 yılına göre belirgin şekilde azaltmıştır.

Tablo 2.10. Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Sosyal Harcamaların GSYİH'ya Oranının 2000-2017 Yılları Arasındaki Değişim Oranları (%)

Ülke	Değişim	Ülke	Değişim
Kore	129,55%	OECD Ort.	13,71%
Meksika	70,45%	İrlanda	10,94%
Türkiye	61,33%	Şili	10,58%
Japonya	44,81%	İzlanda	10,34%
Yunanistan	38,76%	Avusturya	6,23%
Finlandiya	30,97%	Çek Cum.	3,35%
ABD	30,50%	Letonya	3,25%
Estonya	23,74%	Polonya	2,97%
Norveç	23,53%	Yeni Zelanda	1,09%
Portekiz	22,70%	İsrail	0,00%
Danimarka	22,69%	Slovak Cum.	0,00%
İspanya	22,56%	Almanya	-0,39%
İtalya	22,12%	Litvanya	-0,65%
Birleşik Krallık	21,30%	İsveç	-1,89%
Belçika	21,10%	Macaristan	-1,99%
İsviçre	17,24%	Slovenya	-2,71%
Lüksemburg	14,97%	Avustralya	-8,24%
Kanada	14,65%	Hollanda	-12,63%
Fransa	13,72%		

Kaynak: SOCX Veri Tabanı

2000-2017 yıllarında OECD ülkeleri arasında sosyal harcamalara ayırdığı payı en çok artıran ülkeler %129,55 ile Kore, %70,45 ile Meksika ve %61,33 ile Türkiye olmuştur. Bu üç ülke dışında %50'den fazla büyüme oranına ulaşan ülke bulunmamaktadır. Her ne kadar bu ülkeler diğer OECD ülkelerine göre çok daha

yüksek büyüme oranları yakalamış olsalar da aynı üç ülkenin 2000 yılında en düşük sosyal harcama oranlarına sahip oldukları ve bu durumun onlara yüksek büyüme oranlarına ulaşmak için bir avantaj yarattığı da bir gerçektir. Yine de bu artış oranları, bahsedilen üç ülkenin sosyal harcama oranlarını diğer OECD ülkelerine yaklaştırmıştır. Ayrıca en yüksek artış oranlarının en düşük harcama oranlarına sahip ülkelerde gerçekleşmesi, sosyal harcama oranları konusunda OECD ülkeleri arasındaki farkların azalmakta olduğuna dair bir belirtidir.

En büyük azalış oranlarına bakıldığında ise %12,63 ile Hollanda ve %8,24 ile Avustralya görülmektedir. Bu iki ülke haricinde bahsedilen harcama oranında azalış yaşayan diğer ülkelerde gerçekleşen azalış %0-%3 arasındadır. Bu küçük azalış oranları göz ardı edilirse geriye sosyal harcama oranında azalış yaşayan sadece iki ülke kalmaktadır. Bu durum OECD ülkelerinde sosyal harcamalara verilen önemin 2000-2017 yılları arasında arttığının bir belirtisidir. OECD ülkelerinin sosyal harcamalara ayırdıkları paylar, 2000-2017 arasında ortalama olarak %13,71 artmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SOSYAL HARCAMALARIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ EKTİSİNİN AMPİRİK ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde 1985-2019 yılları arasında Türkiye’de gerçekleştirilen sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi analiz edilecektir. Bu amaçla ilk olarak sosyal harcamalar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin teorik çerçevesi açıklanacak, ardından literatür taraması bölümünde sosyal harcamalar ve ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen çalışmalardan bahsedilecek, son olarak ampirik analiz bölümünde ise öncelikle ADF birim kök testi ile değişkenlerin durağanlık dereceleri incelenecek ve ardından ARDL sınır testi ile Türkiye’deki sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerinde kısa ve uzun dönemde oluşturduğu etkiler tespit edilecektir.

3.1 Sosyal Harcamalar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Kaynakların sosyal alanlar da dikkate alınarak dengeli bir şekilde paylaştırılması, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma için büyük bir öneme sahiptir. Keynesyen yaklaşım, sosyal harcamaların artmasının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyeceğini savunmaktadır. Refah devleti kapsamında gerçekleştirilen sosyal harcamaların, ekonomik büyümeyi sürdürülebilir hale getireceğine dair artan bir fikir birliği varken yirminci yüzyılın son çeyreğinde iktisadi alanda değişim başlamıştır. Keynesyen yaklaşımın 1970’li yıllarda sarsılması sonrası 1980’li yıllarda hâkim duruma geçen Neo klasik görüş, piyasa mekanizmasının verimliliği ve kaynak tahsisinde etkinliği sağlayabileceğini savunmuş ve kamu sosyal harcamalarının ekonomik büyümeyi engelleyeceğini ifade etmiştir. 1990’lı yıllarda şekillenen içsel büyüme teorileri ise, sosyal harcamaların talep genişlemesi ve pozitif dışsallıklar yoluyla ekonomik büyümeye doğrudan ve dolaylı olarak katkı yapabileceğini savunmuştur (Öztürk, 2020b: 500-501).

Sosyal harcamaların kısa vadede ekonomik büyümeyi etkilemesinin birkaç yolu vardır. İlk olarak sosyal harcamalardaki artış, kamu harcamalarında artışa neden olarak toplam talebi artıracaktır. İkincisi dar gelirli bireylere yönelik sosyal harcamalardaki artış, özel tüketimi pozitif olarak etkileyecektir. Üçüncüsü aktif işgücü piyasası politikaları benzeri bazı sosyal harcama önlemleri, istihdamı artırmak suretiyle verimi etkileyebilir. Dördüncüsü sağlık konusunda yapılan

sosyal harcamalar, insan sermayesinde artış sağlayarak yatırımları artıracaktır. Son olarak sosyal harcamalarda yaşanan bir artış, kısa ve orta vadede işgününe katılımın azalmasına neden olarak verimliliği olumsuz etkileyebilecektir (Aydın, 2019: 93).

İçsel büyüme teorilerine göre sosyal harcamalar ekonomik büyümeyi olumlu anlamda etkileyebilir. Bu teorilerde beşeri sermayeye ekonomik büyüme konusunda önem verilmekte, sağlık ve eğitim gibi alanlarda yapılan sosyal harcamaların beşeri sermayeyi artırarak ekonomik büyümeyi pozitif etkileyeceği savunulmaktadır. Ayrıca sosyal harcamaların, sosyal dışlanmayı azaltarak toplumsal bağlılığı artırdığı, bireylerin piyasa ekonomisine dâhil olmasını engelleyen unsurları kaldırarak, oluşabilecek üretim kayıplarını azalttığı belirtilmektedir (Çetin, 2020: 352-354).

Sosyal harcamalar birer kamu harcaması olma niteliğinden dolayı da ekonomik büyümeyi etkiler. Kamu harcamalarının ekonomik büyümeye olan etkisi hakkında iki temel görüş vardır. Birinci görüş olan klasik iktisat yaklaşımı, kamunun ekonomik faaliyetlerde bulunmaması gerektiğini savunur. Kamu ekonomik faaliyetlerde bulunmazsa ekonomi tam istihdam seviyesine ulaşabilir. İkinci görüş olan Keynesyen iktisadi akımına göre ise ekonomi eksik istihdam durumundaysa devlet talep genişletici politikalar uygulayarak ekonomik büyümeyi sağlayabilir (Ersin ve Baş, 2019: 194). Klasik yaklaşıma göre sosyal harcamaların ekonomik büyümeye zarar verdiği, Keynesyen yaklaşıma göre ise sosyal harcamaların ekonomik büyümeye katkı sağladığı söylenebilir. Daha önce bahsettiğimiz içsel büyüme modellerine göre de sosyal harcamalar ekonomik büyümeye olumlu anlamda etki edebilmektedir.

Hakkında en çok çalışılan sosyal harcamalardan biri sağlık alanına yapılan sosyal harcamalardır. Sağlık, bir beşeri sermaye unsuru olarak ekonomik büyüme konusunda önemli bir yere sahiptir. Sağlıksız bireylerden oluşan sağlıksız bir toplum ile ekonomik büyüme sağlanamaz.

Emeklilik ve işsizlik gibi alanlarda yapılan sosyal harcamalar ise bireylerin gelecek kaygısı yaşamadıkları için psikolojik verimliliklerinin yüksek olmasını sağlar. Bu harcamalar sonucu emek faktörü, psikolojik açıdan rahatlığa kavuşması sonucu üretimde daha etkin ve verimli hale gelecektir (Kolçak ve Kalabak, 2017: 2-3).

Grafik 2.18.'de de görüldüğü gibi çoğu OECD ülkesi, sosyal harcamalara gayri safi yurt içi hasıllarının %10 ile %30 arasında bir bölümünü ayırmıştır. Milli hasılanın bu kadar önemli bir kısmını oluşturan sosyal harcamalar, ekonomik büyümeyi olumlu ya da olumsuz etkileyecektir.

3.2 Literatür

Literatürde sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen farklı analiz yöntemleri ile yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar arasında yerli çalışmaların çoğunluğunun son birkaç yıl içinde yapılması dikkat çekmektedir.

Francis G. Castles ve Steve Dowrick (1990) 18 OECD ülkesinin 1960-1985 yılları arasındaki verilerini kapsayan çalışmalarında sosyal harcamaların ekonomik büyümeyi olumlu etkileyebileceğini savunmuştur.

Trish Kelly (1997) 73 ülkenin 1970-1989 yılları arasındaki verilerini kapsayan çalışmasında sosyal harcamaların ekonomik büyümeyi olumlu etkileyebildiği sonucuna ulaşmıştır.

Emanuelle Baldacci, Benedict Clements, Sanjeev Gupta ve Qiang Cui (2008) çalışmalarında 1971-2000 yılları arasında 118 gelişmekte olan ülkedeki sosyal harcamalar, beşeri sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri incelemiştir. Çalışmada birer sosyal harcama olan eğitim ve sağlık harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

İbrahim Arısoy, İlter Ünlükaplan ve Zuhul Ergen (2010) 1960-2005 yılları arasında Türkiye'deki sosyal harcamalar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Johansen ve Juselius (1990) eşbütünleşme testi yapılan bu çalışma sonucunda hem kişi başına düşen sosyal harcamalar ile kişi başına GSYİH arasında hem de sosyal harcamaların alt kalemleri olan eğitim harcamaları, sağlık harcamaları ve sosyal koruma harcamaları ile kişi başı GSYİH arasında eşbütünleşme olduğu sonucuna varılmıştır.

Davide Furceri ve Aleksandra Zdzienicka (2012) OECD ülkelerinde 1980-2005 yılları arasında yapılan sosyal harcamaların ekonomiye etkisini incelemiştir. Çalışmada sosyal harcamaların GSYİH'yı pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

F. Özlem Alper ve Mehmet Demiral (2016) 2002-2013 yılları arasında 18 OECD ülkesindeki sosyal harcamaların ekonomik büyümeye olan etkilerini

araştırmışlardır. Çalışmada sosyal harcamaların ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Menşure Koçak ve Ali Yasin Kalabak (2017) 1998-2012 yılları arasında 29 OECD ülkesinde yapılan sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Panel veri analizi yapılan bu çalışmada kullanılan veriler OECD, UNESCO, TÜİK ve Dünya Bankası'nın veri tabanlarından alınmıştır. Çalışmada sosyal harcamaların alt başlıkları olan eğitim harcamaları ve sağlık harcamalarının ekonomik büyümeye olumlu etki yaptığı, sosyal koruma harcamalarının ise ekonomik büyümeyle ters yönlü bir ilişkisinin olduğu saptanmıştır. Türkiye örneklem grubundan çıkarıldığında ise eğitim harcamalarının ekonomik büyümeye olan olumlu etkisi belirgin şekilde azalmakta ve istatistiki anlamlılığını kaybetmekte, sağlık harcamalarının ekonomik büyümeye olan olumlu etkisi kısmen azalmakta, sosyal koruma harcamalarının ekonomik büyümeyle ters yönlü ilişkisi ise azalmaktadır.

Fatma Fehime Aydın (2019) 1980-2018 yılları arasında G7 ülkeleri olan ABD, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Japonya ve Kanada'daki sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada OECD'nin ve Dünya Bankası'nın veri tabanlarından alınan veriler kullanılmıştır. Çalışmada Johansen ve Fisher panel eşbütünleşme testi, OLS, homojen ve heterojen DOLS ve homojen ve heterojen FMOLS testleri, Dumitrescu ve Hurlin panel nedensellik testi yapılmıştır. Çalışmada Johansen Fisher panel eşbütünleşme testi ile sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisi saptanmış, OLS, homojen ve heterojen DOLS ve homojen ve heterojen FMOLS testlerin sonuçlarına göre bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni pozitif olarak etkilediği görülmüştür. Çalışmada Dumitrescu ve Hurlin panel nedensellik testine göre sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme arasında sosyal harcamalardan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik saptanmıştır.

İrfan Ersin ve Halim Baş (2019) 1980-2016 yılları arasında Güney Avrupa ülkeleri olan Portekiz, İspanya, İtalya, Yunanistan ve Türkiye'deki sosyal harcamalar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. OECD'nin ve Dünya Bankası'nın verilerinin kullanıldığı bu çalışmada Pendoni panel eşbütünleşme testi ve Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik testi yapılmıştır. Çalışmada Pendoni panel eşbütünleşme testi sonucunda sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı etkileşim tespit edilmiştir. Dumitrescu-

Hurlin panel nedensellik testi sonucu ise ekonomik büyümeden sosyal harcamalara bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiş, sosyal harcamalardan ekonomik büyümeye ise bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Ayrıca çalışma sonucunda Güney Avrupa’da yaşanan ekonomik küçülme dönemlerinde sosyal harcamalarda bir artış yaşandığı tespit edilmiştir.

Efdal Polat (2020) 1980-2016 yılları arasında Türkiye’deki sosyal harcamalar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada kullanılan sosyal harcama verileri SOCX veri tabanından, kişi başı GSYİH verileri ise Dünya Bankası’nın veri tabanından alınmıştır. Çalışmada birim kök testi için ADF ve Philips-Peron birim kök testleri kullanılmış, Engle-Granger eş bütünleşme testi ve Granger nedensellik analizi yapılmıştır. Engle-Granger eşbütünleşme analizi sonucu sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilememiştir. Granger nedensellik analizi sonucu sosyal harcamalardan kişi başı GSYİH değişkenine doğru %10 anlamlılık düzeyine göre tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiş, ekonomik büyümeden sosyal harcamalara doğru ise herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

İrem Çetin (2020) geliştirmekte olan 27 ülkede 2008-2017 yılları arasında yapılan sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada kullanılan veriler IMF ve Dünya Bankası’nın veri tabanlarından elde edilmiştir. Çalışmanın sonunda sosyal harcamaların geliştirmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeye olumlu etkide bulunduğu saptanmıştır.

Musa Öztürk (2020a) yaptığı çalışmada Türkiye’deki sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada Türkiye’de 1980 sonrasında yapılan toplam sosyal harcamalar ile ekonomik büyümenin uzun dönemde birlikte hareket ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Musa Öztürk (2020b) tarafından yapılan bir diğer çalışmada 1980-2016 yılları arasında Türkiye’deki aynı ve nakdi kamusal sosyal harcamaların ekonomik büyümeyle olan ilişkisi incelenmiştir. Çalışmada aynı ve nakdi sosyal harcamalar ile GSYİH arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Aykut Başoğlu (2021) sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 2004-2018 yılları arasında Türkiye istatistiki bölge birimleri sınıflandırmasına göre düzey 1 bölgeleri çerçevesinde incelemiştir. Analiz

sonuçlarına göre toplam sosyal harcamalar ve sosyal harcamalarının alt başlıklarından olan eğitim harcamaları ve sağlık harcamaları ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilerken, sosyal harcamaların bir diğer alt başlığı olan sosyal koruma harcamaları ise ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir.

3.3 Ampirik Analiz

3.3.1. Model ve Veri Seti

Bu çalışmada 1985-2019 yılları arasında Türkiye’de gerçekleştirilen sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi analiz edilmektedir. Analizde ekonomik büyüme göstergesi olarak GSYİH’deki büyüme oranları kullanılmaktadır. Çalışmada ADF birim kök testi ve ARDL sınır testi kullanılmıştır. Bu çalışmada kullanılacak olan model aşağıda verilmiştir:

$$GSYH_t = \beta_1 SH_t + \varepsilon_t$$

Modelde bulunan değişkenler şu şekildedir:

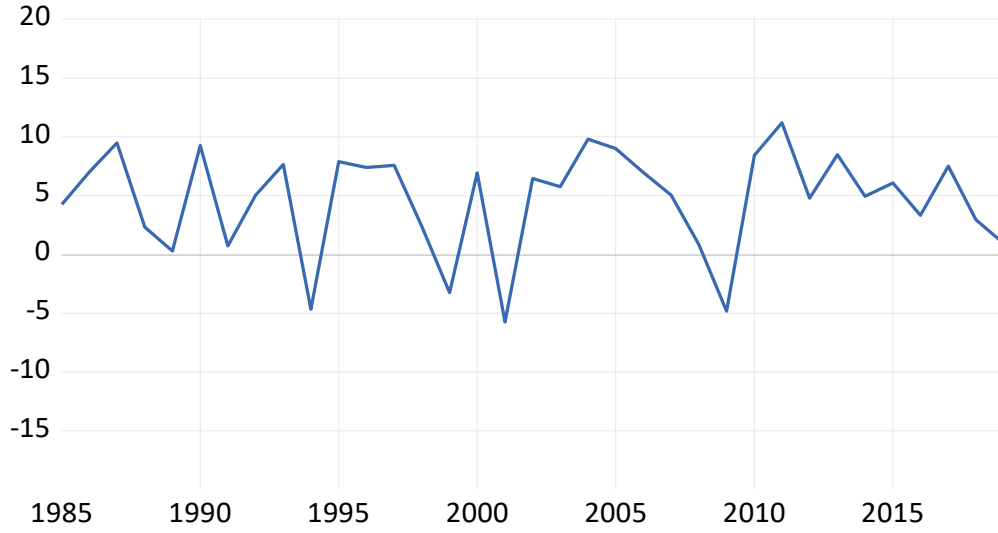
GSYH: Türkiye’nin Gayri safi yurt içi hasılasının yüzdelik olarak yıllık büyüme oranları

SH: Türkiye’nin yaptığı sosyal harcamalarının GSYİH içindeki yüzdelik payı

ε_t : Hata terimi

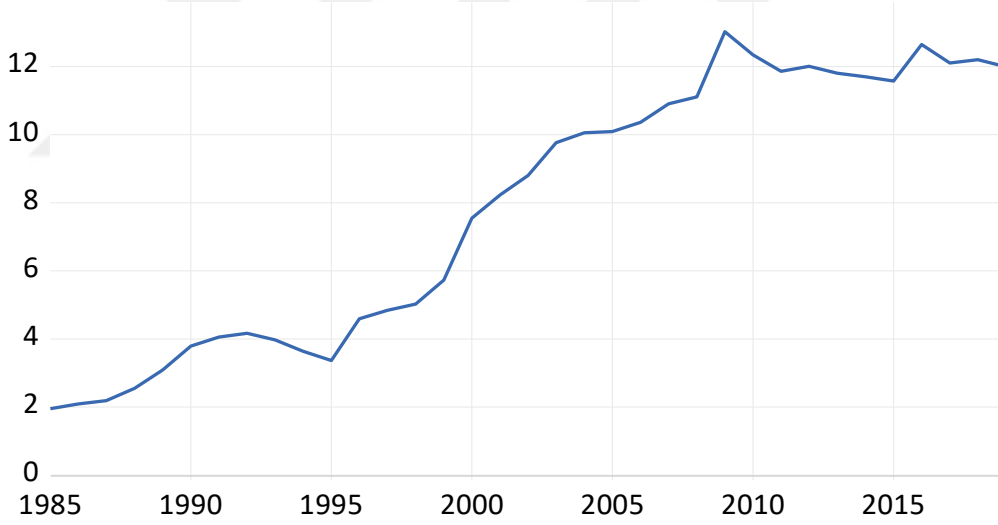
Analizin gerçekleştirilmesi için Türkiye’nin 1985-2019 yılları arasındaki gayri safi yurt içi hâsıla büyüme oranları (*GSYH*) ve sosyal harcamalarının gayri safi yurt içi hasılaya oranları (*SH*) kullanılmıştır. Türkiye’nin GSYİH büyüme oranları Dünya Bankası’nın veri tabanından, sosyal harcama istatistikleri ise OECD’nin veri tabanından alınmıştır.

Değişkenlere ait zaman serileri Grafik 3.1. ve Grafik 3.2.’de gösterilmiştir. Grafik 3.1. Türkiye’nin gayri safi yurt içi hasılasının yüzdelik olarak yıllara göre değişim oranlarını göstermektedir.

Grafik 3.1. GSYH Değişkeninin Zaman Serisi Grafiği

Grafik 3.2.'de ise Türkiye'de yapılan sosyal harcamaların toplam gayri safi yurt içi hâsıla içerisindeki yüzdelik oranını göstermektedir.

Grafik 3.2. SH Değişkeninin Zaman Serisi Grafiği

Sosyal harcamaların ekonomik büyümeye olan etkisini ampirik analiz ile incelemeyi önce bu analizde kullanılacak değişkenlerin durağanlık derecelerini incelememiz gerekmektedir. Bu çalışmada kullanılan ARDL sınır testi, değişkenlerin düzeyde durağan $I(0)$ ve birinci dereceden durağan $I(1)$ olduğu durumlarda kullanılabilir, ikinci dereceden durağan $I(2)$ olması durumunda ise kullanılamamaktadır. Değişkenlerin durağanlık derecelerini belirlemek için ADF ve Philips-Peron gibi birim kök testleri kullanılabilir. Bu çalışmada

değişkenlerin durağanlık derecelerinin belirlenmesinde ADF birim kök testi kullanılacaktır.

3.3.2. Augmented Dickey-Fuller birim kök testi

Ekonometrik uygulamalarda serilerin durağan olması gerekmektedir. Birim kök testleri, zaman serilerinin durağan olup olmadıklarını belirlemek için kullanılır. Birim kök içeren zaman serileri ise durağan değildir. Zaman içerisinde ortalaması ve varyansı değişen değişkenler, durağan olmayan değişkenlerdir. Bir serinin durağan olmaması, mevsimsel etkiler ve konjonktürel dalgalanmalar gibi çeşitli durumlardan kaynaklanabilir. Bu durumda seriler aynı dereceden durağan oluncaya kadar fark alınır (Yetiz, 2008: 77).

Serilerin durağanlığının araştırılması için birim kök testleri kullanılabilir. Birim kök testleri arasında yapısal kırılmaları dikkate alan ve almayan testler bulunmaktadır. Yapısal kırılmaları dikkate almadan birim kök arayan testler arasında en çok kullanılanlar Dickey-Fuller ve Augmented Dickey-Fuller birim kök testleridir (Karaçor vd., 2011: 37).

Dickey-Fuller birim kök testi, serilerin kaçınıcı derecede durağan olduğunu ölçerken önemlidir. Bununla birlikte Dickey-Fuller testi, hata terimlerindeki otokorelasyonu dikkate almaz. Hata terimi otokorelasyon içermesi durumunda Dickey-Fuller testi yapılamaz. Bu durumda, açıklayıcı değişkenlerin içine bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin eklendiği ADF testi kullanılmaktadır (Yetiz, 2008: 77).

ADF testinde durağanlığı test etmek için kurulan hipotez aşağıdadır;

$$H_0: \delta = 0$$

$$H_1: \delta \neq 0$$

Buradaki H_0 boş hipotez, H_1 ise alternatif hipotez durumundadır. Hipotez sonucunda ulaşılan t' istatistik değeri ile McKinnon kritik değerlerinin karşılaştırılması sonucu serinin durağan olup olmadığı yani birim kök içerip içermediği belirlenir. Mutlak değer olarak t' istatistik değerinin McKinnon kritik değerinden büyük olması durumunda H_0 hipotezi reddedilir, seri durağandır. Aksi durumda ise H_0 hipotezi kabul edilir, seri durağan değildir (Karataşlı, 2017: 133)

3.3.3. ARDL Modeli

Birim kök içeren zaman serileri arasında ortaya çıkan sahte regresyon sorununun çözümü için bazı yöntemler geliştirilmiştir. Bunlardan biri farkları

alınan serilerin regresyona sokulmasıdır. Ancak bu yöntemde uzun dönem dengesi açısından önem taşıyan bilgiler kaybedilmektedir. Çünkü değişkenlerin birinci farkları kullanıldığı için değişkenler arasındaki muhtemel bir uzun dönemli ilişkiyi görme ihtimali yok olmaktadır. (Karagöl, Erbaykal ve Ertuğrul, 2007: 75).

Bu durum eşbütünleşme analizi için çıkış noktası olmuştur. Bahsedilen sorun Engle ve Granger (1987) tarafından giderilmiştir. Bu yaklaşımda, düzeyde durağan olmayıp birinci farkı durağan olan seriler düzey halleriyle modellenebilmekte ve bu sayede uzun dönemdeki bilgi kaybetme sorunu engellenmektedir. Ancak bu yaklaşım birden fazla sayıda eşbütünleşik vektör olması halinde geçersiz hale gelmektedir. Bu durumdan hareketle Johansen (1988) tarafından geliştirilen yaklaşımla, tüm değişkenlerin içsel olarak kabul edildikleri VAR modeli ile hareket ederek, değişkenler arasındaki eşbütünleşik vektör sayısı test edilebilmekte ve daha gerçekçi bir sınama yapılabilmektedir. (Karagöl, Erbaykal ve Ertuğrul, 2007: 75).

Ancak Engle ve Granger (1987), Johansen (1988) ve Johansen ve Juselius (1990) tarafından geliştirilmiş eşbütünleşme testlerinin kullanılabilmesi için zaman serilerinin düzeyde durağan olmamaları ve aynı derecede farkı alınarak durağan hale gelmeleri gerekir. Sınır testi yaklaşımı, bu sorunu gidermektedir (Karagöl, Erbaykal ve Ertuğrul, 2007: 75). ARDL sınır testi, Pesaran ve Pesaran (1997), Pesaran ve Shin (1999) ve Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilmiştir. ARDL yönteminin Engle ve Granger (1987), Johansen (1998) ve Johansen ve Juselius (1990) gibi diğer eşbütünleşme testlerine oranla çok sayıda olumlu özelliği vardır. Bu özelliklerden bazıları şunlardır (Akalin, Özbek, Çifçi, 2018: 66);

- ARDL sınır testi değişkenler ikinci dereceden durağan olmadığı sürece kullanılabilir, kullanılabilmektedir,
- ARDL yaklaşımı seçilen örneklem küçük olduğunda ya da bazı bağımsız değişkenler içsel olduğunda bile etkin bir tahmincidir,
- ARDL sınır testi, Johansen Juselius (1990) eşbütünleşme yaklaşımının aksine, birim kök testi modeline dâhil edilen değişkenlerin ön testlerinin yapılmasını gerektirmemektedir,
- ARDL yaklaşımı, modelin uzun ve kısa dönem katsayılarının aynı anda tahmin edilebilmesine olanak sağlamaktadır.

ARDL sınır testi üç aşamalıdır. İlk aşamada değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığı sınanır. İkinci ve üçüncü aşamalarda ise eşbütünleşme ilişkisinin varlığı şartıyla uzun ve kısa dönem elastikiyetleri bulunur (Gülmez, 2015: 146).

Sınır testi için kullanılan F testi, gecikme uzunluğuna duyarlıdır. Bundan dolayı eşbütünleşme ilişkisini sınamak için ilk olarak modelde kullanacağımız farkı alınmış değişkenlerin gecikme uzunluğuna karar verilmelidir. Bunun için Akaike (AIC) ve Schwarz (SIC) gibi bilgi kriterleri kullanılmaktadır (Gülmez, 2015: 146). Bu çalışmada Schwarz (SIC) bilgi kriteri kullanılmıştır.

Gecikme uzunluğu belirlendikten sonra değişkenler arasında uzun dönem eşbütünleşmenin olup olmadığı belirlenir. Bunu yapabilmek için değişkenlerin birinci dönem gecikmelerinin katsayılarına F testi uygulanarak anlamlılığı test edilir (Altıntaş, 2013: 12).

Değişkenler arasında bir eşbütünleşmenin olduğu hipotezi çalışmamızda şu şekilde formüle edilmektedir:

$$H_0: \theta_1 = 0$$

Değişkenler arasında bir eşbütünleşmenin olmadığı hipotezi ise çalışmamızda şu şekilde formüle edilmektedir:

$$H_1: \theta_1 \neq 0$$

Pesaran ve Pesaran (1997) ya da Pesaran vd. (2001) tarafından çeşitli anlamlılık seviyeleri için alt ve üst değerlerden oluşan kritik değerler seti üretilmiştir. Alt sınır değerinde değişkenlerin hepsi I(0) varsayılırken, üst sınır değerinde ise değişkenlerin hepsi I(1) olduğu varsayılmaktadır. Hesaplanan test istatistiği üst kritik değerinden büyük olması durumunda değişkenler arasında eşbütünleşme olmadığını savunan hipotez reddedilmektedir. Hesaplanan test istatistiği alt sınır kritik değerinden küçük olması durumunda incelenen değişkenler arasında eşbütünleşme bulunmadığını savunan hipotez kabul edilmektedir (Akalin, Özbek, Çifçi, 2018: 67).

Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi varsa, bir sonraki aşamada uzun dönem katsayı tahmin edilir. Çalışmamızda uzun dönem katsayısının tahmini için kullanılacak olan model şu şekildedir:

$$GSYH_t = \sum_{i=1}^k B_{1i}GSYH_{t-i} + \sum_{i=0}^k B_{2i}SH_{t-i} + \varepsilon_t$$

Uzun dönem katsayısının tahmininin ardından hata düzeltme modeli ile kısa dönem katsayısı tahmin edilir. Çalışmamızda kısa dönem katsayısının tahmini için kullanılacak hata düzeltme modeli şu şekildedir:

$$\Delta GSYH_t = \sum_{i=1}^k B_{2i} \Delta GSYH_{t-i} + \sum_{i=0}^k B_{3i} \Delta SH_{t-i} + \beta_1 ECT_{t-1} + \varepsilon_t$$

Üstteki modelde ECT ile temsil edilen değişken, hata düzeltme terimidir. Bu terimin katsayısı 0 ile -1 arasında olursa uzun dönem denge değerine tekdüze olarak yaklaşma vardır. Katsayı -1 ile -2 arasında ise hata düzeltme süreci, uzun dönem denge değerleri etrafında azalan dalgalanmalar ile dengeye ulaşmaktadır. Katsayının -2'den küçük veya pozitif olması ise dengeden uzaklaşıldığını göstermektedir (Gülmez, 2015: 147).

3.4. Ampirik Sonuçlar

ARDL sınır testi yapılmadan önce değişkenlerin durağanlık derecelerinin bahsedilen analiz yöntemi için uygun olup olmadığı sınanmalıdır. Bu sebeple çalışmamızda öncelikle birim kök testi yapılmıştır.

3.4.1. Augmented Dickey-Fuller Birim Kök Testi Sonuçları

ARDL sınır testinin kullanılabilmesi için birim kök testi sonuçlarında değişkenlerin düzeyde durağan I(0) veya birinci dereceden durağan I(1) olmaları gerekmektedir. Değişkenlerden herhangi biri ikinci dereceden durağan I(2) olması durumunda ARDL sınır testi uygulanamaz.

Çalışmamızda daha önce tanıttığımız ADF birim kök testi kullanılmıştır. Değişkenlerin ADF birim kök testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3.1. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

ADF Sonuçları			
GSYH	I(0)		
	t- İstatistiği	Kritik Değer (%1)	Olasılık Değeri
	-6.111261	-3.639407	0.0000
SH	I(1)		
	t- İstatistiği	Kritik Değer (%1)	Olasılık Değeri
	-5.226809	-3.646342	0.0001

Modelde kullanacağımız SH ve GSYH değişkenlerine ADF birim kök testi uygulandığında GSYH değişkeni düzeyde durağan $I(0)$ iken SH değişkeni düzeyde durağan değildir. Bu durum SH değişkeninin durağanlık derecesinin saptanması için bahsedilen değişkenin birinci farkı alınarak tekrar ADF birim kök testi uygulanmasını gerektirmektedir. SH değişkeninin birinci farkı alınarak uygulanan ADF birim kök testi, bahsedilen değişkenin birinci dereceden durağan $I(1)$ olduğunu göstermektedir.

ADF birim kök testi sonucunda değişkenlerimizden GSYİH'nın düzeyde durağan $I(0)$, SH'nin ise birinci dereceden durağan $I(1)$ olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar bahsedilen değişkenlerin ARDL sınır testi için uygun olduklarını göstermektedir.

3.4.2. ARDL Sınır Testi Sonuçları

ARDL sınır testinde ilk olarak uygun gecikme uzunluğuna karar verilmelidir. Tablo 3.2.'de de görüldüğü gibi bu çalışma için en uygun gecikme uzunluğunun 1 olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.2. Uygun Gecikme Uzunluğu

Gecikme Sayısı	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-197.8527	NA	312.4464	11.42016	11.50903	11.45084
1	-129.4174	125.1389*	7.871316*	7.738136*	8.004767*	7.830177*
2	-128.0338	2.371840	9.168994	7.887646	8.332031	8.041048
3	-127.3931	1.025075	11.18735	8.079608	8.701747	8.294370
4	-123.6916	5.499422	11.52506	8.096663	8.896556	8.372786

Belirlenen gecikme uzunluğu yardımıyla uygun ARDL modeli oluşturulabilir. Daha önce de söylendiği gibi bu çalışmada uygun ARDL modelinin bulunması için Schwarz (SIC) bilgi kriteri kullanılmıştır. Schwarz (SIC) bilgi kriteri ile oluşturulan ARDL modeli, (1,0) olarak belirlenmiştir.

Tablo 3.3. ARDL (1,0) Modeli

Bağımlı Değişken: GSYH				
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t- İstatistiği	Olasılık Değeri
GSYH (-1)	0.096911	0.172578	0.561550	0.5782
SH	0.434561	0.126783	3.427599	0.0017

ARDL modelinin belirlenmesinin ardından değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığını sınamak için sınır testi yapılır. Sınır testinde F istatistiği belirlenir. Daha önce de belirtildiği gibi eğer F istatistik değeri üst kritik sınırın üzerindeyse $H(1)$ Hipotezi reddedilir ve bu değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu anlamına gelmektedir. Ancak F istatistiği kritik üst sınırın altındaysa $H(1)$ hipotezi kabul edilir ve bu değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığı anlamına gelmektedir.

Bu çalışmanın değişkenleri olan GSYİH ve SH arasında bir eşbütünleşme olup olmadığını sınavan sınır testi sonuçları şu şekildedir:

Tablo 3.4. Sınır Testi

K	F İstatistiği	Önem Seviyesi	Alt Sınır	Üst Sınır
1	13.70385	1%	4.81	6.02

Tablo 3.4’de de görüldüğü gibi F istatistiği %1 önem seviyesinde üst sınırın üzerinde bulunmaktadır ve bu durumda $H(1)$ hipotezi reddedilir. Bu tabloya göre değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır.

Sınır testi ile değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmesi durumunda değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişki incelenebilmektedir. Tablo 3.5.’de Schwarz (SIC) bilgi kriteri ile kurulan ARDL (1,0) modelinden yararlanılarak elde edilen uzun dönem katsayısı gösterilmektedir.

Tablo 3.5. Uzun Dönem Katsayıları

Bağımlı Değişken: GSYH				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t istatistiği	Olasılık
SH	0.481194	0.103390	4.654154	0.0001

Tablo 4’de bağımlı değişken GSYH iken bağımsız değişken ise SH’dir. Tabloda da görüldüğü gibi SH değişkeninin katsayısı pozitif ve %1 anlam seviyesinde anlamlıdır. Sosyal harcamalardaki bir birimlik artış uzun dönemde gayri safi yurt içi hasılayı 0.48 birim artırmaktadır. Bahsedilen veriler yüzdelik veri olduğu için sosyal harcamaların gayri safi yurt içi hâsılanın içindeki payının %1 artmasının gayri safi yurt içi hasılayı %0,48 artırdığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuç, Türkiye’de sosyal harcamaların gayri safi yurt içi hasılayı ve bu değişkenin temsil ettiği ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilediğini göstermektedir.

Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisi belirlendikten sonra kısa dönem katsayısı ve hata düzeltme terimi katsayısı tespit edilmelidir. Bahsedilen değerler tablo 3.6’de gösterilmektedir.

Tablo 3.6. Hata Düzeltme Terimi Katsayısı ve Kısa Dönem Katsayıları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t- istatistiği	Olasılık
CointEq(-1)	-0,903089	0.169946	-5.313965	0.0000
SH	0.434561	0.126783	3.427599	0.0017

Tablo 3.6’da da görüldüğü gibi hata düzeltme teriminin katsayısı negatiftir ve %1 anlam seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Hata teriminin katsayısı bize değişkenler arasında yaşanan bir sapmanın bir sonraki dönemde %0,90 oranında dengeye yaklaştığını göstermektedir. SH ise %1 anlam seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Tabloya göre sosyal harcamalardaki bir birimlik artış, kısa dönemde GSYİH’yı 0,43 birim artırmaktadır. Bahsedilen veriler yüzdelik veri olduğu için sosyal harcamaların gayri safi yurt içi hâsılanın içindeki payının

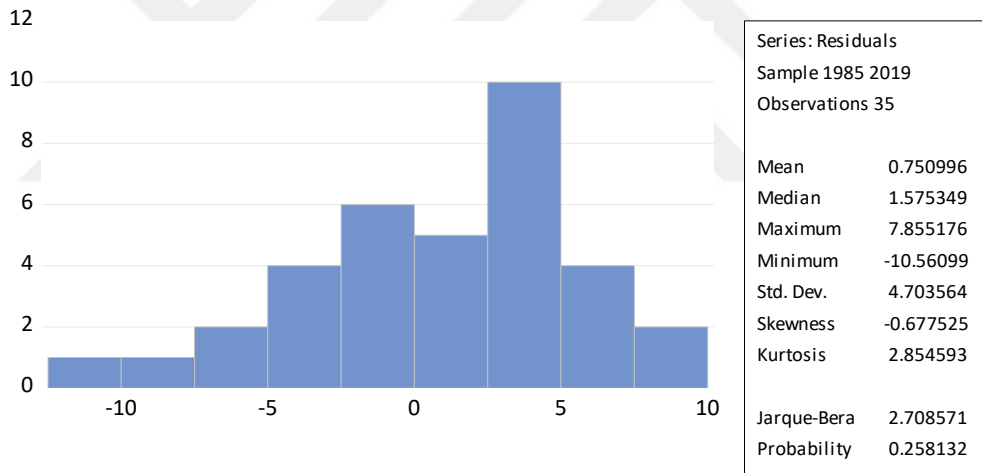
%1 artmasının kısa dönemde gayri safi yurt içi hasılayı %0,43 artırdığı sonucuna ulaşılmaktadır.

3.4.2.1. Varsayımlar

Bir modelin sonuçlarının güvenilirliğini sınamak için o modelin model varsayımlarını sağlayıp sağlamadığına bakmak gerekmektedir. Bu çalışmada kurulan ARDL (1,0) modelinin sonuçlarının geçerliliğini kanıtlamak amacıyla bahsedilen model sonuçlarının model varsayımlarını sağlayıp sağlamadığını sınavan testlerin sonuçları aşağıda verilmiştir.

3.4.2.1.1. Normallik Testi

Bir modelin normallik varsayımını sağlayıp sağlamadığını sınamak için Jarque–Bera normallik testi kullanılabilir. Bahsedilen test sonucu ulaşılan olasılık değerinin 0.05’ten büyük olması durumu, hata terimlerinin normal dağıldığını ve modelin normallik varsayımını sağladığını ispatlar. Grafik 3.3, ARDL (1,0) modelinin normallik testi sonuçları gösterilmektedir.

Grafik 3.3. Normallik Testi Sonuçları

Grafik 3.3.’te görüldüğü gibi olasılık değeri %0,05 anlamlılık seviyesinin üstündedir. Bu durum modelin normallik varsayımını sağladığını göstermektedir.

3.4.2.1.2. Değişen Varyans Testi

Kurulan modelin değişen varyans varsayımını sağlayıp sağlamadığını tespit etmek amacıyla Breusch-Pagan-Godfrey testi kullanılabilir. Bahsedilen testte olasılık değerinin 0.05’ten büyük olması durumu, modelde değişen varyans olmadığını ispatlar. Tablo 3.7.’de ARDL (1,0) modelinin Breusch-Pagan-Godfrey test sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 3.7. Değişen Varyans Test Sonuçları

F –statistic	0.911907	Prob. F(2,32)	0.4119
Obs*R-squared	1.887235	Prob. Chi-Square(2)	0.3892
Scaled explained SS	1.211113	Prob. Chi-Square(2)	0.5458

Tablo 3.7.’de görüldüğü gibi olasılık değeri %0,05 anlamlılık düzeyinin üzerindedir. Bu durum modelin değişen varyans varsayımını sağladığını kanıtlamaktadır.

3.4.2.1.3. Otokorelasyon Testi

Modeldeki otokorelasyonun varlığının sınanması için Breusch-Godfrey testi kullanılabilir. Test sonucunda elde edilen olasılık değerinin 0.05’ten büyük olması, modelde otokorelasyon olmadığını ispatlar. Tablo 3.8’de modelin otokorelasyon testi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 3.8. Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Testi

F –statistic	0.507387	Prob. F(2,31)	0.6070
Obs*R-squared	1.109396	Prob. Chi-Square(2)	0.5742

Tablo 3.8.’de görüldüğü gibi olasılık değeri 0.05 anlamlılık seviyesinden büyüktür. Bu durum ARDL (1,0) modelinde otokorelasyon sorunu bulunmadığını göstermektedir.

3.4.2.1.4. Ramsey Reset Testi

Modelde bir tanımlama hatası bulunup bulunmadığını sınamak için Ramsey Reset testi kullanılabilir. Ramsey Reset testinde hesaplanan F değerinin 0.05’ten büyük olması durumu, modelde tanımlama hatası bulunmadığını göstermektedir. ARDL (1,0) Modelinin Ramsey Reset testi sonuçları Tablo 3.9.’da gösterilmiştir.

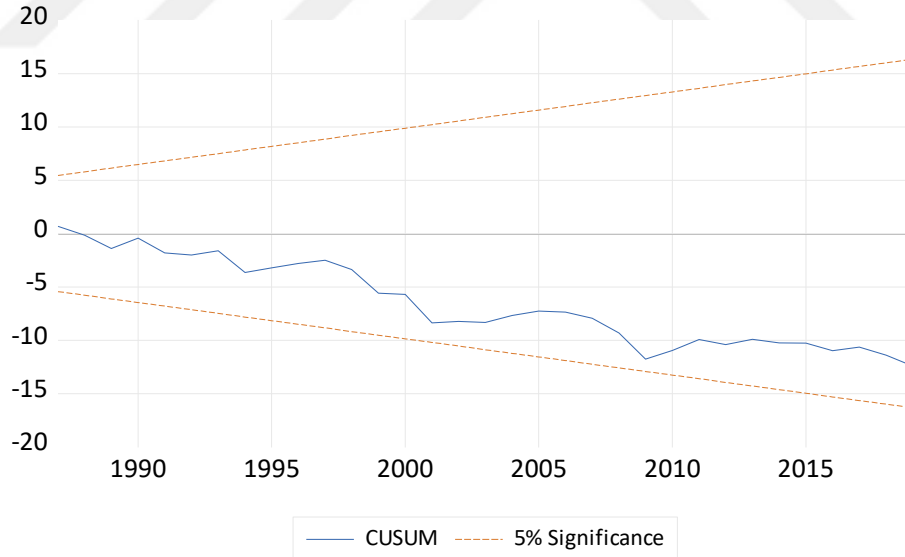
Tablo 3.9. Ramsey Reset Testi

	Değer	df	Olasılık
t-statistic	1.806586	32	0.0802
F-statistic	3.263752	(1, 32)	0.0802
Likelihood ratio	3.399189	1	0.0652

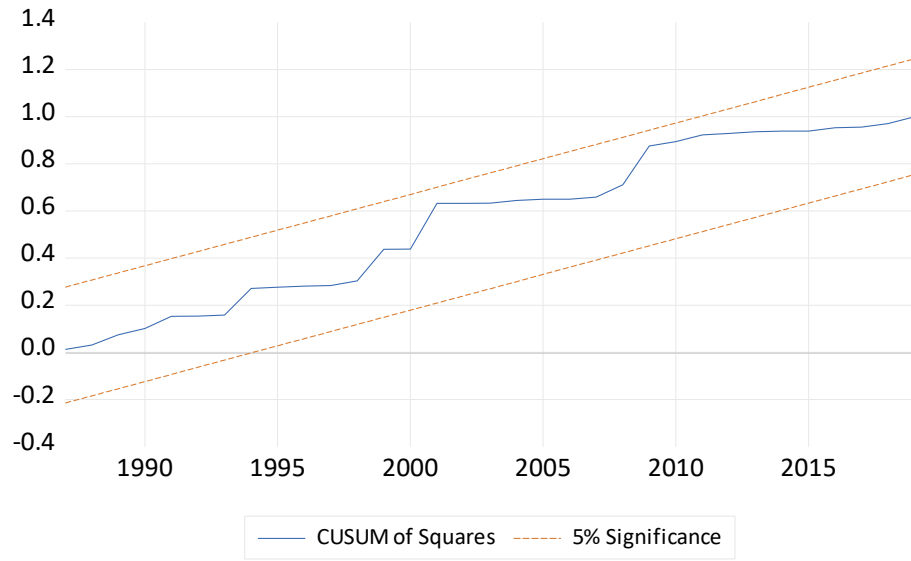
Tablo 3.9.'da görüldüğü gibi olasılık değeri 0.05 anlamlılık düzeyinden büyüktür. Bu durum modelde tanımlama hatası olmadığını kanıtlamaktadır.

3.4.2.1.5. Yapısal Kırılma Testleri

Modeldeki yapısal kırılmaları incelemek için Cusum ve Cusum of Squares testleri kullanılabilir. Cusum of Squares testi, Cusum testine oranla daha duyarlı bir testtir. Bahsedilen iki test, ardışık hata karelerinin hesaplanması yoluyla yapılır. Cusum ve Cusum of Squares testlerinde bulunan mavi çizgiler modeldeki hataları temsil etmekteyken, turuncu çizgiler ise güven düzeyini göstermektedir. Grafiklerdeki mavi çizgiler, turuncu çizgilerin dışına çıkar ise yapısal kırılma vardır sonucuna ulaşılır (Aydınlık, 2017: 189).

Grafik 3.4. Cusum Testi

Grafik 3.5. Cusum of Squares Testi

Grafik 3.4. ve Grafik 3.5.'de görüldüğü gibi ARDL (1,0) modelinde yapısal kırılma bulunmamaktadır.

SONUÇ

Sanayi devriminin etkisi ile doğan ve hızla gelişen sosyal devlet anlayışının temel amacı topluma asgari bir refah seviyesi sunmaktır. Bu amaçla sunulan hizmetlerin finansmanında kullanılan sosyal harcamalar, sosyal devlet olmanın bir gerekliliği olarak gerçekleştirilir. Bu harcama kaleminin topluma refah sağlamasının yanında, ülkelerin kaynaklarından aldıkları önemli paylar ve beşeri sermayeye olumlu katkıda bulunmak gibi özelliklerinden dolayı ülkelerin ekonomilerine önemli katkıları vardır. Bu durum sosyal harcamaların toplumun refahına olan katkılarının yanında ekonomiye olan katkılarını da önemli hale getirmektedir. Bu katkıları ölçmeyi amaçlayan çalışmamızda, 1985-2019 yılları arasında Türkiye’de gerçekleştirilen sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkileri ekonometrik analiz yöntemi ile incelenmiştir.

Çalışmada ekonomik büyüme göstergesi olarak Türkiye’nin gayri safi yurt içi hasılasındaki büyüme oranları kullanılmıştır. Türkiye’nin GSYİH büyüme oranları Dünya Bankası’nın veri tabanından, sosyal harcama verileri ise OECD’nin veri tabanından alınmıştır.

Çalışmada ilk olarak sosyal harcama ve ekonomik büyüme kavramları detaylı olarak ele alınmıştır. Bu amaçla sosyal harcamanın tanım ve kapsamına, sosyal harcama türlerine ve sosyal harcamalar ile ilgili kavramlar olan sosyal devlet, refah devleti, sosyal politika ve kamu harcamalarına değinilmiş, ardından ekonomik büyüme kavramı, ekonomik büyümenin kaynakları, ekonomik büyüme türleri ve ekonomik büyüme teorilerinden bahsedilmiştir.

Bir ülkenin kısıtlı kaynaklarından sosyal harcamalara ayırdığı oran, bu harcamaların topluma ve ekonomiye yapacağı katkıyı etkiler. Bu durum, sosyal harcamalara ne oranda bir kaynak ayrılması gerektiğini düşündürmektedir. Türkiye’deki sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi kadar, Türkiye’deki sosyal harcamaların ülkenin kaynaklarından aldığı pay ve bu payın diğer ülkelere oranla ne durumda olduğu da incelenmesi gereken bir konudur.

Çalışmanın ikinci bölümünde bu inceleme gerçekleştirilmiş, seçili OECD ülkeleri ve Türkiye’de 2000-2017 yılları arasında yapılan sosyal harcamalar karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Analizde sosyal harcama türleri olarak OECD’nin belirlediği dokuz harcama kalemi esas alınmıştır. Veriler incelendiğinde Türkiye’nin sosyal harcamalara ayırdığı payı en çok artıran

lkelerden biri olduğu, ancak henüz OECD ortalamasını yakalayamadığı görülmektedir. OECD lkelerinin sosyal harcamalara ayırdıkları payların ortalaması 2000-2010 arasında %17-%18 seviyelerindeyken, bu oran 2010-2017 yılları arasında %20 düzeyine yükselmiştir. Türkiye’de ise sosyal harcamalara ayrılan pay 2000 yılında %7,5’iken, bu oran 2008’de %11,1’e kadar yükselmiştir. 2009-2017 yılları arasında ise Bahsedilen pay %11-%13 seviyelerindedir. Ayrıca 2008 krizinin etkilerinin yoğun olarak hissedildiği 2009 yılında sosyal harcamalara ayrılan paylar incelendiğinde hem Türkiye’de hem de OECD lkelerinin ortalamasında en yüksek oranlara ulaştığı görülmektedir.

İkinci bölümde grldğu üzere Türkiye’nin sosyal harcamalara ayırdığı pay giderek artmasına rağmen OECD lkelerinin bu harcama kalemine ayırdığı payların ortalamasının gerisinde kalmaktadır. OECD lkeleri arasında çok sayıda gelişmiş ekonomiye sahip ülke bulunmakta ve bu lkeler Türkiye’ye kıyasla milli gelirlerinden sosyal harcamalara daha yüksek paylar ayırmaktadır. Türkiye, kaynaklarından sosyal harcamalara ayırdığı payı artırmaya devam etmeli ve OECD ortalamasını yakalamalıdır.

Çalışmanın temel amacı, sosyal harcamaların Türkiye’nin büyüme rakamlarında nasıl bir etki meydana getirdiğini incelemektir. Bu amaçla üçüncü bölümde, 1985-2019 yılları arasında Türkiye’de yapılan sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin ekonometrik analizi yapılmıştır. Bu çerçevede ilk olarak değişkenlerin durağanlık derecelerinin sınanması için ADF birim kök testi kullanılmıştır. Birim kök testi sonucunda SH değişkeninin 1. seviyede durağan, GSYİH değişkeninin ise düzeyde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlar, bu iki değişkenin ARDL sınır testi ile ekonometrik analiz gerçekleştirilmesi için uygun olduklarını göstermiştir. Birim kök testinin ardından ARDL sınır testi ile SH değişkeninin GSYİH değişkeninde kısa ve uzun dönemde oluşturduğu etkiler analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre Türkiye’de yapılan sosyal harcamaların milli hasıladan aldığı paydaki %1’lik artış, Türkiye’nin GSYİH’sında kısa dönemde %0,43’lk, uzun dönemde ise %0,48’lik bir artış sağlamaktadır. Bu sonuçlar, Türkiye’de gerçekleştirilen sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkide bulunduğunu göstermektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde elde edilen sonuçlara dayanarak Türkiye'nin daha yüksek büyüme oranlarına ulaşmak için sosyal harcamalara ayırdığı payı daha da artması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

Bu tez çalışmasında APA 6 atıf sistemi kullanılmıştır.

- Acar, Y. (2002). *İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri*. Bursa: Vipaş A.Ş.
- Afşar, M. (2011). *Eğitimin Ekonomik Temelleri ve Ekonomik Büyüme*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları; NO. 2417.
- Akalın, G., Özbek, R. İ. ve Çifçi, İ. (2018). Türkiye’de gelir dağılımı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: ARDL sınır testi yaklaşımı. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20 (4), 59-76.
- Alper, F. Ö. ve Demiral, M. (2016). Public social expenditures and economic growth: evidence from selected OECD countries. *Research in World Economy*, 7(2), 44-51.
- Altan, Ö. Z. (2006). *Sosyal Politika Dersleri* (2. Baskı). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları; NO. 1592.
- Altıntaş, H. (2013). Türkiye’de petrol fiyatları, ihracat ve reel döviz kuru ilişkisi: ARDL sınır testi yaklaşımı ve dinamik nedensellik analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9 (19), 1-30.
- Arık, C. (2020). *Türkiye’de sosyal harcamalar perspektifinden yoksul yanlısı büyüme analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Arısoy, İ., Ünlükaplan, İ. ve Ergen, Z. (2010). Sosyal harcamalar ve iktisadi büyüme ilişkisi: Türkiye ekonomisinde 1960-2005 dönemine yönelik bir dinamik analiz. *Maliye Dergisi*, 0(158), 398-421.
- Arrow, K. (1962). The economic implications of learning by doing. *Review of Economic Studies*, 29(3), 155-173.
- Atamtürk, B. (2007). Büyüme teorileri ve IMF politikaları. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 89-103.
- Atik, H. (2006). *Beşeri Sermaye, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Aydın, F. F. (2019). G7 ülkelerinde sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerine etkisi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 91-108.
- Aydınlık, G. (2018). *Yüksek global likidite ortamında yeni merkez bankası politikaları; Taylor kuralı üzerine ampirik bir yaklaşım*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Baldacci, E., Clements, B., Gupta S. ve Cui Q. (2008). Social spending, human capital, and growth in developing countries. *World development*, 36(8), 1317-1341.
- Barro, R. J. (1990). Government spending in a simple model of endogeneous growth. *Journal of political economy*, 98, 103-125.
- Baçoğlu, A. (2021). Sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerine etkileri: Türkiye düzey 1 bölgeleri için panel veri analizi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 7 (1) , 21-35.
- Berber, M. (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma* (3. Baskı). Trabzon: Derya Kitabevi.
- Berber, M. ve Bocutoğlu, E. (2016). *Makro İktisada Giriş* (3. Baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

- Castles, F. G. ve Dowrick S. (1990). The impact of government spending levels on medium-term economic growth in the OECD, 1960-85. *Journal of Theoretical Politics*, 2(2), 173-204.
- Çelik, A. (2010). Refah devletinde kriz ve yeniden yapılanma. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0(50), 301-320
- Çetin, İ. (2020). Gelişmekte olan ülkelerde sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (2), 351-364.
- Çoban, O. (2015). *İktisada Giriş* (5. Baskı). Konya: Atlas Akademi.
- Dünya Bankası Veri Tabanı.
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=TR>
 Tarihi: 29.05.2021). (Erişim)
- Engle, R.F. ve Granger, C.W.J. (1987). Co-integration and error correction: representation, estimation, and testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276.
- Erdal, S. (2012). *Küreselleşme sürecinde refah devleti uygulamaları açısından İsveç modelinin değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Erdoğan, M. M. (2013). Sosyal harcamaların kapsamı ve Türkiye’de sosyal bütçe. Ahmet Kesik, Figen Altuğ, Murat Şeker (ed.), *Kamu Bütçesinde Yeni Yaklaşımlar* (53-95), Seçkin Yayıncılık: Ankara
- Ersin, İ. ve Baş, H. (2019). Güney Avrupa refah ülkelerinde sosyal harcamalar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesi. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 9 (1), 193-213.
- EUROSTAT, (2019). *European system of integrated social protection statistics — ESSPROS manual and user guidelines 2019 edition*.
<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/10295301/KS-GQ-19-014-EN-N.pdf/e7c8c019-944c-1c71-ae5-1ffc8ce45200?t=1575969094000> (Erişim Tarihi: 05.10.2021).
- Furceri, D. ve Zdzienicka, A. (2012). The effects of social spending on economic activity: Empirical evidence from a panel of OECD countries. *Fiscal Studies*, 33(1), 129-152.
- Gülmez, A. (2015). Türkiye’de dış finansman kaynakları ekonomik büyüme ilişkisi: ARDL sınır testi yaklaşımı. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 139-152.
- Gümüş, A. T. (2010). *Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Gürak, H. (2016). *Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Kuramları, Eleştiriler ve ‘‘Alternatif’’ Bir Büyüme Modeli*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Hagemejer, K. *Social protection expenditure and performance reviews (SPERs)*.
<https://www.ilo.org/legacy/english/protection/secsoc/downloads/spersmet.pdf> (Erişim Tarihi: 06.10.2021).
- Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of economic dynamics and control*, 12(2-3), 231-254.
- Johansen, S. ve Juselius, K. (1990). Maximum likelihood estimation and inference on cointegration—with appucations to the demand for money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52(2), 169-210.
- Jones, C. I. (2001). *İktisadi Büyümeye Giriş*. (S. Ateş, ve İ. Tuncer, Çev.) İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Kar, M. ve Taban, S. (2003). Kamu harcama çeşitlerinin ekonomik büyüme üzerine etkileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(3), 145-169.

- Karaarslan, E. (2005). Kamu kesimi eğitim harcamalarının analizi. *Maliye Dergisi*, 149, 36-73.
- Karaçor, Z., Özer, H. ve Saraç, T. B. (2011). Enflasyon ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye ekonomisi üzerine ekonometrik bir uygulama (1988-2007). *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (2) , 29-44.
- Karagöl, E., Erbaykal, E. ve Ertuğrul, H. M. (2007). Türkiye’de ekonomik büyüme ile elektrik tüketimi ilişkisi: sınır testi yaklaşımı. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8(1), 72-80.
- Karataşlı, İ. (2017). *Türkiye – Ab dış ticaretinde j eğrisi etkisi üzerine ampirik bir inceleme*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Kelly, T. (1997). Public expenditures and growth. *The Journal of Development Studies*, 34(1), 60-84.
- Koç, Ö. E. (2014). Refah devleti anlayışı çerçevesinde geçiş ekonomilerinde sağlık harcamaları. Selahattin Sarı, Alp H. Gencer, İlyas Sözen (ed.), *International Conference on Eurasian Economies 2014* (568-575). <https://www.avekon.org/proceedings/avekon05.pdf>
- Kol, E. (2014). Refah rejimleri açısından sağlık sistemlerinin değerlendirilmesi: Güney Avrupa refah modeli ve Türkiye. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*. 5(10), 131-168.
- Kolçak, M. ve Kalabak A. Y. (2017). Kısa dönemde sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, 29/28 OECD ülkesi için panel veri analizi (1998-2012). *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 1-19.
- Kurşun, A. ve Rakıcı, C. (2014). Türkiye ve sosyal refah devletlerindeki sağlık harcamalarının analizi. *İnsan Hakları Yıllığı*, 32, 77-105.
- Lucas, R. E. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of monetary economics*, 22(1), 3-42.
- Mert, M. (2017). *Kalkınma ve Büyüme İktisadi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- OECD Veri Tabanı. <https://data.oecd.org/social/socx-social-spending.htm> (Erişim Tarihi: 03.06.2021).
- OECD, (2019). *The OECD SOCX manual 2019 edition - a guide to the OECD social expenditure database*. https://www.oecd.org/social/soc/SOCX_Manuel_2019.pdf (Erişim Tarihi: 02.10.2021).
- OECD, (2007). *The social expenditure database: an interpretive guide SOCX 1980-2003*. https://stats.oecd.org/oeecdstatdownloadfiles/oeecdSOCX2007interpretativeguide_en.pdf (Erişim Tarihi: 02.10.2021).
- Özel, H. A. (2012). Ekonomik büyümenin teorik temelleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 63-72.
- Öztürk, M. (2020a). Sosyal harcama türleri ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 10(1), 107-124.
- Öztürk, M. (2020b). Türkiye’de sosyal harcamalar ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(47), 497-519.
- Özyakışır, D. (2011). Beşeri sermayenin ekonomik kalkınma sürecindeki rolü: teorik bir değerlendirme. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(1), 46-71.
- Parasız, İ. (2008). *Ekonomik Büyüme Teorileri* (3. Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Polat, E. (2020). Sosyal harcamalar ekonomik büyümeyi etkiliyor mu? Türkiye örneği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55(1), 268-281.

- Pesaran, M. H., Shin, Y. ve Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Pesaran, M. H. ve Pesaran, B. (1997). *Working with Microfit 4.0: Interactive Econometric Analysis*. Oxford: Oxford University Press.
- Pesaran, M.H. ve Shin, Y. (1999). An autoregressive distributed lag modelling approach to cointegration analysis. Steinar Strom (ed.), *Econometrics and Economic Theory in the 20th Century: The Ragnar Frisch Centennial Symposium*, Cambridge University Press.
- Rebelo, S. (1991). Long-run policy analysis and long-run growth. *Journal of political Economy*, 99(3), 500-521.
- Romer, P. M. (1986). Increasing returns and long-run growth. *Journal of political economy*, 94(5), 1002-1037.
- Sallan Gül, S. (2006). *Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa! Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kışkacında Refah Devleti* (2. Baskı). Ankara: Ebabil Yayıncılık.
- SBB, (2019). *2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı*, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/2019_Yili_Cumhurbaskanligi_Yillik_Programi.pdf (Erişim Tarihi: 26.11.2021).
- SOCX Veri Tabanı. https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SOCX_AGG (Erişim Tarihi: 22.05.2021).
- Taban, S. (2010). *İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Taban, S. (2014). *İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller* (3. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Tomanbay, M. ve Gümüş, T. (2008). *Genel Ekonomi* (2. Baskı). Gazi Kitabevi: Ankara
- Toprak, O. (2012). *Refah Devleti ve Kapitalizm 2000'li Yıllarda Türkiye'de Refah Devleti*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Ülgen, G. (2014). *İktisat Bilimine Giriş* (6. Baskı). İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Ünsal, E. M. (2007). *İktisadi Büyüme*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Ünsal, E. M. (2009). *Makro İktisat* (8. Baskı). Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Üzümcü, A. (2012). *İktisadi Büyüme (Teori, Model ve Türkiye Üzerine Gözlemler)*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Yetiz, F. (2008). *Finansal sistemin yapısı, finansal derinleşme ve ekonomik büyüme ilişkisi, Türk finans sistemi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Yılmaz, G. A. (2006). *OECD Ülkeleri ve Türkiye'de Sosyal Devlet ve Sosyal Harcamalar*. İstanbul: Arıkan Basım Yayın Dağıtım.
- Yılmaz, Ö. ve Akıncı, M. (2012). *İktisadi Büyüme ve Makroekonomik Belirleyicileri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Yülek, M. A. (1997). İçsel büyüme teorileri, gelişmekte olan ülkeler ve kamu politikaları üzerine. *Hazine Dergisi*, 6, 89-105.